सुरेश न यशोधरा

॥ श्रीहरि ॥

સુરેશ
—*— અને —*—
યશોધરા.

(સંસારિક નવલ-કથા.)

લેખક સૌ. સુમતિ.

મુંબાઈ.

પ્રકાશક,

દશરથલાલ ગંગારામ વ્યાસ.

અધિપતિ આનંદ પત્ર-પાટણ.

કિમ્મત રૂ. ૦—૮—૦.

સંવત ૧૯૬૫. સને ૧૯૦૯.

અમદાવાદ.

શ્રી સત્યવિજય પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં

શા. સાંકલચંદ હરિલાલે છાપી.

॥ श्रीहरिः ॥

સુરેશ

ને

યશોધરા.

(નવલ-કથા.)

લખનાર. સૌ. સુમતિ.

અમદાવાદ.

શ્રી સત્યવિજય પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
શા. સાંકલચંદ હરિલાલે છાપી.

॥ श्री हरिः ॥

सुरेश ने यशोधरा.

(નવલ–કથા.)

(લેખક. અ. સૌ. બ્હેન સુમતિ લલ્લુભાઇ.)

" સહરહુ નવલકથા માટે અધિપતિના બે બોલ "

પ્રિય વાંચનારાઓ! માનવંતાં **સૌ. સુમતિ** બ્હેનની આ ભેટ, આપ સૌનેજ તેમણે અર્પણ કરી છે. કેવી સરતથી તે આપ જોશો. માસિકમાં બીજા લેખો પણ આવે એટલે ઘણે મહિને કથા પુરી થાય તેમાં " ધીરજ " ની જરૂરત છે. માસિકમાં આવતી વાતો માટે માસે માસે–ગ્રાસે ગ્રાસે=ભોજન જેવું છે. પણ અમારા આનંદના રસમાં આ ઉદાર વિદુષીની તૈયાર કરેલી ખટ રસે નહિં પણ નવે રસ વાળી આ બાર અંકરૂપ બાર પત્રાવલીએ માટે અમે તેમનો બાર વાર ઉપકાર માનીયે ત્હારે જ તે યથાયોગ્ય ગણાય. ધન તો વાપરતાં ખૂટે પણ વિદ્યાતો વાપરતાં વધે છે. જે કૃપાળુ ગૃહસ્થો અમારા ગ્રાહક છે, અથવા જેમના હાથમાં આ પત્ર જાય છે, તેમને અમારી વિનંતિ છે કે, આ દ્રષ્ટાન્તથી ઉત્તેજીત થઇ કિંવા પ્રેરાઇ જો બીજી કોઇ બ્હેની અથવા બંધુ પોતાના જ્ઞાનનું દાન પોતાના દેશબંધુ અને ભગિનીને આપવા આ રીતે ઉદાર થશે તો અમારા મનથી અમારા માસિકમાં જે બાબતની ખાસ ન્યૂનતા અમે સમજતા તે પૂરી કરવા બેઉ ભાઇ બ્હેન લેખકોએ લક્ષપર લીધું ને એકેક નૉવેલ આ માટે અમને દીધું છે. એથી અમારી તૃપ્તી તો નથી પણ ઉપકાર પ્રદર્શિત કરવા તો અમે બંધાએલા જ છીએ. ખાત્રી છે કે, વાંચનારાઓ તે પૂરાં વાંચી પૂરાં સંતોષ પામશે. ને તેમની આ નિઃસ્વાર્થ કૃતિ માટે તેઓ પણ તેમનો ભારે પૂરો ઉપકાર માનશે. હાલતો જૂવો–**અર્પણ પત્રિકા.** કારણ તે આપ માટે જ છે.

અધિપતિ–આનંદ.

—अर्पण—पत्रिका—

મ્હારી અલ્પમતિ પ્રમાણે લખાયેલી આ લઘુ–ક્ષુદ્ર **નવલ–કથાને** ધીરજ રાખી વાંચનાર, મ્હારા માનિતા " **આનંદ** " ના માનવંતા ગ્રાહકોને હું વિનયપૂર્વક અર્પણ કરૂં છું.

તા. ૧૩–૮–૯
મુંબઈ.

સૌ. સુમતિ.

અનુક્રમણિકા.

॥ श्री हरीः ॥

* सुरेश ने यशोधरा. *

પ્રકરણ ૧ લું.

" મહાત્મા અને ગામડીયો. "

હિમાલય પર્વત હીંદુસ્તાનમાં તો શું પણ આખી દુનિયામાં એની વિશાળતા સારૂ પ્રસિદ્ધ છે. એનો મુકાબલો કરી શકે એવા મહાન પર્વતો આ પૃથ્વી ઉપર ભાગ્યેજ બીજા હશે. તેમાંથી હીંદની શોભા ને શણગારરૂપ મ્હોટી મ્હોટી નદીયો નીકળે છે. ઘણી પ્રખ્યાત નદીનો એ પર્વત પિતા છે. તેમાં ગંગાજી જેવી પવિત્ર હીંદુઓમાં અત્યંત મનાયેલી નદીથી હિમાલયની માન્યતા પણ વધે છે, એ પવિત્ર નદીને તિરે હિમાલયના પશ્ચિમ તરફના મધ્ય પ્રદેશમાં શ્રીહરિદ્વાર કરીને એક ગામ આવેલું છે. એ ગામ બે રીતે તીર્થને યોગ્ય ગણાય છે. એકતો એ સ્વતઃજ પવિત્ર મનાય છે, અને બીજું શ્રી બદ્રિનારાયણ ત્યાંથીજ જવાય છે અને ત્યાંથી વ્હડવાનું છે તેથી એની માન્યતા છે. શ્રી બદ્રિનારાયણ હિમાલય પર્વતમાં બહુ ઉંડાણમાં ઘણો વિકટ પંથ ઓળંગી, પછી જવાય છે. અને ત્યાં જવાની માત્ર પાંચ છ માસનીજ સરકાર તરફથી છુટ છે, કારણ કે બાકીનો વખત ઉપર હીમ પડે છે, તોફાન થાય છે, અને વરસાદ પણ રહે છે. આ કથાના આરંભ વખતે શ્રીહરિદ્વારથી બદ્રીનારાયણ જવાના રસ્તા ઉપર પુષ્કળ બરફ પડતો હતો.

સમય પોષ મહિનાનો હતો, એટલે હીમ પડેજ તેમાં નવાઇ પણ શું ? વળી અધૂરામાં પુરૂં વરસાદ ને તોફાન પણ બહુ હતાં. થોડી થોડી વારમાં વાદળાંના ગોટા અને ધુમસ રસ્તા ઉપર એવા ધસી આવતા હતા કે આંગળી પકડીને સાથે ચાલતાં માણસો પણ એક બીજાનાં મ્હોં ન જુએ. મધ્યાન કાળનો વખત હતો છતાં જગા ભયંકર લાગતી હતી તો પછી ત્યાં રાત્રીએ તો શું થતું હશે ? એવા તોફાની અને કઢંગા વખતમાં રસ્તા ઉપર બે માણસ નજરે પડતા હતા. તેઓ બન્ને એક પર્વતના ઉંચાણના ભાગમાં છેક ટોચ ઉપર ઉભા હતા. ધોરી પંથ પાસેજ એક ન્હાનો રસ્તો પર્વતની બીજી બાજુ તરફ જવા વલણ લેતો હતો અને એ બે માણસો એ તરફ જવાના હોય એવો ભાસ થતો હતો. પણ વલણ આગળજ બન્નેને અટકવું પડયું. કારણકે સ્હામી બાજુથી એક જબરા પવનના ઝપાટા સાથે જ જથાબંધ ધુમસ ધસડાઈ આવીને રસ્તો ઝાડ, પર્વતો સર્વ ત્હેમની દૃષ્ટીમાં ગુમ થયાં. આ બે માણસોમાં એક પાંત્રીસેક વર્ષનો, ખુબસુરત ભવ્ય અને મુખ ઉપરથી કુળવાન લા-

ગતો તેજસ્વી જવાન હતો. પરન્તુ હ્હેનાં કપડાં શ્રીમંતને અથવા તેની કાન્તિને યોગ્ય નહોતાં. એ સુંદર શરીર પર હ્હેણે ભગવી કંથા ધારણ કરેલી હતી. લાંબા કાળા વાળ એ કંથા ઉપર-પીઠ ઉપર–લટકતા હતા. આટલી ટાઢ ને વરસાદ છતાં એક કામળો પણ હ્હેણે અંગ ઉપર નાંખ્યો નહોતો. હ્હેની મુખમુદ્રા ઉપરથી તે લેશ પણ ભય પામતો હોય તેવું લાગતું નહોતું. હ્હેણે પેલા બીજા પુરૂષનો એક હાથ પકડેલો હતો અને હ્હેને તે દોરીને લઇ જતો હતો. બીજો પુરૂષ સુમારે પીસતાળીશ વર્ષનો દેખાવમાં સાધારણ સ્થિતિનો ગામડીયો જણાતો હતો.

એ ટાઢથી અને ભયથી થરથર કંપતો હતો. આગળ ચાલવાની હિંમત એ હારી ગયો હોય એવાં ચિન્હો એના મ્હોં ઉપર સ્પષ્ટ જણાતાં હતાં. માથા ઉપર જાડો કામળો ઓઢ્યો હતો. પગમાં મ્હોટાં પગરખાં હતાં અને અંદરના કપડાં પણ ટાંઢીથી રક્ષણ કરનારાં હોય એવું લાગતું છતાં હ્હેની આવી સ્થિતિ હતી. આ બન્ને આપણી વાર્તાને મથાળે લખેલા, બે જણ એક મહાત્મા ને અન્ય ગામડીયો હતા. આપણે ઉપર જોઇ ગયાં તેમ બન્ને માણસો રસ્તાના ફંટાવા પાસે અટક્યા, અને વાદળાંએ તથા ધુમસે જે જોરબંધ ધસારો કર્યો તેથી બીચારા ગામડીયાના તો હાંજાજ ગગડી ગયા. હ્હેણે બન્ને હાથે મહાત્માને પકડી રાખ્યા, અને હ્હેનું શરીર જેમ પુષ્કળ પવનમાં પાંદડું ધ્રુજે તેમ ધ્રુજવા લાગ્યું. જરાક વાદળાં ઓછાં થયાં એટલે એણે મહાત્માના સ્હામું જોઇ થરથરતે સ્વરે કહ્યું " અરે ગુરૂ મહારાજ! હવે તો હું આગળ નહિં ચાલી શકું. મ્હારા પગ કહ્યું નથી કરતા, ને મનમાં તો જે થાય છે તે શું સમજાવું? બાપા! હ્મને લોકો જંગલમાં ફરનારા ને હમે તો ઘેર રહી કામ કરનારા તે હમારાથી તો આવી મુસાફરી ન થાય "

મહાત્માએ એની ભણી દયાપૂર્ણ દષ્ટી કરી. અને બહુ ગંભીર મધુર સ્વરે ઉત્તર દીધો. " ભાઇ! તું કહે છે તે ખરૂં છે; પણ તું પુરૂષ છે ને હ્હારે હામ હારવી ન જોઇએ. વળી હ્હારી વ્હાલી ને લાડકી એકની એક પુત્રીએ કહેવડાવ્યું છે કે હ્હને જોયા વગર એ શાંતિથી મૃત્યુ નહિં પામે, ને એનો જીવ હ્હારામાં રહેશે."

" વારૂ બાવાજી! હ્મને શી ખબર પડી કે મ્હારી દીકરી માંદી છે, ને મ્હને જોવા આતુર છે!" ગામડીયાએ એ હકીકત જરા ફરીથી સાંભળવાની જીજ્ઞાસાથી પ્રશ્ન કર્યો. પ્હેલાં એ વાત એણે સાંભળી તો હતીજ ને તેથી જ તે અહીં સુધી આવવા તૈયાર થયો હતો. " તું અને હરિદ્વારના સર્વ લોકો સહુ જાણો છો કે હું આંહી આસપાસ ગામડામાં ફરૂં છું, અને બહુ ન્હાનાં ગામડામાં પણ જાણીતો છું. ગઇ કાલે હું ફરતો ફરતો તે બાજુ તરફ ગયો." મહાત્માએ ન્હાના રસ્તાની બીજી બાજુ આંગળી કરી બતાવતાં કહ્યું. " જે ગામમાં હ્હારી દીકરીનું સાસરૂં છે. તે ગામમાં હું એકાદ મુખ્ય પટેલને ત્યાં બેઠો હતો, તેવામાં મ્હને કોઇએ કહ્યું કે ફલાણા ઘરમાં એક યુવતી માંદી છે ને તે હ્મારાં દર્શન કરવા ઇચ્છે છે. હું એ છોકરીને પ્રથમથી સારી પેઠે ઓળખતો હોવાથી તરત ત્યાં ગયો. એ બિચારી એક ભાગા તુટા ખાટલામાં ફાટેલી ગોદડી ઉપર પડી હતી. પણ મ્હને જોતાં તે બેઠી થઇ, ને બે હાથ જોડી નમન કર્યું. મ્હેં હ્હેને મસ્તકે હસ્ત મુકી આશીર્વાદ દીધા, એટલે હ્હેણે મ્હને કહ્યું કે " મહારાજ! હું આજ કે કાલ મરી જઇશ. મ્હને પ્રભુના ધામમાં જવાનો લેશ પણ ભય નથી. મ્હારૂં મૃત્યુ સુખી થશે. પરન્તુ એક વાત મ્હારા મનમાં બહુ રહે છે, કે જો હું મ્હારા બાપને નહિં જોઉં અથવા મળું તો મ્હારો આત્મા પૂર્ણ શાન્તિ નહિં

પામે. ત્હમે ગામેગામ ફરો છો, તો મ્હારા પર દયા કરી હરિદ્વારથી મ્હારા બાપને નહિં બોલાવી લાવો!

ત્હમારૂં કામ માણસોને તારવાનું છે, તો મ્હારૂં આટલું કામ નહિં કરો!" મ્હેં તે છોકરીને ત્હને તેડી લાવવા વચન આપ્યું અને તે બિચારીના મ્હોં ઉપર એ સાંભળી ઘણી શાન્તિ પ્રસરી એ પ્રમાણે આજે હું ત્હને તેડવા આવ્યો, મ્હેં ત્હને ટુંકામાં બધી હકીકત કહી હતી પણ હવે આ વિગતવાર કહી ગયો. ચાલ! ઉતાવળો થા ત્હારી દીકરી મરણની છેલ્લી ઘડીએ હશે. હવે ત્હારે લેશ પણ વખત ખોવાનો નથી. લાવ ત્હારો હાથ હું ત્હને બરોબર લઈ જાઉં" કહી મહાત્માએ બળાત્કારથી ગામડીયાનો હાથ પકડ્યો, અને વરસાદના જોર સ્હામે થઇ ત્હેને ઘસડવા માંડ્યો. પણ ગામડીયો કાંઈ એમ ખેંચાય એમ નહોતો. ત્હેણે પણ સામું એવું બળ કર્યું કે બન્ને જણને અટકવું પડ્યું અને મહાત્માને જરા ક્રોધ ચ્હડ્યો. "અરે ગુરૂજી! એમ કાંઈ હું મ્હારો જીવ જોખમમાં નાંખવા ઇચ્છતો નથી. ઘેર મ્હારી બાઇડી છે, ને વળી નવો જન્મેલો સાત માસનો છોકરો છે. હું તો પાછો ફરૂં છું. અંધારામાં ટેકરા ઉપરથી પડીએ તો રામ બોલી જાએ રામ! મ્હને તો જીવવાની હોંશ છે. સમજ્યાને!" ગામડીયાએ મહાત્માને કહ્યું. મહાત્માતો શાંતિ રાખીને જ રહ્યા ને ધીરજથી પુછ્યું "ભાઇ પટેલ! ત્હને ત્હારી દીકરી કેટલી વ્હાલી છે કહે જોઇએ એને ખાતર તું શું શું આપી શકે"?

"જુઓ મહારાજ! એ મ્હારી વ્હાલી દીકરી ખાતર ત્હમે કહો તો ઘર આપું, વાડી આપું, મ્હારી પૈએ પૈ આપી દઉં અને એથી પણ વધારે આપી શકું; પણ" ને અહીં એ ગામડીયો બોલતો અટક્યો. "શું આટલું આપે ત્હેનાથી ત્હારૂં કર્તવ્ય પૂર્ણ થયું એમ તું માને છે. અધુરૂં આપ્યાથી આત્મભોગ ન ગણાય! તું ત્હારી પત્ની, પુત્ર, અને પ્રાણું સુદ્ધાંત કર્તવ્ય કરતાં આપે તોજ સ્વભોગ પૂર્ણ લેખાય, અને પ્રભુના દરબારમાં તેજ કર્તવ્ય દાખલ થાય." મહાત્માએ ગામડીયાને સમજાવતાં કહ્યું." પણ બાપા! હમારે નામ દાખલ નથી કરાવવું, જો ત્હમારો પરમેશ્વર એવો નિર્દય હોય તો હમારે એવા ખોટા ભોગ આપી સુખા નથી થવું. વળી એમ કર્યાથી એ ખુશી જ થશે એમ કાંઈ ત્હમે કોરે કાગળે લખી આપો છો?" ભોળા અજ્ઞાન ગામડીયાએ પ્રશ્ન કર્યો.

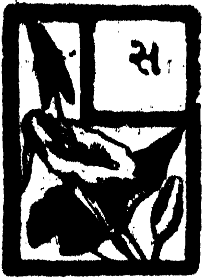
"અલ્યા અજ્ઞાની ભાઇ! ત્હને ઇશ્વર, આપણે, આપણાં કર્તવ્ય, વિગેરે કશામાં ખબર નથી પડતી. પણ મ્હારી ફરજ ત્હને સ્વધર્મ બતાવવાની છે તે હું કહું છું તેમ કર, અને મ્હારી સંગાથે ચાલ" કહી ફરીથી મહાત્માએ ગામડીયાનો હાથ ખેંચ્યો, ને થોડે સુધી ઘસડ્યો પણ ખરો, પરન્તુ તેવામાં અચાનક પાછું વાદળાંનું યુથ ઘસી આવ્યું તેથી બન્નેને સ્થંભવું પડ્યું. અને એ રોકાણનો લાભ લઇ, ગામડીયાએ મહાત્માનું અન્ય તરફ લક્ષ દોરવાયલું જોઈ, ત્હેનો હાથ જોરમાં તરછોડ્યો, અને એને ધક્કો મારી દૂર ખસી ઉભો. "જા અલ્યા બાવા! તું ત્હારે માર્ગે સીધો સીધો, અને મ્હારૂં નામ ફરીથી લેવા આવતાં સંભાળજે.

જોતો ખરો મ્હોટો જ્ઞાની થઇ મ્હને ફરજ ને પ્રભુ ને સ્વાત્મભોગ ને એવું એવું શીખવવા આવે છે. ચુપ રહે ચુપ! મ્હારે ત્હારૂં કાંઇ શીખવું નથી. એ બધું અક્કલ વગરના હૈયાફુટા માણસોને શીખવ" બોલી ગામડીયો નીચે ઉતરી ગામ ભણી જવા તૈયાર થતો હતો ત્યાં મહાત્માએ ત્હેને રોક્યો. "એ મૂઢ! ઉભો રહે! આ મ્હારૂં છેલ્લું વાક્ય સાંભળતો જા; હવે

તું જ્યારે ત્હારે જવાને ઉચિત રસ્તે નથી જતો ત્યારે ત્હારૂં શું થશે તે પણ હું કહી લઉં. જો તું પ્રભુને ઓળખતો નથી તો પ્રભુ ત્હને ઓળખતો નથી, એના ધામના દ્વાર ત્હારે સારૂ સદાનાં બંધ થયાં છે," આત્મભોગની પરાકાષ્ટાવાળા કર્તવ્યના કડક વિચાર ધરાવનાર મહાત્માએ કોપીને ગામડીયાને કહ્યું. આ સાંભળી ગામડીયો બહુ ઉશ્કેરાયો અને દુરથીજ મુઠી બતાવતાં કહ્યું "પ્રભુને ત્યાં મ્હારૂં તો ગમે તે થશે પણ ત્હારી આજની વાણીનું ફળ તને મળ્યા વિના નહીં રહે આમ ધમકી આપતો એ રસ્તા ઉપર દોડી ગયો. જરા વરસાદનું તોફાન ઓછું હતું એટલે એને રસ્તે પણ સુઝે તેમ હતું, તેથી પોતાના ગામ ભણીજ ત્હેણે રસ્તો લીધો. મહાત્મા કંઇ ઉંડા વિચારમાં પડ્યા; "પ્રભુ! આ સર્વ મૂઢ પામર પ્રાણીની શી દશા થશે! પરન્તુ મ્હારે ત્હેની શી દરકાર! હું મ્હારા કર્તવ્યમાં હજી પાછો નથી પડયો, ને નહિંજ પડું; માંણસ ધારણા કરે તો શું પાર ન પાડે." એમ મનમાં ગણગણ્યો પણ તેવામાં દુરથી દેખતા હરિદ્વારની એક બાજુ નદીના કીનારા પર કંઇક લોકોનાં ટોળાંને આનંદમાં જતાં જોઇ ત્હેમની દ્રષ્ટી ત્યાં ફરી અને દ્રષ્ટી સાથે વિચાર પણ દોરવાયા ને હવે ગામડીયાની છોકરીને ગામ જઇ, શું કરવું છે ધારી તેઓએ પણ હરિદ્વાર તરફજ પાછા ફરવાનો રસ્તો લીધો.

પ્રકરણ ૨ બીજું.

"વિવાહિત જોડું."

સમી સંધ્યાનો વખત હતો સૂર્યને અસ્ત થવાને હજી થોડી વાર હતી, અને નદી કિનારાનો દેખાવ અત્યંત રમણિય લાગતો હતો. ભરવાડો ઢોરોને ચરાવી ઘરભણી લઇ જતા હતા, ખેડુતો ખેતરમાં કામ કરી પોત પોતાના ઘરભણી પાછા ફરતા હતા, શ્રીમંત લોકો આખો દહાડો ઘરમાં રહી કંટાળવાથી કોઇ દર્શન નિમિત્તે તો કોઇ ફરવા નિમિત્તે બ્હાર નીકળી પડ્યા હતા. પંખીયો પોતાની ગતિ ધીરી પડતાં માળા તરફ ઉડતાં હતાં, છેવટે સૂર્યદેવ પણ પોતાના ઘરભણી વિદાયગીરી લેતા, એટલે જગજન કે પ્રાણી તેમ કરેજ તેમાં શું નવાઇ! એવા આનંદદાયક અને રમણિય સાંજને વખતે, ગંગાજીના એક એકાન્ત ભાગમાં શ્રીહરિદ્વારથી શ્રીબદ્રિનારાયણ જવાના છેક નીચેની બાજુના રસ્તાની સમીપમાં કિનારા ઉપર એક યુવાન, ને એક બાળિકા બેઠાં હતાં, પુરૂષ ઉમ્મરે ત્રેવીશેક વર્ષનો મજબૂત બાંધાનો સાધારણ દેખાવનો, રંગે પણ ઘઉંવર્ણો ને મુખ ઉપરથી મીઠો લાગતો યુવાન હતો. તે નદીકીનારાની એક શીલાપર પોતાનું શીર મુકી, એક હાથ માથા નીચે દબાવી સુતેલો હતો, અને ત્હેની સ્હામેજ બીજી શીલા ઉપર બાળિકા બેઠેલી હતી. બે બહુજ સમિપમાં બેઠેલાં હતાં. બાળિકા આસરે સત્તર અરાઢ વર્ષની અત્યંત ખુબસુરત મજબૂત અને ઉંચી છોકરી હતી. ત્હેના મુખ ઉપર નિર્દોષતા અને પવિત્રતાની છાપ પ્રકટ જણાતી હતી. અપવિત્ર માણસ સ્હામી દ્રષ્ટી કરેતો, તે ત્હેને તેટલા સમય સારૂતો વિશુદ્ધ કરેજ એવી ત્હેના ચક્ષુમાં શક્તિ હતી. પણ ત્હેના મ્હોં ઉપર કોઇ જાતના અસંતોષનાં અથવા દીલગીરીનાં ચિન્હો પ્રસરેલ હતાં. આ બન્ને જણ કાંઇ ધીમી વાતો કરતાં હતાં, બાળિકા ઉપરથી વાત કરવાનું ડોળ ઘાલતી હતી પણ એનું મન અંદરથી

કંઇક બીજા વિચારમાં ઘોળાતું હતું. એની દષ્ટી તો સ્હામેના સૂર્યના અસ્ત તરફ હતી, અને એનાં ચક્ષુની રશ્મિ સૂર્યની રશ્મિઓ સાથે એક થઇ કાંઇક બીજે ફેલાતી હતી. યુવાને જોયું કે બાલિકાના વિચાર કંઇક ભમે છે. ને તેથી ત્હેણે પોતાની વાત થોડો સમય બંધ કરી ત્હેતું પણ બાલિકાને ભાન ન રહ્યું. યુવાન જરા આશ્ચર્ય પામ્યો અને બાલિકાના બે ખોળામાં પડેલા હાથમાંથી એકને ઉપાડયો. બાલિકાએ સ્હામું જોયું, અને યુવાને પ્રશ્ન કર્યો. દેવી ! પાંછી આજે શા ઉંડા વિચારમાં પડી છે ! કાંઇ બોલ્યા ચાલ્યા વિના સ્વસ્થ કેમ બની છે ?" " કંઇ નહિ એતો સ્હેજ મ્હારા ધારા પ્રમાણે." બાલિકાએ સાવધ થતાં ઉત્તર દીધો. અને વાત ફેરવી " ત્યારે કાલે સ્હવારમાં પ્હેલી ટ્રેનમાં તમે અલ્હાબાદ જવાના ખરૂંને !

" હાસ્તો ! જાન્યુવારી માસ બેઠો, પરીક્ષાનાં પરિણામો આવી ગયાં, અને કૉલેજ ઉઘડી એટલે છુટકો ! પણ અહીંના જેવું મ્હને ત્યાં ગમતું નથી હોં કે !"

" એતો જરા નવાઇની વાત કરી ખરૂંને ! શશિકુમાર ! મ્હને કદી કદી કૉલેજમાં ભણવાનો ઉભરો બહુ આવે છે. તમે કૉલેજ, પ્રોફેસર ને વિદ્યાર્થીઓની વાત કરો છો ત્યારે મ્હને એ ચિતાર મનમાં ખડો થાય છે, ને એ લોકની વચમાં હું પણ મ્હારા મનથી પહોચ્યું છું." "બાળા બોલી જે વાત જાણેલી ન હોય, જે બનાવ જોયેલ ન હોય, તે કલ્પનામાં કેમ આવી શકે ! તેજ મ્હારા ધ્યાનમાં નથી ઉતરતું." શશિકુમારે વાત લંબાવતાં કહ્યું.

"આવી પાછી તમારી ટીકા ! જો મ્હારૂં બોલવું સાચું માનતા હો, અને મ્હારા સત્યની તમને ખાત્રી હોય તો આ પણ માનો કે હું કલ્પનામાં ઘણી ઘણી વસ્તુ નિહાળું છું" બાલિકાએ ઉત્તર દીધો.

"ત્યારેજ પિતાજીએ દેવી નામ પાડયું હશેને ! તમારી અદ્ભુત શક્તિ નિહાળીને પછી જ યશોધરા જેવું મીઠું નામ મુકી આ નામ પાડયું હશે.

"એવું ખોટું શું કામ બોલો છો !" બાલિકા યુવાનનું સાંભળી લજવાતાં બોલી.

"પિતાજીએ લાડમાં નામ પાડયું, કે માનમાં તે તમે નથી જાણતા ?"

"દેવી ! એતો જરા ત્હારૂં હાસ્ય કરવાને બોલ્યો, પણ હવે એક ગંભીર વિચાર મ્હારા મનમાં કાયમ ડોળાયા કરે છે તે આજે કહી નાંખુંને !"

"તમને શું કહેવા છુટ નથી ! બે ન્હાનપણનાં સંગી ને વળી ભેદ કેવો !"

બાલિકાએ મૃદુ સ્વરે જવાબ આપ્યો. પિતાજીએ મ્હારો ત્હારો સંબંધ કર્યો, ને બાર મહિના પછી લગ્ન કરવાનું પણ નક્કી કર્યું, પરન્તુ મ્હને ઘણીવાર વિચાર થાય છે કે તું હવામાં ઉડનારી ને હું જગતમાં રહેનારો, ત્હારા જીવનના વિચાર જુદા ને મ્હારા વળી કંઇકિ, તે આપણી જીંદગી કેવી જશે ! મ્હને તો એમ લાગે છે કે બુદ્ધિ અને વિચારમાં ફેર હોય ને તેવાં થયેલાં લગ્ન વધારે સુખી નીવડે છે. પણ તે બાબત ત્હારો શો વિચાર છે ?

"મ્હારો વિચાર એટલો કે પિતાજીની આજ્ઞાનુસાર વર્તવું. ને જે બાબત એમણે પૂર્ણ વિચાર કરી કરી હોય ત્હેમાં વાંધો ન લેવો !" બાલિકાએ ચતુરાઇથી જવાબ આપી ખરી વાત ઉડાવી.

"ચતુર છોકરી ! દેવી ! ત્હારા ભલા મનમાં પણ પકાઇ છે ખરૂં ! પિતાજી કરે તે ખરૂં કે ખોટું એ વાત અહીં કયાં છે ! પરન્તુ ત્હારા વિચાર જાણવા મ્હારી ઇચ્છા છે " "મ્હારા વિચાર તો વિચિત્ર છેજ એ તમારી કયાં જાણબ્હાર છે ?

લગ્ન અને પ્રીતિ એ વિશે મ્હારો મત જુદો છે. જો ખરેખર નિઃસ્વાર્થ પવિત્ર પ્રેમ હોય તો લગ્નની શું જરૂર છે! ને લગ્ન પછી કેવળ નિઃસ્વાર્થ વિશુદ્ધ પ્રેમ રહેતોજ નથી એ મ્હારી માન્યતા છે.

વળી જૂદા જૂદા વિચાર ધરાવનારામાં એવી એકધારી પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાયજ નહિં એટલે નિસ્વાર્થ પ્રેમ તો રહેજ નહિં તેથી પછી પરિણામ તો ત્હમારી ઇચ્છાનુસારજ આવ્યુંને! પણ આ સર્વ મ્હારા ઘેલા મનના ઘેલા વિચાર ને તે પણ દૈવી શુદ્ધ, અને ઉંચા આત્માઓ સારૂ, અને આપણે તો આ સંસારમાં રહેલા જીવો તેથી એવી ખોટી કલ્પનાઓ અશક્યજ છે" કુમારિકાએ કહ્યું અને આ રીતે પોતાની ચાલાક બુદ્ધિથી વાતને એવા સારા રૂપમાં પાછી આણી કે બિચારો ભલો શશીકુમાર તો પુરૂં સમજ્યો પણ નહિ; અને એ એણે પાછું કહ્યું પણ ખરૂં.

"દેવી! એ ત્હમારી દૈવી વાણીનો એક શબ્દ પણ હું સમજી શકતો નથી. અમે તો સાધારણ બુદ્ધિના માણસો ને જીંદગીને સારી રીતે ભોગવીયે. વળી આતો ખરી યુવાનીનો વખત છે તે સર્વ રીતે આનંદ કરવો. જો સાંભળ, મ્હને તો જુવાન જીંદગીના આ પ્રમાણે વિચાર છે. જુવાનીમાં આ સ્હામેના પહાડ છે ને ત્હેના ઉપર ચ્હડવું ને ઉતરવું, ને દોડાદોડ કરવી. એકવાર તું એમ કરવા રજા આપે તો જો પછી મ્હારૂં બળ! પછી બીજું આ નદી છે ને એમાં ઉંચેથી પડી ઉંડાણ સુધી જઈ ન્હાવું ને તરવું, તરવા જેવો આનંદ મ્હને કશામાં નથી આવતો, પછી, પછી સાદો પુષ્ટીકારક ખુબ ખોરાક ખાવો, આનંદમાં રહેવું, કોઈની કાંઈ ચિન્તા ન કરવી, અને સર્વે નિર્દોષ મઝા ભોગવવી. પ્રભુએ બધું બનાવ્યું છે શા સારૂ? ભોગવવા કે ત્યાગવા? ને વળી જો બહુ થાક લાગે તો અત્યારે જેમ ત્હારી સંગાથે એકાન્તમાં મીઠી વાતો કરૂં છું, તેમ નિરાંતે વિશ્રાંતિ લેતા કોઇ મિત્ર કે સંબંધી સાથે વાતમાં સમય કહાડવો. વળી થોડો વખત સમયઉચિત કેળવણી પણ લેવી. પરન્તુ તેની પાછળ પણ ઘેલાની માફક મંડયા ન રહેવું. મ્હને તો આ સર્વે પ્રિય છે, હું કાલે અહીંથી જઇશ, નહિ ગમે એમ કહું છું ખરો પણ મ્હને તો જંગલમાં મુકી આવોને, તો જંગલનાં પ્રાણી સાથે મિત્રતા બાંધીને પણ ગમાડું. વૃક્ષો સાથે વાતો કરૂં, વૃક્ષો ઉપર ચ્હડું ને નીચેનું સર્વ નીહાળું. શું સમજી?" શશિકુમારે યુવાન જીંદગીની ફીલોસોફી બાલિકા આગળ કહી અને એ સાંભળી બાળાના મધુર મુખડા ઉપર ધીમું હાસ્ય ફરી વળ્યું. અને સ્મિત સાથે તે મીઠા સ્વરે બોલી "શશિકુમાર! ત્હમે તો હજી એના એ રહ્યા! પિતાજી પણ ત્યારેજ ત્હમારા ઉપર ખુશ રહેતા હશેને!"

પિતાજી મ્હારા ઉપર કેટલું વ્હાલ રાખે છે તે હું કેમ વર્ણવી શકું! દેવી! ન્હાનપણથી આવડો મ્હોટો કર્યો, જોઇતી કેળવણી લેવા બંદોબસ્ત કર્યો, ને એ વીના બીજા અનેક ઉપકાર હજી કરે જાય છે. જો ને આ મ્હારૂં કુસુમ મ્હને અર્પી એ રીતે ઉપકૃત કરવા ઇચ્છે છેજને! હું તો કદી મ્હારાં મૃત માતા પિતાને યાદ પણ કરતો નથી, સદા વિચાર કરૂં છું ત્યારે પણ મ્હારા ગત પિતાને સંબોધીને એટલુંજ કહું છું કે, હે પૂજ્ય પિતા ત્હમે ખરેખરા મિત્ર શોધ્યા છે.

જગતમાં કોઇ એ બાબતમાં ત્હમારા જેવા ભાગ્યશાળી નહિ હોય.

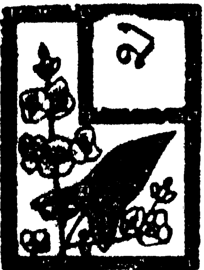
એક મરણ પામેલા મિત્રને આટલું યાદ રાખી, છેક બાલ્યાવસ્થાથી મને રાખી આટલું બધું કરે છે ત્હેનો શો બદલો?" આનંદી શશિકુમારની આંખમાં ઉપકારનાં અશ્રુ ઉભરાયાં.

" તે પિતાજી બદલા સારૂ કરે છે કે! એ નિસ્વાર્થ પ્રેમની પ્રતિમા, આ જગતમાં એક કંગાળ પશુથી તે છેક શ્રીમંત ગ્રહસ્થો સુધી કોઇનું પણ લેશ ફળની આશા રાખ્યા શિવાય કરે છે તે ત્હમારૂં-ત્હમે જે એને પુત્ર બરોબર વ્હાલા છો ત્હેનું-કંઈ ફળની આશાથી કરતા હશે કે! મગજ કાંઇ ઠેકાણે છે કે નહિ!" નમ્ર બાળાએ નમ્રતાથી ઠપકો આપ્યો.

" દેવી! હું ભૂલ્યો, પરન્તુ આજે તો મ્હને ઉપકારનો એવો ઉભરો ભરાયો કે મ્હારાથી ગમે તે બોલાયું, મ્હને તો એમનું સ્મરણ થાય છે ત્યાં મનમાં હર્ષ પ્રસરે છે, એ મંગલ મૂર્તિ ખરેખર દૈવી આત્માજ છે. પવિત્રતાની પરાકાષ્ટા છે. ને એ પવિત્રતા પુત્રીમાં પણ ઉતરી છે." પાછી પોતાના ઉપર વાત ઉતરતાં જોઈ બાલિકાએ વાત ફેરવી " અત્યારે બિચારા એકલા બગિચામાં આવી બેઠા હશે, કાંતો પુસ્તક વાંચતા હશે, અથવા પ્રભુનું સ્મરણ કરતા હશે. કુમાર! ચાલોને આપણે હવે જઇએ. જરા જઇને ત્હમે હસવાની વાત કરશો તો એ ખુશી થશે. મ્હને તો કાંઈ આનંદી વાતો કરતાં આવડતું નથી. હું તો ત્હમે કહોછો તેમ વિચારોમાં ઉંચે ઉડનારી છું, તે જરા એકલી પડું કે પાછી વિચારમાં પડું. ઉઠો હજી કેમ બેસી રહ્યા છો!" કહી બાલિકાએ યુવાનને હાથ પકડી ઉઠાડયો. એ બેઠો થયો એટલે બાલિકા ઉઠી ઉભી થઈ, પોતાના પવનથી વિખરાયેલા કેશ સમા કર્યા, કપાળ પરનો પરસેવો રૂમાલથી લોહ્યો ને સ્વસ્થ થઈ, ને શશિકુમાર પણ ઉઠયો. બન્ને જણાં હજી ચાલવાની તૈયારી કરતાં હતાં તેવામાં પછવાડેનાં વૃક્ષોમાં કાંઈક ખડખડાટ થયો, અને શ્રીબદ્રિનારાયણના રસ્તા ઉપર થઇ એક માણસની આકૃતિ પાસે આવતી જણાઇ. બન્ને સ્થંભ્યાં, અને એક કન્થાધારી પુરૂષ છેક સમિપમાં આવી ઉભો. એ માણસ બીજો કોઈજ નહિ પણ આગલા પ્રકરણમાં આવી ગયેલા મહાત્મા હતા.

પ્રકરણ ૩ જું.

" ભાઇ-બ્હેન. "

જે સમયે ગત પ્રકરણમાં બનેલી સર્વ બીના બનતી હતી, તેજ સમયે એ નદી કીનારાના સ્થાનથી થોડે દૂર એક વિશાળ બાગમાં આવેલ ધર્મશાળામાં બીજોજ બનાવ બનતો હતો. એ ધર્મશાળા ગામની સર્વ ધર્મશાળા કરતાં મ્હોટી હતી. અને ગુજરાત તરફના કોઈ શ્રીમંત શેઠીયાએ બંધાવેલી હતી, ઘણે ભાગે ત્યાં ઉતરનારા લોકો શ્રીમંતવર્ગના હતા. આપણી વાતની શરૂઆત વખતે પણ એ ધર્મશાળામાં અલ્હાબાદથી શ્રીમંત કુટુંબ ત્યાં આવી ઉતરેલું હતું. ધર્મશાળા એક માળની હતી, ને આસપાસ સુંદર બગીચો હતો, એની એક બાજુ એક ન્હાનો કુંડ બાંધેલો હતો. ને ત્હેને માથેજ ઉપરના ભાગમાં એક ન્હાનકડી અગાશી હતી. સાંજને વખતે એ અગાશીમાં એક યુવાન બેસીને પુસ્તક વાંચતો હતો. એની ઉમ્મર મ્હોં પરથી છવીસ સતાવીસ વર્ષની લાગતી હતી, એ બહુ કુળવાન અમીર કુટુંબનો જણાતો, રૂપમાં પણ તે ઠીક હતો. શરીરના દરેક અવયવોમાં ત્હેનાં ચક્ષુ અદ્દભુત હતાં. એમાંથી કાંઈ અપૂર્વ તેજ નીકળતું, અને તે, જોનાર મનુષ્ય ઉપર માનની છાપ બેસાડનાં, તથા ન્હાનાં મ્હોટાં સર્વને આજ્ઞામાં

રાખતાં. યુવાન એક લાંબી કંતાનની ખુરશીપર બેઠેલો હતો. ને તેની વૃત્તી વાંચવામાં સ્થિર થઇ ગએલી હતી. ધર્મશાળામાં માણસોની વસ્તિ ઠીક હતી. પણ તે સર્વેમાં ઘણો ખરો નોકર વર્ગ હતો. કુટુંબનાં માણસો તો ચાર પાંચજ હતાં. ઉપર લખેલ યુવક અલ્હાબાદની મુખ્ય હોસ્પીટલનો મુખ્ય ડાક્ટર હતો. ન્હાનપણથીજ પોતાની બુદ્ધિ અને પિતાની વગથી તે આવી ઉંચી પદવીએ પહોંચ્યો હતો. વળી પિતા પણ બહુ સારી મીલકત રાખી ગયેલા હતા, ને એમાંથી જુદો ખર્ચ લેનાર કોઇ નહોતું તેથી રૂપિયા વ્યાજને લીધે વધતા હતા. લાગટ ત્રણ વર્ષ સુધી ડાક્ટરનું કંટાળા ભરેલું કામ કરવાથી, આ યુવાન ઘણો શ્રમીત થયો, અને પોતાની તંદુરસ્તી બગડવાનાં કંઇક ચિન્હો એને જણાવાથી, ત્રણ ચાર માસની રજા લઇ એટલો સમય શાન્તિ ને એકાન્તમાં ગાળવાના હેતુથી એ અહીં હરિદ્વાર આવી રહ્યો હતો. વૈશાખ મહિનામાં અક્ષય ત્રીજ પછી પર્વત ઉપર જવા રજા મળે ત્યારે એનો વિચાર બદ્રીનારાયણ જઇ આવવાનો પણ હતો. એ મુખ ઉપરથી શાન્ત લાગતો ને તેથીજ શાન્તિને પણ ચ્હાતો, વિદ્યાભ્યાસ ઉપરાંત એણે ધર્મનું પણ પુષ્કળ વાંચેલું હતું. વેદ, વેદાંત, સૂત્ર, પુરાણ અને ઇતિહાસ એ સર્વનું સારૂં અધ્યયન કર્યું હતું. અને એ સર્વમાંથી પોતાને રૂચી પડતો એક માર્ગ શોધી ત્હેમાં દૃઢ બન્યો હતો. અને એક પ્રભુમાં સ્થિર આસ્થા બાંધી હતી. અત્યારે પણ એ કાંઇક ઇંગ્લિશમાં લખાયલું ધાર્મિક પુસ્તક વાંચતો હતો. વાંચતાં વાંચતાં વખત ક્યાં ગયો તે એને ખબર ન પડી. પણ માંહેની ઘડીયાળમાં જોરથી થયેલા છના ટકોરાએ ત્હેને સાવધ બનાવ્યો.

ત્હેણે ધીરજથી પુસ્તક બંધ કર્યું, અને પાસે પડેલી બાજઠપર મૂક્યું, અને બે હાથે આળસ મરડતો ઉભો થયો. "અહા ! વખત ક્યાં જાય છે તે ખબર પણ પડતી નથી. અહીં આવે પંદર દિવસ થયા પણ ખરા, વળી રજા પુરી થશે ને પાછી દોડાદોડ, આવો આનંદ ત્યાં કાંઇ આવે ! પરન્તુ એ મ્હારૂં ત્યાંનું કામ પણ સંતોષકારક છે. જેટલી પ્રભુની વસ્તુની સેવા કરવાનો વખત આવે તેટલી પ્રભુની સેવા. એ સેવા પણ એ દયાળુ નાથને અત્યંત પ્રીય છે." એવા વિચાર ત્હેના મનમાંથી પસાર થયા, તેવામાં ત્હેણે પછવાડેથી એક આધેડ સ્ત્રીને અગાશીમાં આવતાં જોઈ, એ સ્ત્રી ત્યાં આવે તે એને પસંદ નહોતું છતાં વિવેક ખા. તર તે પાછો ફર્યો અને બોલ્યો. "આવો માશીબા ! કાંઇ આજ્ઞા છે !" માશીબા હાથમાં તમાકુની રૂપાની ડબ્બી લઈ અગાશીમાં દાખલ થયાં, અને ખાલી પડેલી ખુરશીમાં સુતાં.

સુરેશ ! હું તો ત્હને કહેવા આવી હતી કે આ આજે અત્યારે પાછો ટપાલમાં કાગળ આવ્યો છે. એ ગુજરાત તરફથી આપણાં ન્યાતીલામાંથી છે. ત્હારે સારૂ માગું છે. ભાઈ ! હવે તો હું કંટાળી છું, તું કાંઇક સારે ઠેકાણે ગોઠવાઇ જા તો હું આ રોજની પીડામાંથી છુટું. બધાં મ્હને લખે તે ભાણાભાઇને પરણાવતાં કેમ નથી ?" માશીબાએ તમાકું સુંઘતાં ભાષણ ચલાવ્યું.

"માશીબા ! હું પરણું કે ન પરણું ત્હેમાં કોઇને શું ? મ્હને જ્યારે ઇચ્છા થશે ત્યારે હું કોઇને નહિ પુછું. કહો તો આપણી નાતનાં સર્વ ઉપર જાહેરખબરો મોકલું કે કોઈ મ્હારૂં માગું ન કરશો." સુરેશે જરા કડક જવાબ દીધો. માશીબાનો મીજાજ ગયો ને તેઓ ખુરશીપરથી જોરમાં ઉઠયાં. "જાઓ બાપુ ! ત્હમે ત્હમને ઠીક પડે તેમ કરો. એક તો આમ કર્યું કારવ્યું પણ ફોકટમાં જાય ને પાછાં ખાસડાં !" કહી તેઓ પાછાં અંદરના ભાગમાં

ચાલ્યાં ગયાં. અને સુરેશ મનમાં હસતો અગાશીના એક ખુણાના ભાગ ઉપર જઇ ઉભો. એની નજર તરત નીચે કુંડમાં ન્હાતી ચૌદ પંદર વરસની એક મનોહરી કન્યા તરફ ગઇ, અને એનાથી મ્હોટેથી બોલાયું "મોહીની! આ ન્હાવાનો વખત છે? શરદી લાગશે ને માંદી નહિ પડે ખરૂંને ?" કુમારી ચમકી ને ઉપર દ્રષ્ટી કરતાં ભાઇની દ્રષ્ટી સ્હામે નજર થવાથી બ્હેન લજવાઇ. "સુરેશભાઇ! હું હમણાં ઉપર આવું છું. ભાઈ સાહેબ! એકલી ફરતી હતી તે ન્હાવાનું મન થયું ને. હમારાં જેવાં બાળકને શું થાય? એ તો ડાકટર થયા છો તે વ્હેમ કર્યા કરો છો." બહાદુર બ્હેને ભાઇને દબાવ્યો અને ચિન્તાને લીધે ચ્હડેલો જરા જેટલો કોપ ભૂલાવ્યો.

"જા અંદર જઈ કપડાં પહેરી ઉપર આવ્ય, આજે વાંચવાની વૃત્તિ નથી ખરૂંને! રોજ હું સંભારૂં ત્યારે?" ભાઇએ આજ્ઞા દેતાં ઠપકો દીધો, અને બ્હેને આજ્ઞા પ્રમાણે કર્યું. કુંડમાંથી ભીને વસ્ત્રે નીકળતી કુમારિકા બહુ સુંદર લાગતી હતી. એના મ્હોં ઉપર આનંદ સિવાય બીજું કાંઈ જણાતું નહોતું. એ નીચું મ્હોં કરી અંદરના ભાગમાં દોડી ગઈ, અને ભાઇની દ્દષ્ટી આગળથી ખસી, સુરેશની દ્દષ્ટી આગળથી તે ખસી પરન્તુ મનમાંથી ન ખસી." આ વિશુદ્ધ આનંદી પુષ્પનું મૂલ્ય કરનાર કોઇ જડી આવશે ખરૂંને? પણ મ્હારે શી ચિન્તા? મ્હારાં સર્વ કામ પ્રભુ પાર પાડે છે તો આ પણ પાડશે. મ્હેં તો સર્વ ચિન્તા એનેજ સોંપી છે, ને એ સારૂંજ કરે છે." વિચારી તે કપાળ ઉપર હાથ મુકી પાછો ખુરશીપર પડયો, ને બ્હેનના આવ્યાની ત્હેને ખબર ન પડી, તોફાની બાલિકાએ પછવાડેથી આવી ભાઇની બે આંખો ઉપર હાથ મુકયો. અને બ્હેનને પારખી કહાડતાં ભાઇએ બે હાથ પકડી, બાલિકાને ખેંચી પોતાની સ્હામે આણી, ને હાથ ઝાલીનેજ ઉભી રાખી. "મોહિની! તું તે શું શીખવાની છે! હું શીખવા બોલાવું છું ત્યારે તું પછવાડે આવી તોફાન કરે છે. લાવ્ય જોઇએ રૂમાલ. ત્હારા બન્ને હાથ બાંધી દઉં." ભાઇએ બ્હેનને ચીડવતાં કહ્યું. "તે ત્હમે તો હાથજ બાંધશોને?" તું મ્હારે બહુ લાડકી ને તું તો મ્હારે બહુ વ્હાલી" એવું કહી કરીને પછી વર્તન તો આવુંજને? મોહીની કાંઈ હારી જાય તેવી નહોતી. ને ઉત્તર તો હાજરજ હતા, એમાં કદી વાર લાગતીજ નહિ.

"જા જા! ત્હારા જેવું કોણ થાય! જા ચોપડી લઈ આવ્ય," ભાઇએ હાથ છોડતાં કહ્યું.

"સુરેશ ભાઇ! આજ ઇંગ્રેજી તો શીખી છુંને? હવે રહેવા દ્યો એ કયાં પંચાતમાં પડીશું" તોફાની મોહીનીની હજી તોફાન તરફજ વૃત્તિ હતી, અને ભાઇનું પ્રેમથી લડવું સાંભળવા રાજી હતી તેથી ન વાંચવાનો ખોટો ડોળ કર્યો.

"ત્યારે મ્હારે એ વાંચવાની કયાં ગરજ છે! લ્યો હું તો આ મ્હારૂં વાંચીશ." કહી સુરેશે બાજઠપરથી પુસ્તક લીધું ને ઉઘાડવા જતો હતો તેટલામાં બ્હેને ભાઇનું પુસ્તક ઝુંટવ્યું ને હસતાં હસતાં કહ્યું "અરે અરે! મ્હારા રીસાળ ભાઇ! આવી રીસ હોય કે? ચાલો હું વાંચવાનું લઇ આવું ને એટલી વારમાં ડાહ્યા થજો હો કે?" કહી બાળા અંદર દોડી ને એક મીનીટમાં એક સંસ્કૃત પુસ્તક લઈ પાછી અગાશીમાં આવી ઉભી. "શું ભાષ્ય આણ્યું કે?" ભાઇએ પ્રશ્ન કર્યો.

"ભાઈ સાહેબ! ભાષ્ય શું વાંચું? કાલે એ વાંચીશું આજ તો શકુંતલા નાટક લઇ

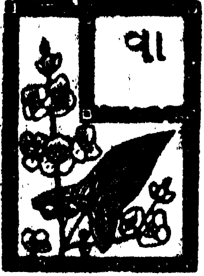
આવી છેલો ભાગ બાકી છે તે પુરો કરી લઇએ." કાળીદાસ સુરેશનો માનીતો કવિ હતો, ને તેથી પોતાની બ્હેનને એનાં નાટકો એ બહુ વંચાવતો. બ્હેનની વૃત્તિ ગીતાભાષ્ય વાંચવા તરફ ન ગઇ એમ જાણ્યું ત્યારે પ્રથમ જરા નાખુશ થયો પણ શકુંતલા નાટક જોતાં તે ભુલી ગયો.

બ્હેને ભાઇનું પુસ્તક ખોળામાં મુકયું તે પોતે બાજઠ પર બેઠી. ભાઇ શ્લોક વાંચતો ગયો ને બ્હેન અર્થ કરતી ગઇ. આ અત્યંત બુદ્ધિમાન કન્યા જો જરા રમતીયાળ ન હોય તો કેટલું બધું શીખી શકે? એવો સુરેશને વિચાર થયો. છેવટે કણ્વ મૂનીએ શકુંતલાને સાસરે વળાવી તે વખતે કહેલા ચાર શ્લોક આવતાં પિતા તુલ્ય વડીલ ભાઇનું હૃદય ભરાયું ને "**अर्थो हि कन्या पर कीयमेव**" આવતાં તો એની આંખમાં અશ્રુ આવ્યાં ને તે બ્હેનના હાથ ઉપર ટપકયાં. બ્હેને ઉચું જોયું ને ચોપડી બંધ કરી. થોડીવાર બન્ને ભાઇ બ્હેન ચુપ રહ્યાં. પરન્તુ બ્હેનથી ચુપ ન રહેવાતાં એણે ચુપકીદી તોડી. "કેમ ભાઇ ! શું થયું ! સુરેશ આ મીઠા સ્વરથી સાવધ થયો ને બ્હેનના મસ્તક પર હાથ મુકયો. "મ્હારી લાડકી મોહીની ! મ્હારે પણ ત્હને એમ કોઇ દિવસ આપી દેવી પડશે. પિતા હત તો મ્હારે કાંઇ ચિન્તા હતી ?"

"હું કાંઇ તહમારાથી છુટી નથી પડવાની સમજ્યાને ! વારૂ ! જેણે ઉછેરીને મ્હોટી કરી, જેણે પાલણ પોશણ કરી સર્વ રીતે યોગ્ય કરી ત્હેને છોડી બીજાને ત્યાં જવું ને તે પણ પાછું ત્હેનાં કહેવાવું એ તે કયાંનો ન્યાય ?" નિર્દોષ બાળાએ પ્રશ્ન કર્યો. "મ્હારી બેનડી; મ્હને પણ એજ વિચાર રહે છે. જેણે જન્મ આપ્યો હોય ત્હેને મુકી કન્યા બીજાની શા સારૂ કહેવાય ! પણ જગતનો ન્યાય એવોજ છે. મોહીની તું હજી બાળક છે, ને વળી હાલ એ વાતનો કયાં વિચાર છે? પણ અત્યારે હવે તું શું કરે છે !" ભાઇએ વાત ફેરવી. "હમણાંતો બગીચામાં ફરવા જઇશ. પણ ભાઇ એક વાત પુછું ! આજ હું ન્હાવા ગઇ ત્યારે માશીબા કંઇક એમ કહેતાં હતાં કે સુરેશનો મ્હોટો ભાઇ તો વળી એના કરતાં પણ વિચિત્ર હતો. તે આપણે મ્હોટા ભાઇ હતા શું ?" "મોહીની ! એ વાત ત્હેં સાંભળી તો હવે કહ્યા વિના નહિ ચાલે. હા આપણે મ્હારાથી દસ અગીયાર વર્ષ મ્હોટા એક ભાઇ હતા, પરન્તુ ત્હેમના વિચાર અત્યંત વૈરાગી હોવાથી, એક દિવસ કંઇક વાતમાં ખટપટ થઇ, ને એ ઘર છોડી ચાલ્યા ગયા. તે વખતે હું સાતેક વર્ષનો હતો. મ્હને એટલું સાંભરે છે કે એ બનાવથી આપણા સ્વર્ગવાસી પિતા બહુ દુઃખી થયા, અને બિચારી માતાની દશાનું તો પુછવુંજ શું ! એણે એ શોક મનમાં દબાવ્યો ને એ શોકમાંજ ત્હારા જન્મ પછી એ તરત મરણ પામી. ને પિતાજીએ ત્યાર પછી મ્હોટા ભાઇનું નામપણ ઘરમાં ન લેવું એવી આજ્ઞા કરી એટલે એ વાત ત્હારા જાણ્યા બ્હારજ રહેને ? પણ એ ત્હારે લક્ષમાં લેવાની નથી. તું જા બગીચામાં ને ફર ને હું પણ પુષ્પ તોડવા આવું છું" કહી બ્હેનને મોકલી થોડીવાર એકલો પડી રહી, પછી ભાઇ પણ ઉઠીને બગીચા ભણી ગયો.

પ્રકરણ ચોથું.

"યશોધરાનો મહાત્મા સાથે મેળાપ."

વાર્તાના માનવંતા વાંચકે પોતાની દ્રષ્ટી આ પ્રેમાળ ભાઇ બ્હેનની નિર્દોષ ગમ્મત તરફથી ફેરવી, નદી કિનારે મુકી આવેલાં **યશોધરા** ને **શશિકુમાર** ભણી દોરાવવી પડશે. બન્ને જણ જેવાં ઉઠી ઘર તરફ જતાં હતાં તેવામાં એમણે મહાત્માને જોયા અને બન્ને અટકયાં એ આપણે ગત પ્રકરણમાં જોયું. **મહાત્મા** સમિપ આવ્યા, અને આ વિવાહિત જોડાએ ત્હેમને નમન કર્યું. ત્હેમણે ગંભીર સ્વરથી આશીર્વાદ દીધા અને પ્રશ્ન કર્યો. "અરે અજ્ઞાન બાળકો" ત્હમે અત્યાર સુધી નદી કિનારે બેસી શું કરો છો? ને અમસ્તી બડબડમાં ત્હમારો મૂલ્યવાન વખત કેમ કહાડો છો?"

શશિકુમારનું લોહી જરા તપ્યું, પણ મહાત્માના મ્હોંની કાન્તિથી એ આકરૂં બોલતાં શરમાયો "મહારાજ! આ હમારો વાતો કરવાનો વખત છે; બાળક પણામાંજ વાતો થાયને? જરા ઉમ્મરે પહોંચશું એટલે ત્હમારી માફક હમે પણ દુનિયા ત્યાગીશું; હાલ જેટલી મઝા ભોગવાય તેટલી ભોગવીયે." **શશિકુમારે** પોતાની રીતી પ્રમાણે ઉત્તર દીધો. **યશોધરાને** તે ન ગમ્યું. કારણ કે **મહાત્માના** શબ્દોએ તથા તેજે એ ભોળી નિર્દોષ **બાલિકા** ઉપર જુદીજ અસર કરી હતી. "વારૂ! ત્હમે જીવશો, અને ઉમ્મરે આધેડ થવાનો ત્હમારે વખત આવશે જ એવી ત્હમને ખાત્રી હશે ખરૂંને?" **મહાત્માએ** કડક સવાલ કર્યો. જીંદગીના આરંભેલા આનંદી સમયમાં આવા સવાલોએ **શશિકુમારને** વિશેષ ચ્હીડવ્યો. અને એણે પણ રહામો કડક જવાબ દીધો. "જો મરવાના હઇશું તો મરીશું. ને હમારી અવગતિ થશે પણ એમાં કાંઇ ત્હમારા વડવાઓનું ગયું?"

"હં! હં! **શશિકુમાર**! જરા સભ્યતા રાખો ને! આમ મનમાં આવ્યું એકદમ બોલી જવાય કે?" **યશોધરાને** વચમાં પડવું પડયું, અને ત્હેણે સંબંધીને વાર્યો. મહાત્માની સાથે તન અને મનથી પુરો પડી શકે એવો બળવાન **શશિકુમાર** માત્ર આ કોકિલાના મીઠા ટહુકાથી અટકયો, અને જરા લજવાયો. "**મહાત્માશ્રી**! હું ધારૂંછું કે મ્હેં આપની પ્રસંસા ઘણી સાંભળી છે, આજ પંદર વીસ વર્ષથી અહીં રહી આસપાસનાં ગામોનાં જનોને બોધ દઇ સર્વને સત્ય પંથે દોરનાર **યોગેન્દ્ર** મહારાજ તેજ આપને?" **બાલિકાએ** મહાત્માને વિનય પૂર્વક પ્રશ્ન કર્યો. અને મહાત્માએ ડોકું ધુણાવી હાનો ઉત્તર દીધો. "શું? ઘેરેઘેર ફરી ઘણા લોકને ત્યાગ ને કર્તવ્યના ઉંધા રસ્તા બતાવી બિચારાં નિર્દોષનો ઘરભંગ કરી નાંખનાર આજ **યોગેન્દ્ર** કે!"

વળી પાછું **શશિકુમારનું** ચસકયું અને તે ઉશ્કેરાઇને બોલ્યો. "પાછા વચમાં પડયા ખરૂં? મ્હેં કહ્યું નહિ કે મ્હને વાત કરવા દ્યો? અમસ્તા વગર અર્થનું શું કામ બોલે જાઓ છો?" હવે **યશોધરાએ** જરા નેણ ફેરવી વાત કરી.

"અરે ઓ અજ્ઞાન છોકરાં! ત્હમે અમસ્તાં શું કામ તકરાર કરો છો! ત્હમારો સમય

ચાલ્યો જશે, અને પાછળ પસ્તાવાનું રહેશે. કાલનું કામ આજે અને આજનું કામ આ ઘડીએ, એમ કરવા માંડો." મહાત્માએ ખરી શીખામણ દીધી."

"હાજી આપનું કહેવું સત્ય છે. પણ મ્હારે આપને પુછવું છે તે આપ આજ્ઞા કરો તો પુછું" મહાત્માથી આકર્ષાયલી યશોધરાએ બે હાથ જોડી વિનંતી કરી. એ વિચિત્ર કન્યાના નિરાળા મન ઉપર મહાત્માએ સખત છાપ બેસાડી, અને મહાત્માની વાણી એને સત્યજ જણાવા લાગી. "ત્હારે જે પુછવું હોય તે પુછ." મહાત્માએ આજ્ઞા કરી, પણ શશિકુમારથી યશોધરાનું આ વર્તન ન સહેવાયું ત્હેને મહાત્મા ઉપર કોપ વધ્યો અને બાળાનો ઠપકો ખમવાના જોખમે પણ ત્હેને એકવાર પાછું વચમાં પડવા મન થયું. "અરે અજ્ઞાન મહાત્મા! તું ત્હારો સમય આમ ખોટા સવાલો જવાબોમાં શું કામ વ્યર્થ ગુમાવે છે? ત્હારે હજી ઘણું કરવાનું છે અને વખત ચાલ્યો જશે." બરોબર મહાત્માની પેઠેજ, પોતાના મહાત્માએ પ્રતિ વાપરેલા શબ્દ ત્હેણે એમના એમ વ્યાજ સહીત એને પાછા સોંપ્યા.

"મહારાજ! આપ એમના બોલવા સ્હામું ન જોશો, એમનું આજે કાંઇ ઠેકાણું નથી." મહાત્મા નાખુશ થાય ને કંઈ બોલ્યા વગર ચાલ્યા જાય એ બ્હીકે યશોધરાએ કહ્યું.

"કુમારી! જો એમ હું ભય પામું તો, અથવા અપમાન લગાડું તો મ્હારાથી કર્તવ્ય પરાયણ રહેવાયજ નહિં. એના જેવા તો હજારો લોકો મ્હારી પછવાડે નિંદા કરે છે ને બોલે છે, ત્હેની મ્હને શી પરવા છે!" મહાત્માએ જરા અભિમાનથી કહ્યું.

"વારૂ મહારાજ! આપ અહિં કેટલા વખતથી ફરો છો ને આવેશ ધારણ કરે કેટલો વખત થયો?" કુમારીએ પ્રશ્ન કર્યોજ. મ્હેં આ વેશ ધાર્યાને વીશ વર્ષ થવા આવ્યાં. ન્હાનપણથી મ્હારી વૃત્તિ એવી હતી, અને મ્હને અડચણ કરનાર કોઈ હતું નહિં. મનુષ્ય જો ધારણા કરે તો જગતમાં કોઇ ત્હેને અડચણ કરનાર છેજ નહિં."

"મહાત્મા શ્રી! આ સન્યાસ લીધો ત્યારે વિચાર તો કર્યોજ હશે પરન્તુ પ્રભુ આપના આ વર્તનથી ખુશી થશે, એમ ખાત્રી છે? આપને કંઇક કુટુંબ તો હશેજ ને એનો ત્યાગ કરી આમ ફરો છો તે એ પૂજ્ય પિતાને પસંદ છે?"

"બાળા! પ્રભુને એજ પસંદ છે. આત્મભોગ આપનાર ત્યાગી માણસોજ એના દરબારમાં પ્રવેશ કરી શકે છે. બાકીનાં ખોટાં ફાંફાં છે. મ્હેં સર્વ તજી દીધું, મ્હારો આત્મભોગ આપ્યો ને હજી હું સર્વ જનોને એમ કરવા બોધ આપું છું, ને તેથી જગત ન્યાયાધીશ ખુશી જ છે." "પણ આપે પ્રથમ તો કહ્યું કે "મ્હારી વૃત્તિજ એવી હતી તેથી આપે જે કર્યું તે ઇચ્છાનુસાર કર્યું, તે કાંઈ આત્મભોગ કહેવાય કે? જો આપનો કુટુંબી ઉપર પ્રેમ હત, જો આપને જીંદગીમાં મઝા હોત, જો આપને સર્વ ત્યાગતાં દુઃખ થયું હોત, તો ખરો સ્વભોગ ગણાય, પણ આતો ગમતું કર્યું એમાં સ્વભોગ શું!" બુદ્ધિમાન યશોધરાએ બહુ ચાલાકીથી પ્રશ્ન કર્યો, અને ઉત્તર દેતાં મહાત્મા પણ ગુંચવણમાં પડયા.

"પણ પ્રભુ તો દુનિયામાં ત્યાગી જીંદગીથીજ ખુશી થાય છે. અજ્ઞાની ભોગોમાં રમી રહેલા જીવો તરફ એનો તિરસ્કાર ઉતરે છે, તે મ્હારા ઉપર એની ખાસ કૃપા એટલે મ્હારી વૃત્તિજ પ્રથમથી એવી" મહાત્માએ ગોટાળા ભર્યો ઉત્તર દીધો અને તે નિરાળા મગજની ભોળી બાલિકાના મગજમાં જરા ઉતર્યો પણ ખરો.

"ત્યાગી જીવોનેજ પ્રભુની ખરી પીછાન છે બાકી—અન્ય જીવો પ્રભુને પીછાનતા

નથી અને પછી પ્રભુ પણ ત્હેમને ભૂલી જાય છે; દાખલા તરીકે ત્હમે બન્ને જણ; હું તમારા દેખાવ ઉપરથી અનુમાન કરૂંછું કે ત્હમે બન્ને પરણવાનાં હશો. ત્હમે પરણશો એટલે ત્હમારી દુનિયાદારીના આનંદમાં ત્હમે ઇશ્વરને ભૂલશો. ભૂલશો એટલે કાંઈ પ્રાર્થના નહિં કરો કે એમ નહિં પણ એને ખાતર કાંઈ ભોગ અથવા દુનિયાં ત્યાગવા, કે સ્વભોગ આપવા તૈયાર નહિ થાઓ કોઇ પણ ઉંચ કર્તવ્યો નહિં કરો વિગેરે; તેથી ત્હમે પ્રભુને ભૂલ્યાં ગણાશો, અને ત્હેની સાથેજ પ્રભુ પણ ત્હમને ભૂલશે. ત્હમારે સારૂ એનું અસ્તિત્વ પણ નાશ પામશે. આત્મભોગને ત્યાગી જીંદગીના વિચિત્ર વિચાર ધરાવનાર મહાત્માએ કહ્યું એનો એકેકો શબ્દ બાલિકાના શોકિત ત્યાગી મનને ઘણીજ અસર કરતો અને એથી વિરૂદ્ધ એ શબ્દ શશિકુમારનું એકેક ડાંગ્રી લોહી તપાવતો, " શું દરેક માણસથી આ કર્તવ્ય બને ? " યશોધરાએ બહુજ મંદ સ્વરથી પુછ્યું.

" જે ધારે ત્હેનાથી બને. ત્યાગ કરી સ્વભોગ આપવો એ કર્તવ્ય સર્વ કર્તવ્યો કરતાં ચ્હડીયાતું છે. ને એવું ઉંચ્ચ કરનાર બહુ થોડા નીકળે છે. એવી જરા વૃત્તિ થાય તે પણ ભાગ્યશાળી " " શું પ્રભુ પ્રાર્થના, એનું સ્મરણ ઈત્યાદીનું મૂલ્ય એને ત્યાં લેશ પણ નથી ?" યશોધરાએ પુછ્યું " ત્યાગના પ્રમાણમાં એક બિંદુ જેટલું પણ નહિ–પ્રભુ ભક્તિ કરતાં વિરક્તિને ઘણે દરજ્જે વધુ ચાહે છે. " મહાત્માએ ઉત્તર દીધો. " મહાત્મા શ્રી ! આપનું શિક્ષણ મ્હને ઘણુંજ અનુકુળ આવે છે. માટે હું આપને ગુરૂગણી શરણ આવુંછું આપ મ્હને યોગ્ય પંથ બતાવો, અને ખરે રસ્તે દોરી જાઓ " પ્રથમથીજ શોકિત વિચારવાળી આ અન્ય માર્ગ ન જાણનારી કન્યાને ચ્હાવો શોકિત પંથ પ્રથમ શિક્ષણથીજ પસંદ પડ્યો. પણ શશિકુમારથી એ ન સહેવાયું. " ખબરદાર ! દેવી ! જો તું એ કપટીને ગુરૂગણી શરણે ગઈ છે તો ત્હારી વાત ! હું આજ્ઞા કરૂંછું કે એમ નહિ થાય. મહાત્મા ! ત્હમે ત્હમારે રસ્તે ચાલ્યા જાઓ અને ફરીથી ચ્હાવી વિમળ બાળાના રસ્તામાં કદી આવશો નહિ. "

'શશિકુમાર ! ત્હમને આજ્ઞા કરવાનો શો હક છે ! હજી પ્રભુ કૃપાથી મ્હારી એટલી ખરાબ દશા નથી આવી. ત્હમારે વચમાં આવવાની પણ શી મતલબ ! " યશોધરાએ શશિકુમાર ઉપર કોપ કર્યો.

"શાબાશ ! મ્હારા શિક્ષણને યોગ્યજ છે. ખરેપંથે જનારને વળી ભય કેવો !" મહાત્માએ બાળાને ઉશ્કેરી.

"હાજી ! આ મ્હારૂં મકાન સ્હામુંજ છે. જો આપ ત્યાં આવશો અથવા મ્હને અહિં મળવા આવવા દેશો તો પછી હું મ્હારી શંકાનું સમાધાન કરીશ." યશોધરાએ સ્હામે વચમાં દેખાતા એક છાપરા ભણી આંગળી કરી કહ્યું.

"અરે એ કપટી મહાત્મા ! તું અત્યારે આ ભોળી બાલિકાની કમ અક્કલનો ગેરલાભ લઇ ત્હેને ચડાવે છે. પણ ચેતીને મુંગો મુંગો જા ત્હારે રસ્તે." શશિકુમારે વધારે વધારે કોપતાં તડકો કર્યો.

"બાળા ! મ્હારી ત્હને આજ્ઞા છે કે ત્હારે મ્હને અહિં મળવા આવવું. તું મ્હારે શરણે આવી છે તે મ્હારે ત્હને શિક્ષણ આપી સત્ય પંથે વાળવી જોઇએ." મહાત્માએ અવળી આજ્ઞા દીધી. "ઓ દંભી હેવાન ! બાહ્ય શુદ્ધ ચામડીથી છુપાયેલા ઓ પાપી આત્મા ! બોલતાં ખૂબ સંભાળજે. યાદ રાખજે કે આનું બહુ ખરાબ પરિણામ આવવાનું છે. જીવ

સુદ્ધાંતનું જોખમ ખેડી સહુને આમ ઉંધે રસ્તે દોરવા નીકળજે. કદી ત્હારો નાશ એવી ખરાબ હાલતમાંજ થવાનો છે. ને મ્હારા જેવો કોઇ ત્હારૂં ખુન કરશે. ખુન સમજ્યો ? ચેતીને ચાલજે. ને દિવસ કે રાત્રીએ ખુબ સંભાળતો રહેજે." **શ**શિકુમારે ગજવામાંથી ચપ્પુ કહાડી ત્હેના ભણી તે બતાવી દૂરથી ધમકી આપી. **ય**શોધરા ધ્રુજવા લાગી, અને એણે **મ**હાત્માને ત્યાંથી ચાલી જવા ઇસારો કર્યો, **મ**હાત્માએ તે પ્રમાણે અમલ કર્યો, કારણ કે વૈરાગ્ય વૃત્તિથી સંન્યાસ લેનાર કર્તવ્ય ભોગ આપનારા માણસો એમ તો હીચકારા બહુ હોય; એતો આત્મભોગમાં પ્રાણ અપાય, પરન્તુ કાંઇ ખુન થવા દેવાય (?) **ય**શોધરા તો સ્થંભીને ઉભી. થોડીવાર **શ**શિકુમારે ત્હેને શાન્ત થવા દીધી, અને પછી ધીરેથી એને ખભે હાથ મુકી કહ્યું. "**દે**વી ચાલો ઘેર ! **પિ**તાજી રાહ જોતા હશે."

યશોધરાએ તે સાંભળ્યું અને સ્વપ્નમાં ચાલતાં માણસ માફક **કુ**માર સંગાથે ચાલવા માંડ્યું, થોડી થોડીવારે **બા**ળાના મ્હોંમાંથી ભાગ્યા તુટયા શબ્દો સંભળાતા હતા. "કેવું તેજ ! કેવું મહાત્મ્ય !– કેવા સુંદર ! ને તે છતાં કેવા વિરક્ત ! શું એનું શિક્ષણ ! પ્રભુએ મ્હને યોગ્ય શિક્ષક આપ્યો !—બરોબર મ્હારા વિચારને અનુકુળ. હવે ત્યાગ—ને આત્મભોગ—પછી પ્રભુની પ્રાપ્તી–"**શ**શિકુમાર સાંભળતો હતો ને મનમાં બળતો હતો. એમ કરતાં બન્ને મકાનના આગલા ભાગમાં થોડીવારે આવી પહોંચ્યાં.

પ્રકરણ ૫ મું.

" પિતા—પુત્રી "

વારનો સુર્યોદયનો વખત થઈ ગયો હતો. આગલા દીવસનું સાટું **સુ**ર્યનારાયણે વાળી દીધું હતું. આકાશ તદ્દન સ્વચ્છ હતું. અને તડકો ચોગરદમ ફેલાયલો હતો. પંખીઓ તરતનાં માળામાંથી બ્હાર નીકળી પોતપોતાની ખોરાકી શોધવાના કામસર દૂર ઉડતાં હતાં, અને મધુરસ્વરથી ગાન કરતાં જતાં હતાં. લીલાં સુંદર પાંદડાં ઉપર રાતની ઝાકળનાં બિન્દુ મોતી પેઠે દીપતાં હતાં. આખા **હ**રિદ્વારમાં જાગૃતિ પ્રસરી રહી હતી. અને મંદીરોમાંથી ઘંટના ગંભીર ઘોષ કાને પડતા હતા. આ વખતે નદી કિનારાના ગયા પ્રકરણમાં વર્ણવેલ સ્થળથી થોડે દુર સ્હામેજ એક ન્હાના મકાનમાં વાંચકે પોતાની દ્રષ્ટી ફેરવવી પડશે. એ મકાન આપણી વાર્તાની **ના**યિકા **ય**શોધરાના પિતાનું હતું. મકાન ન્હાનું. ન્હાના સ્વચ્છ બાગથી વિંટાએલ હતું. મકાનની આસપાસ આંબાનાં મ્હોટાં વૃક્ષો આવેલ હતાં. અને ત્હેની ઘટાથી એ નદી ઉપરથી બરોબર જણાતું નહિ. **ય**શોધરાના પિતા **હ**ર્ષદકુમાર ગુજરાત તરફના હતા, પરન્તુ પોતાની પત્નિના મરણ પછી એ દેશમાં ન ગોઠવાથી એ દુઃખી માણસ અહીં પોતાની માલમીલકત સર્વ લઈ ચાલ્યા આવ્યા હતા. અને થોડી જમીન લઈ આ ન્હાનું મકાન બાંધ્યું હતું. **પિ**તા–**પુ**ત્રી અને **શ**શિકુમાર ત્રણ જ આ ન્હાના મકાનમાં વાસ કર-

નાર હતાં. ને ત્રણેક નોકર માણસ હતાં. આજે સ્હવારના મીઠા વખતે પિતા પુત્રી બાગમાં બેઠેલ હતાં. બાગના વચલા ભાગમાં એક ચણતરથી ચણેલા નીચા ચોતરા ઉપર હર્ષદ કુમાર બેઠા હતા, અને નીચે ઘાસ ઉપર એક ન્હાનો ગલીચો બીછાવી પુત્રી પિતાના ખોળામાં માથું મુકી લાંબા પગ કરી સુતી હતી. યશોધરાનું ગંભીર મ્હોં આજે વધારે ગંભીર બન્યું હતું, હર્ષદ કુમાર શ્વેત સ્વચ્છ કપડામાં સજ્જ થયેલ હતા, ત્હેમની ઉમ્મર પચાસેક વર્ષની લાગતી હતી. શશિકુમારે વર્ણવેલ આ પવિત્ર પુરૂષ પણ ખરેખર પવિત્રતા અને પરોપકારની પ્રતિમા રૂપજ હતા. એનાં મ્હોંપર કાંઇક દીવ્ય તેજ ઝળકતું, અને ભક્તિ ભાવનાં ખુલ્લાં ચિન્હો જણાતાં હતાં. એ અત્યારે ન્હાઈ ધોઇ સ્પષ્ટ સ્વરથી કાંઇક સ્તોત્ર મ્હોંએ બોલતા હતા, અને પુત્રીના મસ્તક ઉપર પ્રેમથી હાથ ફેરવતા જતા. પત્નીના મરણ પછી પત્નીની પ્રતિમારૂપ આ એકનીએક પુત્રીમાં ત્હેણે પોતાનો સર્વ શુદ્ધ સાત્વિક પ્રેમ ફેરવ્યો હતો, અને પુત્રી પિતાના જીવનરૂપ હતી. સ્તોત્ર પુરૂં થતાં હર્ષદકુમારે પુત્રીને કાલ્પનિક--ભૂમીમાંથી પૃથ્વી-પર ઉતારી "દેવી ' ત્હારી વીણા લઇ આવીને કાંઇ ગા જોઇએ. પિતાએ નમ્રસ્વરે વિનંતીના રૂપમાં આજ્ઞા કરી. બાલિકાએ જરા અદ્ધર રહેલું માથું છેક ખોળામાં પડતું નાંખ્યું ને પિતાને લાડમાંજ પુછ્યું "હું શું ગાઉં !" ત્હમે તો હમણાં કાંઇક પ્રાર્થનાનું પદ ગાયાનું કહેશો ને મ્હને એમાં ઠીક નહિ પડે, પ્રભુ કાંઈ એવી પ્રાર્થનાઓ કર્યાથી ખુશી નથી થતો." બાલિકાએ પોતાનું તાજું શિક્ષણ બાપનેજ સંભળાવ્યું "વળી એ ધુન ક્યાંથી ભરાઈ?" બાપે પ્રશ્ન કર્યો પ્રભુ પ્રાર્થનાથી ખુશી નથી થતા એ ક્યાંથી શીખી !"

"એક બે બોલ પ્રાર્થનાના કહ્યા તેથી આપણું કાંઈ કર્તવ્ય ગણાય ? ત્યાગ અથવા આત્મભોગ કશું પણ કર્યા શિવાય કર્તવ્ય પૂર્ણ થતુંજ નથી, પરન્તુ ત્હમે આજ્ઞા દેશો તો મ્હારે ગાવાનો કાંઈ વાંધો નથી" આ વિચિત્ર છોકરીનું બોલવું પિતા સમજ્યો નહિ. ત્હેણે બાલિકાના બે હાથ પોતાના હાથમાં લીધા, અને ધીમે સ્વરે બોલવાનું શરૂ કર્યું. "દેવી. તું જાણે છે કે ત્હારી માતા કેટલી પ્રભુમાં સ્થિર હતી ? પ્રથમ હું જરા પુરૂષોની રીત પ્રમાણે પ્રભુની બાબતમાં બહુ થોડું લક્ષ આપતો પણ એની આસ્થાએ મ્હારામાં આસ્થાનાં બીજ મુક્યાં અને ધીરે ધીરે વધતાં ત્હેની વૃક્ષ જેટલી વૃદ્ધિ થઇ. મ્હને ખાત્રી છે કે એ સતિ પ્રભુના ધામમાં શાન્તિથી રહેતી હશે ! અને એની સાથેજ શાંતિમાં રહેવાની ઇચ્છાથી મ્હેં પણ મ્હારૂં જીવન એજ આશામાં અર્પણ કર્યું છે. હું રોજ પ્રાર્થું છું ને મ્હને આશા છે કે એ દયાળુ પરમાત્મા હમને એકજ સ્થાનમાં જગા આપશે. પરન્તુ દેવી ! મ્હને ત્હારા આજના બોલોએ બહુ દીલગીર કર્યો છે. આવા ત્હારા વિચાર કેમ થાય છે ! પિતાની લાગણી દુઃખાઈ એમ બાળાને લાગવાથી તે ઝડપથી ઉઠી બેઠી થઇ અને એને ગળે માથું નાખ્યું. મ્હારા વ્હાલા પિતાજી ! મ્હેં ત્હમને પાછા દુઃખી કર્યા ખરૂં ? નહિ, નહિ, મ્હારી ઉપર ગુસ્સો ન કરો. હું વીણા લઇ આવું છું, ત્હમે કહેશો તે ગાઇશ ને ત્હમને ગમે તે બોલી દુઃખી નહિ કરૂં." પિતાએ વ્હાલથી બાલિકાને વાંસે હાથ ફેરવ્યો ને એને ભૂલની ક્ષમાની નિશાની માની બાળા વીણા લેવા ઉઠી. ધીરી યશોધરા દશેક મિનિટ પછી ધીરી ચાલે વીણા લઈ આવી અને પિતાના પગ પાસે એના સ્હામી ફરી બેઠી. વીણાને સુરમાં મેળવી એણે ઘણાજ સુંદર કંઠથી ગાવા માંડયું.

પદ.

" સુડલા કોયલડીને વિનવે રે "–એ રાગ.

પ્યારા પ્રભુજી ત્હને વિનવું રે, એવી મતિ દેજે નાથ,
કૃપાળુ હે તાત કદી હું ત્હને નવ ભૂલું રે—૧.
નિમગ્ન રહું તુજ ધ્યાનમાં રે, ગાળું એવા દિન રાત;
દયાળુ હે નાથ ! કદી હું ત્હને નવ ભૂલું રે—૨.
દુઃખના સમયમાં વિશ્વાસથી રે, ત્હારી સદા રાખું હામ;
કૃપાના હે ધામ, કદી હું ત્હને નવ ભૂલું રે—૩.
આશા નિરાશાને નવ લહું રે, ચિત્ત રહે મુજ શાન્ત;
દયાળુ હે કાન્ત ! કદી હું ત્હને નવ ભૂલું રે—૪.
રંક બાળક અજ્ઞાની છું રે, ક્ષમા કરો મુજ પાપ;
કૃપાળુ હે બાપ, કદી હું ત્હને નવ ભૂલું રે—૫.

ગાન પુરૂં થયું, અને એની અસર ચારે બાજુ ફેલાઇ. કુમારીકાના મધુર સાદથી વૃક્ષ ઉપરનાં પંખી સુદ્ધાંત સ્થંભી ગયાં, અને શાન્ત મીઠા સ્વરનો રણકાર છેક દુર સુધી પહોંચ્યો. પવિત્ર પુત્રીનું પવિત્ર ગાન પિતાને ઘણુંજ ગમ્યું, અને એકેક ટુંક ભક્તિભાવનાં અશ્રુ વધુ વધુ ત્હેની આંખમાંથી ઝરવા લાગ્યાં. આ દીવ્ય લાગણી ભોગવવા હર્ષદકુમાર થોડીવાર ચક્ષુ મીચી બે હાથ જોડી બેસી રહ્યા, અને પુત્રી પણ સ્હામે એમજ બેઠી. પરન્તુ એનું બહુ લાંબું ચાલ્યું નહિ. ત્હેણે તો પાછી વીણા લીધી અને પાછું શરૂ કર્યું.

હરીગીત.

આ હર્ષના તું દેવ, આવે બહુ ક્વચિત મ્હારી કને,
બહુ રાત્રી દિનથી હાલમાં ત્હેં તો તજી દીધી મ્હને;
* * * * * * *

પિતા ચમક્યા પણ પુત્રીતો ગાનની ધુનમાંજ હતી.

જેના ઉપર છે પ્રેમ ત્હારો તે ઉપર મ્હારી પ્રીતિ,
આ હર્ષના દેહી વળી ત્હારી રીતીતે મુજ રીતિ;
* * * * * * *

બાલિકાનું ધ્યાન ખેંચવા પિતાએ ધીરો ખુંખારો કર્યો પણ તેતો તન મન, અને સર્વસ્વ ગાનમાંજ સોંપી બેઠી હતી.

કહે દેવ આ ! શો ભેદ છે ? ત્યારે હવે હું તું મહીં,
છે એટલું, હું ઇચ્છું સહુ તે વસ્તુ ત્હારે વશ રહી;
* * * * * * *

હવે તો પિતાને વચમાં પડવુંજ પડયું. ત્હેણે યશોધરાને ખભે હાથ મુકયો, અને ગાતી બંધ કરી, " દેવી ? આવી મઝાની પ્રાર્થના કરી પછી આવું શોકનું ગાન કયાં કરવા બેઠી ? હર્ષને આણવો તો આપણા હાથમાં છે. આનંદમાં રહીએ તો એની મેળે એ દોડી આવે ને એને વિનવવા જરૂર જ ન રહે " હર્ષના દેવને આમંત્રણ કરતી પુત્રીને પિતા એ વારી " ત્હારૂં હૃદય શોકિત છે ને તું બહુ વિચારો કર્યા કરે ત્હેમાં હર્ષ ત્હારાથી નાસે,

બાકી આને શશિકુમાર જેવી એટલે પછી જોઇએ કે એ ક્યાં જાય છે ?" યશોધરાએ કાંઇ જવાબ ન આપ્યો પણ પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે વીણા મુકી ગાન બંધ કર્યું "આજ તો વળી શશિકુમાર પણ ત્હને હસાવવાને આનંદ કરાવવા નથી" હર્ષદકુમારેજ વાત ચલાવી "પિતાજી ! મ્હારે કાંઇ વાત કહેવી છે તે કહું કે !" કુમારીકાએ જરાવાર રોકાઇ અચકાતાં અચકાતાં પૂછયું અને પિતાની આજ્ઞા આંખના ઇસારાથી મળવાથી ત્હેણે બોલવું શરૂ કર્યું.

"થોડો વખત સુધી મ્હેં એ બાબત વિચાર કર્યો છે પણ પછી છેવટે એ ગુંચવણ ન નિકળવાથી આજ તમારી પાસે એ હકિકત કહું છું. ત્હમારી આજ્ઞા પ્રમાણે લગ્ન સંબંધથી જોડાવા હું મ્હારા મનને બહુ સમજાવું છું. પણ એ વાત મ્હારા ધ્યાનમાં ઉતરતી નથી. શશિકુમાર મ્હને એક સગા ભાઇ જેવા વ્હાલા લાગે છે ને એવી પ્રીતિ હોય ત્યારે લગ્ન કેમ થઇ શકે ? હમે બે ન્હાનપણથી સાથે ઉછરેલાં ભાઇ બ્હેન ત્હમે કરેલ સંબંધને યોગ્ય નથી.

વળી મ્હારા વિચાર જૂદા ને એમના જૂદા, વૃત્તિઓમાં ફેર ને સ્વભાવ પણ ફેર તેથી હમે એ સંબંધ રહી શકીએ એ મ્હને તો સંભવિત લાગતુંજ નથી. મ્હારી દૃષ્ટિમાંતો એ એક ભાઇ કરતાં વધારે આવતાજ નથી. મ્હારૂં સુખ મ્હને ખબર પડી શકે ને ત્હમે મ્હને આટલી બધી છૂટ આપી છે એટલે બોલી શકું છું. મ્હારૂં કહેવું માત્ર એટલુંજ છે કે ત્હમે આ બાબતનો જરા વધારે વિચાર કરવા કૃપા કરશો "વાતશરૂ કરતાં ગુચવાયેલ બાળાએ પછીથી છૂટથી વાત કરતાં પિતાને વિનવ્યા "મ્હને પણ થોડા કાળથી એ વિચાર રહે છે પરન્તુ ત્હમારાં બન્નેનાં મન એવી રીતે મળ્યાં હોય તો મ્હારે વચમાં પડવા શી જરૂર કરી હું ચૂપ રહેતો. મ્હને રોજ એમ થતું કે આ લગ્ન પછીથી સુખદાયક નહિ થાય, પરન્તુ એવી વૃત્તિ પ્રથમથી મ્હેં ત્હમારા બન્નેના મનમાં વાળી એટલે પછી હું "બાંધી મુઠી સવા લાખની" કરી ચૂપ રહેતો"

પોતાના મતને અનુમોદન મળતું જોઇ બાળાને હિમ્મત આવી ને ત્હેની જીભ ઉપડી "પણ હવે ત્હમારી ખાત્રી થઇ કે હમારી લાગણીએ એવું રૂપ લીધુંજ નથી ને અમારો બેનો સંબંધ બે ભાઈ બ્હેન કરતાં વધુ છેજ નહિ, ત્યારે પછી એ સંબંધ તોડવા શો વાંધો છે?" "મ્હારે કાંઈ વાંધો નથી પણ મ્હને પેલા બિચારા છોકરાની બહુ દયા આવે છે. ત્હેં નહિ ને એણે વખતે એ લાગણી મનમાં રાખી હોય તો ? બાકી હું તો ત્હારા ખરા સુખેજ સુખી હોઉંને ?" સ્વતંત્રતા આપવાના વિચારવાળા પિતાએ કહ્યું.

"એ બાબતની ત્હમારે લેશ પણ ચિન્તા ન રાખવી. આજે સ્હવારે શશિકુમારના અલ્હાબાદ જતાં પહેલાં હમારા વચ્ચે એ વાત થઇ ગઈ, અને એ પણ મ્હારા મતને મળતા થયા. પ્રથમ જરા ગભરાયા પણ મ્હેં સર્વ બાબતો ત્હેમને પ્રત્યક્ષ કરી એટલે એમનું મન ડગ્યું અને છેવટે જતી વખતે તો એ નિશ્ચયથીજ વિદાય થયા. ત્હમારી આજ્ઞા બાકી હતી તે હવે મળીને તે હું ત્હેમને લખી જણાવીશ" પુત્રીના મ્હોં ઉપર સંતોષનાં ચિન્હો પ્રકટયાં અને પિતાને પણ તે જોઇ સંતોષ થયો. "ચાલો માંહી" કરી બન્ને બાપ દીકરી ઉઠયાં. પણ પિતાના મનમાં એકજ વિચાર અચાનક આવ્યો" ત્યારે હવે આ બાળને દેવી ક્યાં ? યોગ્ય પતિની શોધ ક્યાં કરવી ?" પણ એ ભૂલ્યો કે પ્રભુ સહુને યથાઉચિત સર્વ પુરૂં પાડે છે.

પ્રકરણ છઠ્ઠું.

" ખૂન "

ધ ડીયાળમાં નવના ટકોરા થયા. પોષ સુદ અગિઆરસની રાત્રી હતી તેથી ચાંદની સારી ખીલી હતી. એ ટકોરા સાંભળતાંજ ધર્મશાળાના મકાનમાંથી બે ભાઈ બ્હેન આંગળી પકડી બ્હાર આવ્યાં. ભાઈને જરા ચાંદનીમાં ફરવા જવાનું મન થયું એટલે સાથે બ્હેને પણ મન કર્યું અને બન્ને નિકળ્યાં. પ્રેમાળ ચિન્તા ધરાવનાર ભાઈએ બ્હેનને મ્હોટી શાલથી વીંટી લીધી હતી. અને ભાઈના પડખામાં જ બ્હેન ચાલતી હતી. સુરેશ બ્હેનને ગ્રહો તથા તારા બતાવતો બ્હાર નિકળ્યો અને બોલકણી બ્હેને સવાલો પૂછ્યા કર્યા. " ભાઈ, પેલો બહુ ઝળકતો આથમણી દીશામાં લટકી રહેલો છે તે શેનો તારો? " આંગળીથી દૂર બતાવતાં મોહીનીએ પૂછ્યું.

" મોહીની? એને શુક્રનો તારો કહેવાય છે. બધા ગ્રહમાં એ સૌથી મ્હોટો છે. હું ત્હને થોડી ખગોળવિદ્યા શિખવીશ એટલે બધું ત્હને સમજાશે. " વિદ્યાવિનોદી ભાઈએ બ્હેનને સમજાવતાં કહ્યું. થોડીવાર બન્ને ચૂપ ચાલ્યાં. અને નદી કીનારે આવતાં જળની શોભા જોવા સ્થંભ્યાં.

" સુરેશભાઈ! ત્હમે એક વખત કહેતા હતા કે મ્હારે મદ્રાસ ઇલાકો, ને માયસોર ને સર્વ જોવા જવું છે તે ક્યારે જશું? ત્હમે તો છેક સીલોન સુધી જવાનું કહેતા હતા. " બ્હેન! ત્હનેતો બધું મન થાય પણ હું શી રીતે કરૂં? મ્હારા ધંધામાંથી આટલો અહીં આવવા સમય મળ્યો તે પણ ઘણું. ને હજી તો સ્હામે બદ્રિનારાયણ જવાનું છે તે જવાશે તોપણ ઘણું માનીશું. પ્રભુ આગળ ઉપર વખત આપશે તો વળી એ તરફ જવાની વાત. હજીતો ત્હેં ગુજરાત પણ કયાં જોયું છે? "

" પિતાજી ત્યાંની વાત કરતા તે મ્હને યાદ છે. એમના બાપ આપણા દાદાજી. કેમ ગુજરાતમાંથી આવ્યા ને કેમ અલ્હાબાદમાં વાસો કર્યો! તે પણ બધું કહેતા. વળી આપણું મોસાળ પણ ગુજરાતજને? " બ્હેને પ્રશ્ન કર્યો " હાસ્તો! એતો બે પેઢીથી અલ્હાબાદ રહીએ તેમાં, પણ કંઈ જન્મભૂમિ બદલાય કે કામધંધે બ્હારગામ નિકળે ને પછી ત્યાં સંબંધથી બંધાય એટલે છૂટવું મુસ્કેલ પડે. પણ મોહીની! હવે ઠંડક વધતી જાય છે માટે ચાલ અંદર હું ત્હને મુકી પાછો જરા ફરવા આવીશ " બ્હેનને ગમ્યું નહિ પણ ભાઈની આજ્ઞા પાળ્યા વિના ન ચાલે તેથી જરાક મ્હોં ચ્હડાવતી પાછી ફરી " પાછું જવાનું કહ્યું તેમાં મ્હોં ચ્હડયું ખરૂં! ભાઈએ હાસ્ય કર્યું.

" એ તો હમે ભોળાં તે હમારી રીસ જણાઈ આવે. બાકી ત્હમનેએ રીસ તો એવી ચ્હડે છે કે કહેવાની વાત નહિ. દબાવી રાખો ને મનમાં કપટ રાખો, એ હમને ન આવડે. " બાળાને જવાબ ક્યાં દુર હતો? જે મનમાં આવ્યું તે સોંપી દીધું. ભાઈ બ્હેનને બરોબર મકાનમાં મુકી પાછો ફર્યો. અને ઉપર નીચે આસપાસ બધે કુદરતી સુંદરતા નિહાલતો વિચાર કરતો આગળ વધ્યો. અને વિચારધારા મનમાં છુટી " મ્હને બહુ અજાયબ લાગે છે કે ઘણા લોકો પ્રભુનું અસ્તિત્વ કેમ નહિ માનતા હોય? આટલા આટલા પુરાવા

દ્રષ્ટીની છેક સમિપ રહે છે છતાં પ્રભુના અસ્તિત્વનો ખુલાસો અન્યને પૂછવા શું કામ જતા હશે? સર્વ નિયમને તાબે છે એમ માને. પરન્તુ નિયમ ઘડનાર તો કોઇક હોવુંજ જોઇએને? આ સર્વને ગતિમાં મુકનાર કોઈ અપૂર્વ શક્તિ તો અસ્તિત્વમાં હોયને? ઉપર ચન્દ્ર, નીચે લીલાં વૃક્ષોથી ભરપુર પૃથ્વી, મધુર ઠંડી હવા, સ્હામે મ્હોટા પર્વતો એ પ્રભુની શક્તિના કેવા વિચારો મુકે છે? અસ્તિત્વની ના પાડનાર પ્હેલાં ફક્ત એટલુંજ કરે કે કાંતો ચન્દ્રની ગતિમાં ફેર કરે, અથવા હવાજ બંધ કરીદે! અરે એટલું તો શું પણ એક તણખલુંજ હલાવે તો બસ છે. એ અનંતની અનંતતાનો ક્યાં વિચાર ને પાર? વળી ઘણા કહેશે કે આટલું બધું મ્હોટું વિશ્વ અને તેવાં માત્ર એક નહિ પરન્તુ અનેક વિશ્વનો કર્તા ભર્તા ને સંહરતા. ત્હેને આપણે કેમ સમજી કે પરખી શકીયે! માટે એનો વિચારજ કરવો ભૂલ ભરેલો છે. એ દલીલજ એમની વિરૂદ્ધ લઈ જઈ શકાય છે, કે એટલાં કાર્યો કરનાર ખરેખર અગાધ શક્તિ માન છે, અને એની શક્તિ દર એક સ્થળે દર એક વસ્તુમાં નિહાલતાંજ એ વધુ વધુ યાદ આવે છે. એ તો ચોકસ છે કે કોઈ એને પૂર્ણ શું, પણ સારી રીતે પણ ન વર્ણવી શકે. તેમ ઓળખી ન શકે. પણ યથામતિ વિચાર તો જેમ એની કુદરતને શક્તિ જોઇએ તેમ આવેજ ને? હવે જનો જેમ જેમ પ્રભુની વસ્તુની ખુબી નિહાળતાં વધારે શીખે છે, તેમ તેમ પ્રભુના અસ્તિત્વને ભૂલતા જાય છે. અને તેમ છતાં પ્રભુ તો પોતાની કૃપા વરસાવે જાય છેજ. મ્હેં આજ આઠ નવ વર્ષથી ઇશ્વરવિષયીક બાબતોમાં લક્ષ આપવા માંડ્યું. એ લક્ષના આરંભમાં પ્રથમ હું પ્રભુની વસ્તુઓ જોતો. ત્હેને વખાણતો, અને મ્હને દોષ લાગતો તેમાં દોષ કહાડતો. ધીરે ધીરે મ્હને લાગ્યું કે હું એક અજ્ઞાન અલ્પ શક્તિવાળો પ્રભુના દોષ જોવા પણ હિમ્મત કરૂંછું! તે દિવસે મ્હને મ્હારી મૂર્ખાઇ પર હાસ્ય આવ્યું! ને મ્હને તેજ દહાડે કંઇક દીવ્ય લાગણીએ પ્રેર્યો કે એ સર્વેશ્વર તો સર્વ રીતે પૂર્ણ છે. અને શરમમાં નમ્ર બનતો, એની શક્તિને તાબે થયો. તે દિવસથી મ્હને એવો ભાસ થયો કે મ્હારી નમ્રતા મ્હને પ્રભુની ભણી વધારે ખેંચે છે. પણ મ્હારી નમ્રતાનું અભિમાન પણ પ્રભુએ મ્હને એક વિચિત્ર રીતે ભૂલાવ્યું. પ્હેલાંના ગાંડા વિચાર (પ્રભુને દોષ દેવાના) પછી થોડા દિવસ મ્હારૂં ગાડું સીધું ચાલ્યું, પણ—સુરેશ ફરતો ફરતો દૂર નીકળી ગયો હતો ને ત્હેનું ત્હેને ભાન નહોતું પણ અચાનક એની દ્રષ્ટી બીજે દોરવાયાથી એણે પોતાના વિચારની તથા પગની બન્ને ગતિને અટકાવી. એક આંબાના વૃક્ષ નીચે ખુલ્લા મેદાનમાં ત્હેણે બે મનુષ્ય આકૃતિ જોઈ. એક કોઇ કન્થાધારી યોગી જેવો લાગતો હતો. અને અન્ય કોઇ બાળા શ્વેત વસ્ત્રમાં સજ થયેલી જણાતી હતી. એને લગાર વિચાર થયો. પણ આ બે જણથી એ જરા વધારે દૂર હતો એટલે કાંઈ હાવભાવ, મુખાકૃતિ અથવા વાતચિત સમજાતું નહોતું. "મ્હારે શું કામ" કરી તે પાછો ફર્યો અને પગની સાથે વિચારની ગતિ પણ શરૂ કરી "હા! મ્હારા મનમાં હું શું વિચારતો હતો?" ત્હેણે કપાળે હાથ દઇ થોડીવાર વિચાર કર્યો, અને ત્હેને યાદ આવ્યું. "બરોબર? હું મ્હારી બીજી ગાંડી ધૂનને સંભારતો હતો. એ મ્હારી બીજી ધૂન એવી હતી કે બધા કરતાં એક બાબતમાં પ્રભુ કરતાં હું કંઇક વધારે કરી શકુંછું. મ્હારામાં પ્રભુ કરતાં પ્રેમ વધારે છે. હું ડાકટરી ધંધો કરૂંછું, જનોની રાતે કે દિવસે સેવા કરૂંછું, ઉજાગરા વેઠીને પણ મનુષ્ય પ્રેમને લીધે હું કેટલું કરી શકું છું? પણ બીજેજ દિવસે મ્હારી ઘેલાઈ હઠી, પ્રેમ કરાવનાર કોણ? જન સેવાની વૃત્તિ મ્હારામાં

જગાડનાર કોણ? મ્હારી અહીં સુધી ફત્તેહ કરાવનાર કોણ? મ્હને પણ તંદુરસ્ત રાખી મ્હારૂં કામ આગળ ચલાવનાર કોણ? અને છેવટે એ પ્રેમને બનાવનારજ કોણ? હું રોયો, મ્હને ઉપકારનાં અશ્રુ ઉભરાયાં ને મ્હારાં સર્વ અભિમાનનો મ્હને ત્યાગ થયો. નમ્રતા પણ પ્રભુએ મુકી ત્યારેજ આવીને? અને અન્તે ઓ મ્હારા દયાળુ પિતા! મ્હારામાં શ્રદ્ધા મુકનાર કોણ? જે એક ચીજમાં સર્વનો સમાવેશ થયેલો છે એવી સાચી નિષ્ઠા મુકનાર તુંજ મ્હારો પ્રેમી પ્રભુ! તુંજ એક છે. હું અણુ તું વિભુની શી વિસાતમાં? ક્યાં હું ક્યાં તું! ત્હારામાંથી કોટી વિશ્વ, જીંદગીના અને કુદરતી નિયમના વ્હેણનાં વ્હેણ વહી ગયાં, ને જાય છે. એવા હે સર્વ શક્તિમાન તાત! તું એકજ મ્હારૂં શરણું છે. હું ત્હને મ્હારામાં, અન્ય આત્મામાં આકાશમાં, તારામાં, પૃથ્વીમાં, દેહોમાં, વૃક્ષમાં, જમિનમાં, અને ધૂળની રજમાં પણ નિહાળું છું અને ઓ દયાળુ દેવ! એ ત્હારી કૃપાજ છે. અત્યારે પણ આમ મનને મિત્ર કરી વાતો કરતો, એકાન્તમાં કોની કૃપાથી આનંદ લઉં છું" વિચાર પુરા થતાં સુરેશની વૃત્તિ ફરી પેલી તરફ જોયેલા જોડા ભણી દોરવાઇ, અને એના મને એને એ તરફ કંઇ વિલક્ષણ પ્રેરણાથી પાછું ખેંચ્યું. ધીરે ધીરે એ પાછો આવતો હતો એટલામાં એક આભ ફાડી નાંખે એવા "ખૂન" એવા શબ્દની ચીચીઆરીએ એને ભડકાવ્યો, અને જે ભણીથી અવાજ આવતો હતો તે તરફ એ દોડ્યો. જે ઝાડ નીચે એણે એ જણને જોયાં હતાં તે ઝાડથી એક ફર્લાંગ દૂર એક પુરૂષનું લોહી લુહાણ શબ જમિન પર પડેલું હતું! અને પાસે બાલિકા થરથર ધ્રુજતી ઉભી હતી. બાળાએ પગલાં સાંભળી ઉંચું જોયું અને બન્નેની નજર એક થઇ. એક બીજાને જોતાંજ કાંઇક અદ્દ્ભુત લાગણી બન્નેના મનમાં પ્રકટી. અને બન્નેને અપૂર્વ રોમાંચ થયો. એક ક્ષણ કરતાં પણ ઓછો સમય આ વૃત્તિ રહી, પરન્તુ યુવાન "આશું? ખૂન?" એમ પુછવા જાય એટલામાં પછવાડેના ભાગમાં કંઇક ખડખડાટ થવાથી બન્નેએ એ તરફ જોયું અને બાળાએ બૂમ પાડી "પકડો એજ ખૂની લાગે છે." સુરેશ અત્યંત જોરમાં દોડ્યો, અને દોડતા માણસને પકડી પાડ્યો. હાથ ઝાલી પાછો ઘસડી લાવ્યો તેટલા સમયમાં એણે સાત આઠ માણસો જૂદી જૂદી દિશામાંથી દોડી આવતાં જોયાં. ચારે પાસની વસ્તિમાંથી ખૂનની બૂમ સાંભળી એ સર્વ દોડી આવ્યા લાગતા હતા એ ઘસડાતો માણસ પાસે આવતાંજ કુમારિકાએ ત્હેનું મુખ જોયું અને "કોણ શશિકુમાર!" એ દુઃખના બોલ સાથે એ બેશુધ્ધ થઇ જમિનપર તૂટી પડી!!

પ્રકરણ ૭ મું.

"એ કોણ!"

પોષ શુદ અગિયારશના આઠ વાગ્યાને સમયે બનતા બનાવો ઉપર દષ્ટી કરતાં, વાંચનારને ખૂન પછી થયેલી હકિકત તરફથી જરા નજર ફેરવવી પડશે. તે દહાડે રાતે આઠ વાગે જમી પરવારી હર્ષદકુમારની થોડો વખત બ્હાર સ્હામે જ ફરવાની રજા લઇ યશોધરા બ્હાર આવી. હમણાં ઘણું ખરૂં તે મહાત્માની મુલાકાત તે શિક્ષણ લેવા પોતાના મકાનની સ્હામેજ નદી કિનારે

જઇ બેસતી. અને મહાત્માએ પોતાના ત્યાગના વિચારથી આ ભોળી બાળાને બહુ મ્હડાવી હતી. મહાત્માને એક દેવ સમાન ગણી તે ત્હેમની વાણીને શિક્ષણથી લુબ્ધ બની હતી. અને એના વર્ત્તનમાં પણ ફેર પડયો હતો. તે પિતા સંગાથે પણ ઝાઝું બોલતી ચાલતી નહિ. નિયમીત પ્રાર્થના કરતી તે પણ મુકી દીધી હતી. અને એની અંતર વૃત્તિ કન્થાધારણ કરી યોગિની થવાની હતી. એણે કપડાં પણ શ્વેતજ પહેરવા માંડયાં હતાં, અને ખાવા પીવામાં પણ દસબાર દિવસની મુદતમાં એક પછી એક ઘણું ત્યાગ્યું હતું. એ નખથી શીખ સુધી જાણે શોકથી છવાઇ ગઇ હોય તેવો ભાસ થતો, ને એ શોકિત વૃત્તિ ચાલવાની ગતિમાં પણ જણાતી. પિતાએ પુત્રીને મકાનનાં પગથીયાં ઉતરતાં જોઈ, અને એક ઉંડો નિસાસો નાંખ્યો. “અરે મ્હારા પ્રભુ !” આ છોકરીની આ શી દશા ? એને જોઉંછું ને મ્હારૂં કાળજું બળીને રાખ થાય છે. પણ એનું ત્હેને કયાં ભાન છે ! દિવસે દિવસે તે વધુ વધુ શોકિત થાય છે ને એકાન્તમાં પોતાની ઓરડીમાં બેસી રહે છે. હું શું કરૂં ? મ્હારી અક્કલ બ્હેર મારી જાય છે. અને મ્હારૂં દુઃખ અસહ્ય થાય છે પણ એ હું આવા વિચિત્ર મનની છોકરીને કેમ ખ્યાલમાં ઉતારૂં ? એની માતા મરી ગઈ તે સુખી થઇ ગઈ, ને મ્હારે પછવાડે આ જોવાનું રહ્યું; દેવીની પવિત્રતા હદ પારની છે, હજી જગતની કોઇ પણ વાસના એના એક અંશમાં શું પણ એની કલ્પનાના એક અંશમાં પણ નથી આવી. પણ એ વધારે વધારે વિરક્ત બનતી જાય છે, ને કાંઈ વિચિત્ર રીતે. વર્ત્તનમાં ફેરવાય છે. એ ફેરફાર શું ! તે પણ હું હજી સમજી શકતો નથી. મુંઝાઉંછું અકળાઉંછું ને હ્રદયમાં રોઇને રહુંછું. ખરા દુઃખી ને ચક્ષુમાંથી અશ્રુ કેવાં !” હર્ષદકુમાર પુત્રીના વિચારથી દુઃખી થતાં મનમાં ગણ ગણ્યા અને પુત્રીતો દુઃખી પિતાને મુકી નદી કિનારે જઈ ઉભી. થોડીવારમાં મહાત્મા ત્યાં આવી પહોંચ્યા, એને બાલિકાની સંગતે દિવસે દિવસે વધારે આકર્ષવા માંડયો હતો, અને કોઇને પણ ન ગાંઠે એવો આ બેપરવા માણુસ કંઇક વિલક્ષણ લાગણીથી બાલિકાને તાબે થતો. બાલિકાતો માત્ર ગુરૂ તરીકે ગણીનેજ આવતી. પૂજ્યભાવથીજ પુજતી. બન્ને મળ્યાં અને વાત શરૂ થઇ.

“મહારાજ ! વિચારતો નિશ્ચિત છે, પરન્તુ પિતાને દેખી મન બહુ દુઃખાય છે. કદી તેઓ એ દુઃખ ન સહી શકે ને કાંઇ અવળું ઉતરેતો ?” યશોધરાએ બહુજ મંદસ્વરે ઉતર આપ્યો. “આ કાંઇ નિશ્ચિત વિચાર ન કહેવાય, આત્મભોગ આપનારને એમ ભય ન રાખવો જોઇએ. ને જો બ્હીક લાગતી હોય તો ના પાડીદે.” મહાત્માએ બાલિકાને ઉશ્કેરવાની મતલબથી દપકો આપ્યો.

“પણ મ્હેં ક્યાં કહ્યું કે હું નહિ આવું ? આપની નારાજી, વિનાકારણની છે” કન્યાએ બ્હીતાં બ્હીતાં બચાવ કર્યો.

“બાળા, ત્યારે જવાનું ક્યારે રાખીશું ?”

“જ્યારે આપની ઇચ્છા થાય ત્યારે”

“ત્યારે તો ચાલો આજેજ, પણ યશોધરા ! મ્હારી સંગાથે કેવે વેશે ને કેમ આવીશ ?” મહાત્માએ જરા માર્મિક સવાલ પૂછ્યો, અને પોતાના જેવી વૃત્તિ કંઈ એના મનમાં છે કે નહિ તે જાણવા ઇચ્છ્યું. પણ કુમારિકાએ વિશુદ્ધ મનથી કેવળ સાત્વિક ભાવથીજ જવાબ દીધો.

“એક દાસી તરીકે, એક શિષ્યા તરીકે, અને યોગીનીને વેશે, આપ જ્યાં પધારશો ત્યાં આગળ વધી આપની કીર્ત્તિનો પાયો પ્રથમ નાંખતી, આપને જગતના સર્વ સ્થળોમાં

પ્રસિદ્ધ કરતી, અને યથામતિ વૈરાગ્યસારૂ જનસમૂહને સમજાવતી હું આપની પછાડી ફરીશ. હું આજથી કન્યા મટી પુત્ર બનું છું ને સ્ત્રી જાતિમાં પણ ધાર્યું કરવા શક્તિ છે એવી જગતમાં નામના કહાડીશ" નિર્દોષ બાલિકાએ ફત્તેહની આશાથી ઉશ્કેરતાં કહ્યું. મહાત્માની પ્હેલી આશા ભાંગી, ને ભાંગતાંજ પોતાની વૃત્તિ ઉપર તિરસ્કાર આવ્યો. એક ક્ષણ પણ એ વિચાર પોતાને કેમ થયો એમ લાગ્યું, ને પસ્તાતાંજ અંતરમાં વિચિત્ર વૈરાગ્ય તથા આત્મભોગ જાગ્રત થયાં.

"બાળા? તું મ્હારી સંગાથે આવે છે પણ તે પ્હેલાં હું કેમ ફરૂં છું ને રહું છું તે ફરી સાંભળી લે. વરસાદ, ટાઢ, તડકો, ગમે તે રાતના અંધારામાં સહીને ગમે તે સ્થળે વાસો કરીશ જંગલનાં જંગલ ઓળંગી મુસાફરી કરીશ. ગમે તેવે તોફાની સમયે પણ હિમાલય પર્વતમાં ફરવા નિકળીશ, ને કદી ફળ ફુલ ખાઈશ અથવા નહિ પણ ખાઉં એ બધું વેઠાય એમ હોય તો વિચાર કરજે. વળી જગતના પ્રભુ કરતાં મ્હારો પ્રભુ વિલક્ષણ જ છે. હું એવા દયાળુ, ક્ષમાશીલ ને શાન્ત પ્રભુ નથી કલ્પતો. મ્હારો પ્રભુ તો તોફાની, કડક, ન્યાયી ને અપરાધ કદી માફ ન કરે તેવો છે. ને ત્હેને પણ મ્હને રૂચે ત્યારે સંભારૂં! નહિ તો હું મ્હારા આત્મબળથી લડવા માંડું છું. કદાચ કોઇ કાર્યમાં મ્હારી ક્રુરતા નિહાળવી પડશે. કદાચ મ્હને પ્રભુથી લ્હડતાં પણ ત્હારે જોવો પડશે. એ બધું ધ્યાનમાં રાખી પછી ચાલ્ય." મહાત્માનો આવેશ બોલતાં વધતો ગયો. અને એના મ્હોં ઉપર લ્હડાઇ બળ ને જુસ્સાની છાપ દીપી. બાળાએ તે જોઈ અને મનમાં પ્રશંસા કરી.

"હાજી? હું સર્વ વેઠવા તૈયાર છું" એટલો ટુંકો જ જવાબ ત્હેણે આપ્યો "ત્યારે ચાલો હું જાઉં ત્યાં પછાડી ચાલવા માંડ" મહાત્મા એમ કહી ચાલવા માંડતા હતા ત્યાં અચાનક બાળાની દ્રષ્ટી પોતાના દૂરથી દેખાતા મકાનના છાપરાભણી ગઈ, અને એની સર્વ હિમ્મત એક સાથેજ તૂટી ગઈ અને તે ખૂબ રડતી પાસે પડેલી શીલાપર માથું મુકી પડીને ધ્રુજવા મંડી, !"આ મ્હારા વ્હાલા પિતા! આ મ્હારા વ્હાલા મકાન! આ મ્હારાપ્રિય બન્ધુ શશિકુમાર! હું સર્વને તજી જાઉં છું. મ્હને દયા નથી, પણ તમે દયા રાખજો. હું મ્હારા ઉદ્ધાર સારૂ જાઉં છું. હું કોઇ રીતે અપરાધ કરતી નથી. અરે પ્રિય પિતા! જે ખોળામાં કાયમ તમારી વ્હાલી દેવી સૂતિ તે ખોળો ખાલી પડશે! તમને ઘરમાં નહિ ગમે ખરૂં? અરે! અરે!! આ હું શું દેખું છું? મ્હારા દુઃખી પિતાને અત્યંત દુઃખમાં રડતા, મ્હારી સ્હામે કોપથી દ્રષ્ટી કરતા મ્હને તેઓ નજરે આવે છે! નહિ! નહિ! આતો મ્હારાં મનની ખોટી ભ્રાન્તિ થાય છે. તેઓ તો બિચારા અત્યારે સુવાની તૈયારી કરતા હશે. મ્હારા વ્હાલાં સ્વજનો-મ્હારા તમને અન્તસમયના પ્રણામ છે. હવે તમારી દેવીનું શરીર ને મન બધું બદલાશે ને એ નવે જન્મે જન્મશે." બાલિકા જરા સ્વસ્થ થતાં ઉંચું મુખ કરી ઉઠવા જતી હતી તેટલામાં પછવાડે પીસ્તોલનો ધડાકો સાંભળ્યો અને ચમકી પાછું ફરી જોતાં જ ત્હેણે પોતાથી ચાર પાંચવાર દૂર મહાત્માને "ખૂન" એવી ચિચિયારી સાથે લોહી લુહાણ જમીનપર પડતાં જોયો. બાળા બહુ કમકમી. શું કરવું એમ ગભરાતી હતી ત્યાં એણે સુરેશને આવતાં જોયો અને એ પછી શું બન્યું તે આપણે ગત પ્રકરણમાં જોયું. કુમારીના પડતાં પડતાંમાં તો પેલા સાત આઠ માણસો આવી પણ પહોંચ્યા એમાં એક તો હર્ષદકુમાર પોતે પોતાના એક માણસ સાથે હતા, અને બીજા સાધારણ વર્ગના આસપાસ રહેતા

લોકો હતા. હર્ષદકુમારે દૂરથીજ બાળાને પડતાં જોઇ. ને પાસે આવતાં એ પોતાની દેવી છે એમ જાણતાં ચમક્યો. "કોણ ! દેવી! તેતે આવા ત્રાસજનક ખૂનની વચમાં !? ભાઇ રતનસિંહ ! એને ઉપાડી તું ઘેર લઇજા ને પાણીબાણી છાંટી સાવધ કર. હું આ આવ્યો" હર્ષદકુમારે નોકરને આજ્ઞા આપતાં કહ્યું ને પાછા ફર્યા ત્યાં એમને સારૂ બીજી અજાયબી તૈયારજ હતી.

"કોણ શશિકુમાર ! તું અલ્હાબાદથી ક્યારે આવ્યો. ને આ બધું શું !? શું ખૂનનું તહોમત ત્હારે માથે છે !?" અલ્હાબાદનું નામ આવતાં સુરેશને નવાઇ લાગી. અને પાછું ફરતાં આ વૃદ્ધ માણસને ત્હેણે જોયા. "હવે એતો બધું ઠીક. પણ કોઈ પોલિસને ખબર આપવા ઝટ દોડો. અને હું આ ઘાયલ થયેલાને તપાસું, અરે ભાઈ! કોઈ જનઓ તો અહીં સમિપની મ્હોટી ધર્મશાળામાંજ હું રહુંછું તે ત્યાંના માણસો પાસેથી મ્હારી દવાની બેગ લઇ આવો જોઇએ" સુરેશે કહ્યું, એક માણસ પોલિસને ખબર આપવા દોડ્યો એક માણસ દવાની બેગ લેવાને દોડ્યો ને બાકીના એમાંથી એકના હાથમાં શશિકુમારનો હાથ સોંપી. સુરેસ ઘુંટણભર મહાત્માના શબ પાસે પડ્યો, અને મ્હાત્માની નાડ હાથમાં લેતાં એના મ્હોં ઉપર દ્રષ્ટી પડતાંજ એ એક વિજળી પડી હોય તેવા જોરથી ચમક્યો ? આસપાસના સર્વેએ તે જોયું અને એના મ્હોંમાંથી શબ્દો નીકળી પડ્યા. "એ કોણ ! મ્હારા સ્વર્ગવાસી પિતાની પ્રતિમા મ્હારા વિરક્ત વીર યોગેશ ! શું હું સ્વપ્ન જોઉંછું કે સત્ય !?! આગતપિતા ! તું આ શાં શાં અદ્દભુત કામ કરે છે !" ભાઇ ! આ તમારે કાંઈ સગા થાય કે ! " પાસે ઉભેલા માણસમાંથી એકે પુછ્યું.

"હા બાપુ ! એ મ્હારો સગો ભાઇ છે. બહુ ન્હાનપણમાં વૈરાગ્ય આવવાને લીધે તે હમારૂં ઘર છોડી ગયો ને આજ વીશ વર્ષે હું એને પાછો જોઉંછું." પિતાનો આબેહુબ ચ્હેરો ધરાવનાર ભાઇને નિહાળતાં દુઃખથી સુરેશે કહ્યું. હર્ષદકુમાર તો બિચારા સડકજ થઇ ગયા હતા. ત્હેમના ધ્યાનમાં તો આ કાંઈ ગોટાળો ઉતરતોજ ન્હોતો. ઘેર મોકલેલ પુત્રી પ્રતિ મન બહુ દોડતું. પરન્તુ પુત્ર તુલ્ય કુમારને ખૂની તરીકે પકડ્યો હતો, એટલે પોલિસ આવ્યા પ્હેલાં જવાય પણ કેમ ? થોડી વારમાં પોલિસનાં બે ત્રણ માણસને એક કોન્સ્ટેબલને લઇ તેડવા ગયેલ માણસ પાછો ફર્યો. સુરેશે એટલી વારમાં ભાઇને તપાસી લીધો હતો. એની નાડ હજી બહુ મંદ ગતિથી ચાલતી હતી, અને કદાચ એ બચે એવાં ચિન્હ જણાતાં હતાં. પોલિસ આવતાંજ દવાની બેગ પણ આવી, ને તેમાંથી કંઇક હથિયાર કહાડી એણે મહાત્માની છાતી તપાસી. ગોળી જરા ઉંચે ખભા ઉપર વાગી હતી, અને ત્હેમાંથી લોહી વ્હેતું, પણ હજી શ્વાસોશ્વાસ ચાલતા હતા. પોલિસને, અન્ય જનોએ સર્વ હકિકત કહી શક ઉપરથી પકડાયેલ શશિકુમારને કોઇ પણ શરતે છુટો કરવા તેઓ કબુલ્યા નહિ, અને જેવું શબ પણ ઉપાડવા જતા હતા તેટલામાં સુરેશે ત્હેમને રોક્યાં "ભાઇ? આ મ્હારો ભાઈ છે. એના પ્રાણ હજી છે ને કંઇ દવા કરીશ તો કદાચ એ જીવશે માટે એને મ્હને સોંપસો. એની તરફથી સર્વ હું કરીશ ને વળી હુ એને પણ ક્યાં લઇ જવાનો છું! આ સ્હામેજ મકાન છે. એમાં તમારે શું વાંધો !" પોલિસે થોડી આનાકાની કરી. પછી હા પાડી અને તેઓબંદીવાનને લઇ બીજા બે ત્રણ માણસોને સાક્ષી તરીકે નોંધવા ચોકી પર લઈ ગયા અને સુરેશે નદીના નિર્મળ પાણીથી ભાઇનો ઘા ધોઇ તેપર પાટો બાંધી વધારે દવા ઘેર જઇને કરવાના ઇરાદાથી એને લઈ બે માણસો પાસે ઊચકાવી, ધર્મશાળા ભણી ગયો.

પ્રકરણ ૮ મું.

" ન્યાયમંદિર. "

હરિદ્વારના મેજીસ્ટ્રેટની ઓફીસનો હોલ આજે ગામનાં માણસોથી ચીકાર ભરાયલો હતો. બે ચાર વર્ષે પણ ન બને એવો ખૂન જેવો મહાન અપરાધ ગામમાં બન્યો હતો. ને તે પણ કોઈનું નહિ ને ગામમાં પ્રસિદ્ધિ પામેલા મહાત્મા યોગેન્દ્રનું ? આખા ગામમાં ચકલે ચકલે. શેરીએ શેરીએ દુકાને દુકાને એની એજ વાતો ચાલી રહી હતી. અને ઘરમાં, કુટુંબમાં, તથા મંડળમાં પણ એજ ચર્ચા થતી બીજી વાત જ કોઈને સુજતિ નહિ. અને પાછો ખૂની પણ કોણ ! પંદર સોળ વર્ષથી ગામમાં નિત્ય વાસો કરેલ તથા બહુજ સારી આબરૂ બેસાડેલ હર્ષદકુમારનો પુત્રતુલ્ય શશિકુમાર !! ઘણાં જણ ના પાડતાં કે આમાં કાંઇક ભૂલ થાય છે ને શશિકુમાર નિર્દોષ છે. ઘણાં જણ એમ કહેતાં કે બાલિકા મહાત્મા પાસે શીખતી તે કુમારને ન ગમવાથી ચીરડાયો ને ખૂન કર્યું અને ઘણાં તો એમ કહેતાં કે યશોધરાએ કંઈક કારણસર ખૂન કરાવી પછી સંબંધીને પકડાવ્યો ! લોકોમાં જૂદા જૂદા મતની વિચિત્ર વાતો ચાલતી ને સહુને ઠીક પડયું બોલતાં "જગતને મ્હોંએ કાંઈ ગરણું છે ? " આજે ખૂનીની તપાસ થઈ કેસ ચાલી નિર્ણય આવવાનો હતો. મુખ્ય સાક્ષી તરીકે યશોધરાને બોલાવવામાં આવી હતી અને પછી સુરેશ સાક્ષી આપવાનો હતો. આવાં મ્હોટાં લોક સાક્ષી આપવા કોર્ટમાં હાજર રહે એ જોવાના હેતુથીજ હોલમાં લોકો ઉભરાતાં હતાં. જરા ઉંચા કરેલા એક બાજુના ભાગમાં એક ઉંચી ખુરશીપર મેજીસ્ટ્રેટની બેઠક હતી. ત્હેની સ્હામે એક ઢળકતું લખવાનું ટેબલ પડયું હતું, તે ટેબલ ઉપર એક ન્હાનું ઘડીયાળ, શાહીનો ખડીયો. હોલ્ડર વિગેરે લખવાની ચીજો હતી. મેજીસ્ટ્રેટની ખુરશીની જમણી બાજુ એક નીચી ખુરશી પર નીચાણના ભાગમાં એક કલાર્કનાં ટેબલ ખુરશી હતાં અને સારા સગવડવાળા કોચ ઉપર એસેસરોને બેસવા ગોઠવણ હતી. એસેસરના કામ માટે ગામના સારા પ્રતિષ્ઠિત માણસો પસંદ કરવામાં આવતા. મેજીસ્ટ્રેટને ડાબે હાથે એક ન્હાનું લાકડાનું પીંજરૂં કરી ત્હેમાં આરોપીને ઉભા રાખતા ને પીંજરા પાસે બે લાકડાના બેન્ચ સાક્ષીઓને બેસવા સારૂ રાખતા. ને બાકી આખો હોલ એમનો એમ ખાલી રહેવા દેતા. તે જેને મુકર્દમો સાંભળવા ઇચ્છા હોય તે ત્યાં આવી ઉભા રહેતા. આરોપીના પીંજરમાં શશિકુમાર નિર્ભયપણે પોતાની ન્હાની મુછોપર હાથ ફેરવતો ઉભો હતો. સ્હામે કલાર્ક તથા કોચ ઉપર પંચના માણસો ગોઠવાઈ ગયાં હતાં, અને સાક્ષીના એક બેન્ચ ઉપર એકલી યશોધરા નીચે મુખે અશ્રુ ઝરતાં ચક્ષુ સાથે બેઠેલી હતી. બીજા બેન્ચ ઉપર હર્ષદકુમાર. સુરેશ અને બીજા ત્રણ ચાર, ખૂન થયા પછી હાજર રહેલામાંનાં માણસો બેઠાં હતાં. અને આખો ઓરડો માણસોની ઠઠથી ભરપુર હતો. માત્ર મેજીસ્ટ્રેટની બેઠક બાકી હતી. અને તે બરોબર વખતસર એક ચોબદારની પછવાડે આવી પહોંચ્યા. ચોબદારની " શાન્તિ " ની ગંભીર બુમે આખા હોલમાં ચાલતા ગણગણાટને દબાવ્યો, અને મેજીસ્ટ્રેટ પોતાની ખુરશી પર જઈ બેઠા. પોતે સત્તા લીધા પછી હોલમાં આટલો લોકોનો જમાવ એમણે પ્હેલીજ વખત જોયો હતો ને

તેથી તેઓ જરા અજાયબ થયા. હેમણે આખા ઓરડામાં નજર ફેરવીને સાક્ષી તરીકે આવી સુંદર કુમળી બાલિકા જોઈ અજાયબી પામ્યા. સર્વ સ્વસ્થ થતાંજ સરકારી વકીલે સ્પષ્ટ અવાજથી કેસ શરૂ કર્યો અને ખૂન કરવાના પ્રયત્ન માટે શશિકુમારને પકડાવાનાં કારણો બતાવી. પુરાવા તરીકે બાલિકાની હકિકત ને એક ન્હાની પિસ્તોલ બતાવી. વળી એનું ત્યાંથી અચાનક દોડી જવું પણ એની વિરૂદ્ધ ગયું. કેસ પુરો થતાં સરકારી વકીલે મેજીસ્ટ્રેટની આજ્ઞા લઇ બેસી જતાં પ્રથમ સાક્ષીનું નામ પુકાર્યું " બાઇ યશોધરા ઉભાં થાઓ " હેણે કહ્યું, અને સર્વની નજર કુમારિકા ભણી વળી. બાલિકા ધ્રુજતી ધ્રુજતી ઉભી થઇ અને બેન્ચથી લગાર દૂર આવી ઉભી.

"બાલિકા તું આ ગીતાનું પુસ્તક હાથમાં લઇ પ્રભુના સોગન ખાઇને કહેકે જે કહીશ તે સત્યજ કહીશ ?" વકીલે ચોપડી આપતાં આજ્ઞા કરી. બાળાએ તે લીધું ને સોગન ખાધા " જખમી થયેલ માણસનું નામ, ઠામ, કામ, સર્વ વિગતવાર એની પાસેથી એક પછી એક જાણ્યું. શશિકુમાર જ ગુનેહગાર એમ એને લાગે છે કે નહિ, અથવા એણે એને શા સારૂ પકડાવ્યો તે પુછતાં, બાળાએ જરા આનાકાનીથી જવાબ દીધો.

" જે હોય તે સાચું કહો કારણ હમે પ્રભુને સાક્ષી રાખેલ છે. યાદ કરો. " યશોધરા ચમકી ને પોતાના ધર્મના પુસ્તકના લીધેલ સોગન સંભારી તે સાચું બોલી. " મ્હેં મારા સંબંધી શશિકુમારને ગોળીમારતાં જોયા નથી, કારણ કે તે વખતે હું નીચે શીલાપર માથું મુકી આંખો મીંચી સુતી હતી " પોતાની જવાની વાત છેક છુપાવી દેવીએ યોગ્ય હકીકત કહેવા માંડી " ગોળીનો અવાજ થયો, મહાત્મા પડ્યા, કોઇ ગ્રહસ્થ આવ્યા અને મ્હેં ઝાડીમાં કોઇને દોડતું સાંભળ્યું. હેમને પકડતાં તે મ્હારા સંબંધી જ નિકળ્યા. એમને જોતાં મ્હને આશ્ચર્ય લાગ્યું, પરન્તુ મ્હને સત્ય પણ લાગ્યું કારણ કે પંદરેક દિવસની વાત ઉપર હેમણે મહાત્માને એવી જાતની ધમકી આપી હતી. " આ બોલતાં બાલિકાને ભોંય ભારે થઇ પડી. જેની તરફમાં પોતાને બોલવું જોઇએ હેને વિરૂદ્ધજ થવું પડ્યું! શું કરે છેક નિરૂપાય હતી. શશિકુમાર તો છેક નિર્દોષ ચ્હેરે હજી મુછ ઉપર હાથ ફેરવતો હતો. હેણે બાલિકા સ્હામી દષ્ટી કરી ને એની લાચારી સમજતો હોય એમ ચક્ષુથી ધૈર્ય આપ્યું. યશોધરાની સર્વ સાક્ષી પુરી થતાં, સુરેશનું નામ પુકારાયું. આ સુંદર ગંભીર તેજસ્વી યુવકને ફરી જોતાં ફરી બાળાના મનમાં કાંઇ વિલક્ષણ લાગણી થઈ, સુરેશે સોગન લઈ પોતે જે કાંઈ જોયું હતું તે સર્વ હકિકત નિવેદન કરી. પ્રથમ હેણે યોગી તથા બાલિકાને એકલાં જોયાં હતાં, બન્ને વાતો કરતાં હતાં, અને બીજી વખત તો તેઓ નજરે પડે તે પહેલાં ખૂનની બુમ તેણે સાંભળી હતી. જખમી થયેલ માણસ પોતાનો સગો ભાઇ હતો, અને એણે સોળ સત્તર વર્ષપર વૈરાગ્ય લીધો ત્યાર પછી તે હેને આજે જ મળ્યો હતો, બીજું કાંઈ પણ તે વિશેષ જાણતો નહોતો. ત્રીજા સાક્ષી હર્ષદકુમારનું નામ શાક્ષી તરીકે પુકારાયું, અને ગુનેહગારે પહેલીજવાર લગાર ખંખાર મારી ચાલતી તપાસપર પુરતું ધ્યાન આપ્યું. નિયમ પ્રમાણે સોગન લેવાનું કહેવામાં આવતાં હર્ષદકુમારે ના પાડી. " હું અમસ્તુ બોલવામાં પણ પ્રભુને મ્હારા પૂર્ણ સાક્ષી માની બોલું છું, તેમજ અસત્ય બોલતાં ડરૂં છું ને આવા ગંભીર વિષયમાં શું હું જૂઠું બોલીશ? હેમણે કહ્યું, અને ગુનેહગારે એક શંકાશીલ નજર પાલકપિતા ઉપર નાંખી, બહુ રગઝક સોગન લેવા સારૂ ચાલી પણ " હું પ્રભુના સોગન

તો મ્હારો જીવ જતાં પણ નહિ લઉં " એવા હર્ષદકુમારના મમતથી હારીને અન્તે એમના હાથમાં ગીતાજીનું પુસ્તક ઉપડાવી સાક્ષી શરૂ કરી એમને બીજી કશી ખબર નહોતી. ખૂનની બૂમ ઘરમાંથી સાંભળ્યા પછી તેઓ દોડ્યા હતા. અને પોતાનાં કુટુંબીને ખૂન વચ્ચે જોઇ અજાયબ થયા હતા. આ વાક્ય સાંભળતાં ફરી ગુનેહગારે એક નાખુશીની તથા શંકાની દૃષ્ટી પાલક પિતા પ્રતિ કરી, ને બડબડ્યો " હોય એવો ઉપરથી સાધુ જણાઇ ભીતર ગમે તે વૃત્તિ રાખવી એ જગતનો નિયમ છે. હું માનતો નથી પણ નજરે જોયું તે કરૂં પણ શું?"

હર્ષદકુમારની સાક્ષી પુરી થયા પછી બીજી બે ત્રણ નજીવી સાક્ષીઓ લેવાઈ, અને અન્તે ગુનેહગારને પોતાને બોલવા વારો આવ્યો. આખા હોલમાં આરોપી નામ પુકારતાં ગંભીર શાન્તિ ફેલાઇ, અને સર્વની દૃષ્ટીનું મધ્યબિન્દુ શશિકુમાર બન્યો. " આરોપી આસપાસની મળતી સાક્ષીઓ તેમજ ત્હારા હાથમાંથી મળેલ પીસ્તોલ, તથા ત્હારા વગર ખબરે હરિદ્વારમાં આવવા ઉપરથી તું દોષીત ઠરે છે, પરન્તુ હજી એકે એવા પાકા પાયાનો સાક્ષી નથી મળ્યો, માટે તું ખરી બીના જણાવ " વકીલે આજ્ઞા કરી અને શશિકુમારે તે પ્રમાણે કર્યું. " હવે બોલ તું અપરાધી છે કે નહિ ? "

" હું સોગન ઉપર કહું છું કે હું નિરઅપરાધી છું, છતાં મ્હારી ઇચ્છા આ કેસ ચલાવવાની નથી માટે જો એ બંધ કરી મ્હને ત્હમે જે યોગ્ય લાગે તે શીક્ષા કરશો તો હું વધારે રાજી થઇશ. "

" તું કહે છે કે તું નિર્દોષ છે. પછી વિશેષ બચાવ કેમ નથી કરતો ? "

" એ જવાબ આપવા હું બંધાયેલ નથી. "

" ગુનેહગાર આ સર્વ ત્હારા ગેરલાભમાં જાય છે હો ! જરા સમજીને ખરૂં કહી દે. "

" મ્હારા ગેરલાભમાં જશે તેમાં જ હું રાજી છું " કરી એકવાર એણે હર્ષદકુમાર સ્હામી શકભરી દૃષ્ટી કરી. પણ તેઓ તો સ્વસ્થ શાંતજ બેઠા હતા.

" તું કોઇને બચાવવા સારૂ આવું ખોટું કામ કરી, ગુનોહ ત્હારે માથે ઓઢી લેછે. "

" એવું કરતો હોઉં તોપણ એ જવાબ હું ત્હમને દેવા બંધનમાં છું નહિ " શશિકુમારે બહાદુરીથી કહ્યું. અને એના જવાબથી સર્વની નજર યશોધરા સ્હામી ગઇ. જેટલા એમ ધારતા હતા કે યશોધરાના કહેવાથી ખૂન થયું હતું તેઓના મનમાં તો ખાત્રીજ થઇ.

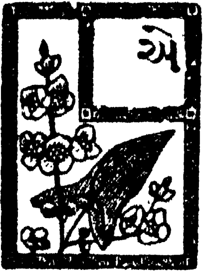
" ગુનેહગાર ! ન્યાયમંદિર ત્હારાપર ખૂન કરવાના પ્રયત્નનો આરોપ મુકશેજ, માટે હવે આ છેલ્લી તક આપીએ છીએ ત્હેમાં જો ત્હને ઠીક પડે તો બચાવ કરીલે. "

" સાહેબ ! અહીંનું ન્યાયમંદિર ગમે તે નિર્ણય કરે, મ્હારે ત્હેની લેશ માત્ર પણ દરકાર નથી. જગતના માલીકના ન્યાયમંદિરમાં જે હશે તે ખરો બચાવ થશે, ને ત્યાંથી હું નિર્દોષ માણસ છુટો થઇશ, " શશિકુમારે નિર્દોષતાથી જવાબ આપ્યો. સદાના રમતીયાળ કુમારના મ્હોમાં આવા ગંભીર શબ્દો સાંભળી દેવીને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું. એણે નીચી આંખે નજર ફેરવી સંબંધી સ્હામું જોયું, અને આ પ્હેલીજવાર ત્હેને પોતાના ભાઇ સમાન કુમારનું નિર્દોષપણું મનમાં ઉતર્યું. થોડીવાર મેજીસ્ટ્રેટે વિચાર ચલાવ્યો, પછી એસેસરોની સલાહ લીધી, અને અન્તે ત્હેમણે જ ગંભીર સાદે કહેવા માંડ્યું. " ગુનેહગાર, ત્હારા જેવા કુળવાન કુટુંબના માણસે આવું કામ કર્યું તે ખાતર હું બહુજ દીલગીર છું. વળી તું

ન્યાયની સ્હામો થાય છે ને કંઈ બોલતો નથી. પરન્તુ હમે હમને મળેલા પુરાવા ઉપરથી ત્હને ગુનેહગાર ઠરાવીએ છીએ, ને ખુન કરવા ધારેલ પુરૂષ હજી જીવતો છે એ બાબત ધ્યાનમાં લઈ "—મેજીસ્ટ્રેટ એ વાક્યથી શી શીક્ષા કરે છે એ સહુની અત્યંત સાંભળવાની આતુરતા હતી ને સહુનું ધ્યાન તે ભણી પૂર્ણ હતું તેટલામાં મેજીસ્ટ્રેટના મ્હોનો શબ્દ મ્હોંમાંજ રહ્યો, ને મુખ્યદ્વારમાંથી એક પુરૂષ દોડતો બે હાથ ઉંચા કરી કોર્ટને રોકતો હોલમાં દાખલ થયો ને ગાઢ અવાજે—સબુર " એમ કહ્યું. કોર્ટમાં સર્વમાં અજાયબીનાં ચિન્હો પથરાયાં અને એ આશ્ચર્યે એટલી શાન્તિ ત્યાં ફેલાવી કે જમીન ઉપર એક ન્હાનું તણખલું પડે ત્હેનો પણ અવાજ સંભળાય!!

પ્રકરણ ૯ મું.

" ખુલાસો "

એક અજાણ્યા માણસના દેખાવથી આખા હોલમાં આશ્ચર્યને લીધે અત્યંત શાન્તિ ફેલાઇ, ને એક ટાંકણી પડે તો ત્હેનો અવાજ પણ સંભળાય એવો શાંત ગંભીર દેખાવ આપણે ગત પ્રકરણમાં જોયો. થોડીવારમાં એ શાન્તિ તુટી, ને ત્હેને બદલે એટલોજ ગડબડાટ હોલમાં ફેલાયો, કોઇ " આ કોણ ! " કોઇ " અરે પૈસા આપી ખોટો બચાવ કરનાર ઉભો કર્યો છે " ને કોઈ " ખરો ગુનેહગાર " એમ મ્હોટે મ્હોટેથી બોલી રહ્યા. મેજીસ્ટ્રેટે ચોબદારને સંજ્ઞા કરી, અને એણે " ચૂપ ! એકદમ ચૂપ ! " ની મ્હોટી બૂમ પાડી, ગડબડાટ જરા ઓછો થયો, અને સર્વેએ પોતાની વાણી, મંદ પાડવા માંડી. પાછી શાન્તિ ફેલાતાં, સરકારી વકીલ ઉભા થયા, અને " ભાઇ! તું કોણ છે? અને ચાલતા મુકર્દમાને શાસારૂ રોકે છે ? " એમ પૂછ્યું.

" સાહેબ ! આ બંદીવાનને છુટો કરો, અને પછી મ્હને ત્યાં ઉભો રાખો એટલે સર્વ હકિકત નિવેદન કરીશ, " પેલા માણસે કહ્યું.

" પણ હમારાથી એમ કોઇ પણ કારણ સિવાય કેદીને છુટો ન કરી શકાય. એવો કાયદો હમારે છે જ નહિ ! " " તો હું કાંઇ કહીશ પણ નહિ " અણસમજુ પુરૂષે મમત કર્યો. વકીલે મેજીસ્ટ્રેટ સ્હામું જોયું. શું કરવું તે સુજ્યું નહિ. એકવાર પાછી વકીલે પોતાની સમજણનો ઉપયોગ કરી જોવા ધાર્યું.

" ભાઇ ! તું આ કેદીની સંગાથે પીંજરામાં જઇ ઉભો રહે તો હમારે કાંઇ અડચણ નથી. " " નહિજી, એમ નિર્દોષ માણસોને પકડી રાખશો તો હું નહિ બોલું, અને બંધનથી મુક્ત કરી, આમ સાક્ષીના બેંચ ઉપર બેસાડશો તો હું મ્હારી હકિકત કહીશ " અજાણ્યાએ ઘેલો મમત મુક્યો જ નહિ ને મેજીસ્ટ્રેટને વચમાં પડવું પડ્યું. એણે ચોબદારને કહ્યું. " જા તું બંદીવાનને પીંજરામાંથી કહાડી બે પોલીસના હાથમાં સોંપી આ ઘેલા માણસને પીંજરામાં ઉભો રાખ, જો એમ નહિ કરીએ તો હોલમાં તોફાન થશે, ન્યાય ન્યાયને ઠેકાણે રહેશે, ને કેસ ચાલશે નહિ " ચોબદારે આજ્ઞા પ્રમાણે કર્યું. બંદીવાનને પોલીસના હાથમાં સોંપ્યો, ને વગર બંધને પેલા અજાણ્યા પુરૂષને પીંજરામાં ઉભો રાખ્યો.

" મેજીસ્ટ્રેટ સાહેબ, વકીલ, અને ગામના સર્વ હાજર રહેલા લોકો મ્હારૂં કહેવું સાંભળો. બે કાન બરોબર ઉઘાડા રાખી સાંભળો " આ વિચિત્ર પુરૂષે પિંજરામાં ઉભા રહેતાં જ શરૂ કર્યું. " આ માણસ નિર્દોષ છે. આ વકીલ સાહેબ કરતાં પણ વધુ નિરપરાધી છે. ને તે હું સોગન પૂર્વક કહું છું. વળી બીજી વાત પણ હું પ્રભુના સોગન ખાઇને કહું છું— જો કે મ્હારે સારૂ પ્રભુનો દરબાર બંધ થયો એમ પેલો કંગાળ યોગી કહેતો હતો. તો પણ હું માનું છું કે ઉઘાડો છે તેથી કહું છું તે સાંભળો. પંદરેક દ્હાડાની વાત ઉપર જે જખમી થયો છે તે યોગી મ્હારે ત્યાં મ્હને તેડવા આવ્યો ને કહ્યું કે મ્હારી દીકરી માંદી છે ને મ્હને યાદ કરે છે. હું એને લઇને મ્હારી દીકરીના સાસરાના ગામ ભણી ચાલ્યો. ત્યાં જતાં આપણા પર્વતોમાંથી એક બે પ્હાડ ઓળંગવા પડે છે. ને હમને પ્હાડ ઉપર બહુ તોફાન ને વરસાદ ને ધુમસ નડ્યાં. વળી વિજળીના પણ કડાકા ધડાકા બહુ હતા. હું બ્હીન્યો, મેં જવા ના પાડી ને એણે મ્હને બહુ આકરા ખરાબ શબ્દો કહ્યા. હું તે વખતે ઉશ્કેરાયો, પણ માત્ર ધમકી આપીને જ પાછો આપણા ગામ તરફ ચાલી આવ્યો એ વાત હું તો ભૂલવા પણ આવ્યો હતો તેવામાં કાલે સાંજરે એ મ્હારે ઘેર આવ્યો, ને ભૂતકાળ સંભારી મ્હને બહુ પજવ્યો, એણે મ્હેણાં માર્યા તે હું સહી શક્યો, પરન્તુ છેવટે વધતાં વધતાં ત્હેણે એમ કહી દીધું કે ત્હારી છોકરી ભૂત થઇ છે, ને એ ત્હને હવે બહુ સતાવશે, ને તું નરકમાં પડીશ ને અહીં પણ ત્હારા શરીરમાં કીડા પડશે. વિગેરે વિગેરે " હું વધારે ઉશ્કેરાતો ગયો, ને છેવટે જ્યારે એમ કહ્યું કે " ત્હારી છોકરીનું ભૂત ત્હારા એકના એક પુત્રને વળગશે, ને ત્હેનો જીવ લેશે એવી મ્હને સ્વપ્નમાં પ્રેરણા થઇ છે " ત્યારે તે સાંભળી મ્હારૂં કાળજું ફૂટકચ્યું. રાત સુધીમાં એનો જીવ લઈ પછી જ મ્હોંમાં અન્ન કે પાણી નાંખવું એવી મ્હેં પ્રતિજ્ઞા કરી ને એ ગયા પછી એની પછવાડે જ હું પણ બજારમાંથી એક પીસ્તોલ ખરીદી ચાલ્યો. એ મ્હારે ઘેરથી નીકળી નદી કિનારે ગયો. ત્યાં આ બ્હેન ઉભા હતી. એ બન્નેએ કાંઇ પહેલાં વાત કરી તે હું સમજ્યો નહિ પરન્તુ છેવટે ત્હેણે એમ કહ્યું કે બાવણ થઇને ચાલ ને આ બ્હેન પથ્થરપર પડ્યાં ને રોયાં, અને એ જોતાં મ્હારૂં ઉકળેલું લોહી હજારગણું ઉકળ્યું અને મ્હેં ગોળી મારી. મ્હેં તો એને મારી નાંખવાના વિચારથી જ ગોળી છોડી પણ હમણાં મ્હેં સાંભળ્યું કે એતો જીવતો છે. મ્હેં ગોળી છોડી તે પછી મ્હને મ્હારા કરેલા ગુનાહની ફાંસીની શીક્ષા યાદ આવી. તે આવતાં હું ધ્રુજ્યો ને ત્યાં ઝાડીમાં જ સુઈ રહ્યો. સ્હવારમાં આ કોઇકને વિના કારણે પકડ્યાનું સાંભળ્યું એટલે જમાને અહીંજ દોડયો આવ્યો. ને જો ન આવ્યો હોત તો આ ખોટો ઇનસાફ આપનાર માણસોએ કોણ જાણે શું કર્યું હોત!" બહાદુર ગામડીયે હિંમતથી ચલવ્યું. આ બોલનાર કોઈ નહિ પણ આપણી વાર્તાના આરંભમાં આવી ગયેલ ગામડીયો જ હતો એમ સુજ્ઞ વાંચનાર ક્યારનાં ઓળખી જ ગયાં હશે. કોર્ટમાં અજાયબી ફેલાઇ. કોઈ ન ધારેલો માણસ જ વચમાંથી નીકળી આવ્યો. ને સર્વનાં આતુર શંકાશીલ મનનું સમાધાન કર્યું. સૌથી વિશેષ સંતોષ દેવીના મનમાં થયો, ને એણે છુટકારાનો ઉંડો નિસાસો નાંખ્યો.

" પોલીસ! એ ગ્રહસ્થને છુટા કરી આ સત્ય બંધવાને પકડો " વકીલે હુકમ કર્યો. " પણ સાહેબ! છુટતાં પહેલાં હમને એટલા પ્રશ્નનો જવાબ આપશો કે ત્હમે આવા કંગાળ દારૂડીયા ગામડીયાને ખાતર આવા ગુનાહની સજા ખમવા તૈયાર થયા હતા ?" ત્હેણે શશિકુમાર સ્હામું જોઇ પ્રશ્ન કર્યો.

શશિકુમાર સ્હેજ હસ્યો થોડીવાર વિચાર કર્યો ને પછી જવાબ દીધો કે “ આપ સર્વને મ્હારી ખરી બીના જાહેર ન કરવાનું કારણ હું કહું, કારણ કે આ ખરો ગુનેહગાર પકડાયા પછી મ્હારે કાંઈ છુપાવવા જરૂર નથી. મ્હને એક બે દિવસની અલ્હાબાદ કોલેજમાં રજા પડવાથી, અહીં આવવા મન થયું, કારણ કે મ્હારા પાલક પિતા મ્હને રોજ લખતા કે મ્હારી બ્હેન કંઈક માંદી રહે છે. દેવીના મનનો મંદવાડ છુપાવતાં કુમારે જૂદી રીતે વાત કરી. ” સ્વભાવિક રીતે મ્હારૂં મન તણાયું, પણ મ્હારા કુંટુંબીઓને અજાયબ કરી મઝા કરવાના હેતુથી મ્હેં એમને મ્હારા આવવા બાબત ખબર ન લખ્યા. હું રાતે આઠ વાગ્યાની ટ્રેનમાં આવ્યો. ઘરનો ધારો હું જાણતો હોવાથી તે વખતે પિતા પુત્રી શેતરંજ રમતાં હશે એમ મ્હેં ધાર્યું. પણ મ્હારી ટ્રેન અરધો કલાક મોડી હોવાના સબબે હું મોડો પહોંચ્યો. ઘરમાં કોઇ મ્હેં દીઠું નહિ, તેથી નોકરોને પણ મળ્યા શિવાય હું નદી કીનારે ગયો. કદાચ બન્ને જણ ફરવા ગયાં હશે એમ મ્હેં ધાર્યું. થોડે દૂરથી મ્હેં મહાત્મા સંગાથે મ્હારી બ્હેનને ઉભેલી જોઈ. મ્હને રીસ ચ્હડીને હું પછવાડેની ઝાડીમાં સંતાયો, મ્હારી સ્હામેની ઝાડીમાં મ્હને કોઇનું વસ્ત્ર જણાતું ને તે માણસ પણ ઉંચો નીચો થતો હતો. મ્હેં સર્વ વાતો સાંભળી, મ્હારી બ્હેનની યોગિની થવાની વૃત્તિ એ કંગાળ ઉશ્કેરતો હતો તે મ્હેં સાંભળ્યું, ને અંતે જ્યારે હમારા સહુનાં નામ સ્મરી એ બાલિકા બહુ રોવા લાગી ત્યારે મ્હારી વૃત્તિ ઉશ્કેરાઇ હું પાસેના મ્હારા મકાનમાંથી ખંજર લેવા દોડ્યો. મ્હારી ઇચ્છા, પણ એ દુષ્ટ માણસને સ્વધામ પહોંચાડવાનીજ હતી. ને જો વચમાં આ ન બન્યું હોત તો મ્હેં ખૂન કર્યું પણ હોત. હું ભરાતો છુપાતો મકાનમાં જઇ મ્હારા ઓરડામાંથી ખંજર લઇ દોડતો પાછો જતો હતો, તેવામાં મધ્યમાં મ્હને મ્હારા પાલક પિતા હાથમાં કંઇક છુપાવતા ઝડપથી ઘર ભણી જતા મળ્યા. તેઓ પોતાના ધ્યાનમાંજ હતા. તેઓ ચારેકવાર દુર ગયા હશે ત્યાં મ્હેં ખૂનની બૂમ સાંભળી, મ્હેં એમજ માન્યું કે ખૂન કરી આ વૃદ્ધમાણસ પોતાના હાથ લોહીમાં બોળી પાછા જતા હશે. કહેતાં વખત થાય છે ત્હેના કરતાં પણ ઓછા વખતમાં હું મ્હારી અસલ જગાએ ઝાડીમાં જઇ ઉભો. ને ત્યાં મ્હારા પગ પાસેજ જેનાથી ખૂન થવા કોશીશ થઈ હતી તે પીસ્તોલ જોઈ. મ્હેં તે લીધી, મ્હારૂં ખંજર સ્હામે નદીમાં ફેંક્યું, અને મ્હારા પાલક પિતાને બચાવવાના હેતુથીજ જોરથી દોડવા માંડ્યું ” આથી કોર્ટે એક અવાજે “ સાબાશ ” એમ બૂમ પાડીને શશિકુમારને તે અવાજે વધાવી લીધો “ ને એજ મ્હારૂં ચૂપ રહેવાનું કારણ એટલું કહી કુમાર બોલતો બંધ થયો. હવે હર્ષદકુમારનો બોલવાનો વખત આવ્યો તેઓ હસતા હસતા ઉભા થયા ને બોલ્યા. “ મ્હારા પોષેલ પુત્રનો મ્હારે સારૂનો અભિપ્રાય તો જુઓ ? ” એ કહે છે કે હું હાથમાં કાંઈ લઇ જતો હતો તે ખરૂં છે. પણ એતો હું કાયમ રાત્રે નદીમાં નાહી ગૌમુખી લઈ માળા ફેરવું છું આ વાત છોકરાથી મ્હેં ખાનગી રાખી હતી. મ્હારા હાથમાં છુપાવેલ વસ્તુ કાંઇજ નહિ પણ માળા સાથની ગૌમુખી હતી.

ભલા આદમી ! જરા પૂછ્યું તો હતું ? પિતા ઉપર શકનો સારો લઈ ગયો !

હર્ષદકુમારે કહ્યું, આજે બહુ વખત થયેલી હોવાથી મુકર્દમો બીજા દિવસ ઉપર મુલતવી રહેવાના ખબર મળતાં લોકો વિખેરાયાં.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

" યશોધરા ને સુરેશ.. "

આપણે ગયા પ્રકરણમાં જોયેલા બનાવને વીસ પચીસ દિવસ થઈ ગયા છે. મહા શુદ ચાલે છે. હિમાલય પરથી બરફ જરા ઓછો થવા માંડયો છે, ને વસંત-ઋતુ આવવાનાં ચિન્હો આરંભાયાં છે. ટાઢ બહુ ઓછી થવા માંડી છે. ને હવા ખુશનુમા લાગે છે. તેવા માઘ મહિનાની એક સુંદર સાંજે ચારેક વાગ્યાને સુમારે ધર્મશાળાના બગીચામાં એક લોઢાના કોચ ઉપર એક યુવતી બેઠી છે ને ત્હેની સ્હામે બીજી બાલિકા ઘાસમાં રમત કરતી એક પડખે પડી છે. ધર્મશાળાનાં માણસો અને હર્ષદકુમારના કુટુંબ વચ્ચે હવે સારી મિત્રાચારી બંધાઈ છે, ને બન્ને કુટુમ્બો એક બીજાને ત્યાં આવવા જવા પરિચિત થયાં છે. બેન્ચ ઉપર બેઠેલ યશોધરા, અને સ્હામે ઘાસમાં સુતેલ મોહીની છે, બન્નેના સુંદર અવાજ એક સાથ મળી જઈ કંઈ મધુર ગાનમાં રોકાયેલાં છે.

પુનમચાંદની—એ રાગ.

પ્રભુના ચરણ કમળમાં ચિત્ત સદાએ ધારવું રે,
જગમાં નરનારીએ સત્ય વચન આ માનવું રે;
પ્રેમ ધરીને ભાવે ભજવા **શ્રી** ગોપાળ.— પ્રભુના.

સાખી.

પ્રભુ ભજે પાવન થશો, જાય જન્મ મરણનાં દુઃખ;
ભજન કરેથી આપશે, હરિ નિરંતર સુખ.
ભક્તિ તન મન ધનથી અંતરમાં ઉતારવી રે;
જપવી જગપતિ **શ્રી** કમળાપતિની જપમાળ— પ્રભુના.

* * * * * * * *

પછવાડે સુરેશ આવી ઉભો રહ્યો પરન્તુ ત્હેનું આ બે બાલિકાઓને લેશ પણ ભાન નહોતું. એમનું ગાન તો હરૂજ રહ્યું.

સાખી.

દીનતા વાણી સાંભળી, કરવા ભક્તનાં કાજ;
મહા સંકટ આવી પડે, ત્યારે પ્રભુજી રાખે લાજ.
પ્રભુએ ભક્તને માટે હિરણ્યાકશ્યપ મારીયોરે;
પ્રેમે પાંચાળીનાં પુર્યાં છે પટકુળ,
ધ્રુવજીને વ્હારે ચડીને રાજ અવિચળ આપીયું રે.— પ્રભુના.

* * * * * * * *

ગાયનથી સુરેશ લુબ્ધ થયો. આ શાણી શાન્ત બાલિકા સંગાથે પોતાની રમતીયાળ બ્હેન પણ પ્રભુનું નામ લેવા બેઠી હતી તે જોઈ ત્હેને આનંદ થયો. ગાન આગળ ચાલ્યું. અને એના વિચાર અટકયા.

સાખી.

દીન દયાળુ **શ્રી** પતિ, અનાથનો એ નાથ;
અંત સમે ઉગારશે, પ્રેમે પકડી હાથ.
ભક્તિ તન મન ધનથી અંતરમાં ઉતારવી રે;
જપવી જગપતિ **શ્રી** કમળા પતિની જપમાળ— પ્રભુ.

ગાન પુરૂં થયું અને થતાં **સુ**રેશ પછવાડેથી સ્હામો આવી છતો થયો.

યશોધરા લજવાઇ, અને નિચું જોઇ ગઇ. " મ્હને તો મકાનમાંથી ગાન સાંભળતાં એમ થયું કે સ્વર્ગમાંથી **અ**પ્સરાઓ ઉતરી કે સ્હામેનાં **ગં**ગાજીમાંથી એ દેવીઓ પ્રકટીને ગાય છે ! " **સુ**રેશે હાસ્ય કર્યું.

" તે સ્વર્ગમાંથી અપ્સરા ને નદીમાંથી દેવી બધું એ પ્હેલાંના વખતમાં નિકળતું જ ને ? એતો જમાનો બદલાયો તે બંધ થયું. વળી સ્ત્રીઓ **દે**વીરૂપજ છે ને ? " ચાલાક બ્હેને ભાઇને હાજર જવાબ આપ્યો.

" **દે**વી બ્હેન ! ત્હમારો શો અભિપ્રાય આ મ્હારી ઘેલી **મો**હીનીના જેવા વિચાર ત્હમારામાં છે કે ! " **ય**શોધરાને બોલાવવાના હેતુથીજ **સુ**રેશે પ્રશ્ન કર્યો. " નાજી. એટલું બધું તો નહિ પણ ઘટતું માન સ્ત્રીઓને મળે એમ મ્હારૂં માનવું ખરૂં. એતો જેનાં જે રીતે મન કેળવાયાં હોય તે પ્રમાણે મત બંધાય. ગામની કોઇ અજ્ઞાન સ્ત્રીને પૃછો તો એ મજ કહેકે સ્ત્રીઓ દાસીને ગુલામડી બરોબર. બધો આધાર મન કેળવવા ઉપર છે. " **વિ**દુષી **ય**શોધરાએ ઉચિત જવાબ દીધો, અને **સુ**રેશ ખુશી થયો.

" મ્હને અહીં બેસવા રજા છે ? " ત્હેણે અચકાતાં અચકાતાં બેન્ચને એક ખૂણે બેસવા રજા માગી અને **દે**વીએ મીઠું સ્મિત કરતાં હા પાડી. એ એક ખૂણે બેઠો ને **ય**શોધરા બીજે ખૂણે જરા સંકોચાઇ બેઠી.

" હું ઉપર બેઠો બેઠો આ ઇનમેમોરીયમમાંથી કાંઇ વાંચતો હતો, તેટલામાં મ્હને યાદ આવ્યું કે **ટે**નીસન ત્હમારો માનિતો કવિ છે એમ **હ**ર્ષદભાઇ કહેતા હતા. ને આજનો ભાગ સારો બહુ હોવાથી હું ત્હમને વંચાવવા લાવ્યો ઠીક કર્યું ને ? "

" એમાં પૂછવાનું હોય ! સંભળાવો હું તૈયાર છું " બાળાએ જવાબ દીધો. " તે મ્હને મુકીને વાંચશો ખરૂં ને ? " તોફાની બ્હેને તોફાન કર્યું.

" આંહી પાસે આવીને બેસોને ! કોઇ ના પાડે છે. ? કાનમાં બ્હેર તો નથી પડ્યાને ? " ભાઇએ ચ્હીડવી, બ્હેન ઉઠી અને ભાઇના પગ પાસે ભાઇના ખોળામાં બે હાથ મુકી, પોતાની હડપચી ભાઇના જમણા પગ પર ટેકવી બેઠી ને **સુ**રેશે શરૂ કર્યું. " પોતાના મિત્રના મૃત્યુના થયેલ શોકથી આ કવિતા કવિએ કરી છે તે તો ત્હમે જાણો છો. એ શોક ઉભરાતા હ્રદય સાથ કહેવા માંડે છે, ને પ્રથમ પ્રભુનેજ કહે છે. "

" Thou seemest human and divine
The highest, holiest manhood thou
Our wills are ours, we know not how
Our wills are ours to make them thine."

કંઇક આમાં ન સમજાવાથી **ય**શોધરા પુસ્તકમાં જોવાના હેતુથી નિચી વળી ને

ધ્યાનમાં સુરેશની છેક સમિપ આવી હતી તે ભાન પણ ન રહ્યું. પુસ્તક સુરેશના ખોળામાં ઉઘાડું પડ્યું હતું, ત્હેમાં જોવા જતાં બાલિકાના સુંદર કેશની એક લટ પવનથી ઉડી અને સુરેશના ગળાને અડકી. બન્ને કાંઈ અજબ રોમાંચથી ચમક્યાં અને બાળા ઉંચી થતાં જ બન્નેની નજર એક થઇ. અને ત્હેમણે કંઇ દીવ્ય વાત કરી લીધી. સુરેશ લાગણી દબાવતો બોલ્યો. " શું કાંઇ જોવું છે, ન સમજ્યાં હોતો સમજાવું. "

" નાજી મ્હેં જોઈ લીધું બાળાએ નિચી દ્રષ્ટી રાખીને જ જવાબ આપ્યો. હવે ઉંચુ જોવા એની હિમ્મત ચાલી નહિ. ચારપાંચ કડી કવિતાની વાંચ્યા પછી સુરેશે પુસ્તક બાજુ મુકયું, અને મોહીનીને પાણી લેવા અંદર મકાનમાં મોકલી. પ્હેલીજવાર આમ એકલાં પડેલાં યુવક યુવતી કોઈ અપૂર્વ દૈવી લાગણી ભોગવતાં થોડીવાર ચૂપ બેઠાં પણ સુરેશે જ વાત છેડી. " ઘણા વખતથી એક વાત ત્હમને પુછવાનું મ્હને મન થાય છે, કહો તો કહું?" બાળાએ ધડકતે હૈયે હા તો પાડી પણ પછી થયું કે શું કહેશે?

" તે દિવસે ન્યાય મંદિરમાં શશિકુમારના કહેવાપરથી મ્હને એવું સમજાયું કે ત્હમારી વૃત્તિ વૈરાગી છે ખરૂં ! " વિરક્ત તો શું હોય પણ મ્હને એમ થાય કે આ જગતશું ! હું શું ! જીવવું શું કામ ! આપણી ઉત્પત્તિ શા હેતુથી ? ઈત્યાદિ " ને મ્હને કોઇ ચીજમાં બહુ આનંદ લેતાં ન આવડે. " પરન્તુ હમણાં પંદર વીસ દિવસથી મ્હારી એ વૃત્તિ જરા દૂર થવા માંડી છે. " છેલ્લા માર્મિક શબ્દો દેવી બહુ મંદ સ્વરથી બોલી. અને તે યુવકે પુરૂ સાંભળ્યું પણ નહિ. " અને તે મ્હારા મ્હોટાભાઇના શિક્ષણ પછી થયું કે પહેલાં ?" " નહિ એવી ઉંડી વૃત્તિતો પ્હેલેથી હતી, પણ યોગેશભાઈના મળ્યા પછી બધા વિચાર દ્રઢ થયા. પણ હવે એમની તબિયત કેમ છે ? " બાળાએ પ્રશ્ન કર્યો.

" સાધારણ ઠીક ચાલે છે. હજી બરોબર હુંશિયાર થતાં મહિનો માસ થશે. શુદ્ધિમાં પણ પુરા ક્યાં છે! બનતી સંભાળ લેવાય છે. ને કોઈ જતું નથી એટલે શાન્ત પડી રહેછે " સુરેશે ઉત્તર દીધો. ને વાત બંધ પડતી જોઇ પાછું એણે શરૂ કર્યું.

" ત્યારે મ્હોટા ભાઇએ કરેલું કામ યોગ્ય હતું એમ ત્હમે માનો છો ખરૂં ને?

" હાસ્તો એવો આત્મભોગ કોણ આપે છે? "

" ભોગ આપ્યો કે લીધો ? " યુવકે જરા ચ્હીડાતાં કહ્યું દેવી કાંઇ સ્હમજી નહિ અને સ્હમજ ખોળવા એ ઉંચું જોતી હોય તેમ જોયું.

" કોનો ભોગ લીધો ?" ત્હેણે પ્રશ્ન જ કર્યો.

"મ્હારા માતા અને પિતા બન્ને નો;જો ભાઈ આમ યોગી થઈ ચાલ્યા ગયા ન હોતતો હમારા માતપિતા બીજાં વીસ વર્ષ જીવત. પોતાની લાગણીનો ભોગ આપી પોતાની વિરક્ત મનોવૃત્તિ ને દબાવી માતપિતા ખાતર તેઓ ઘરમાં રહ્યા હતા તોએ ખરૂં કર્તવ્ય અને સ્વભોગ ગણાત. પરન્તુ આતો એમણે પોતાનું ધાર્યું કર્યું ને મ્હારાં માતા પિતાનો ભોગ લીધો. સુરેશે ઉશ્કેરતાં કહ્યું. બાલિકાના મનમાં આ વાત બહુ સારી રીતે ઉતરી. પોતે પણ એવું કંઈ મ્હાત્માને કહ્યું હતું તે યાદ આવ્યું. " વારૂ હવે બીજું પુછું. ત્હમારા યોગેન્દ્ર મહાત્માએ ઘર ત્યાગ્યું, પરન્તુ ખાવાનું, પીવાનું, અને સુવાનું કાંઇ ત્યાગ્યું હતું ?! પારકાના ધન ઉપર ખાઇપી પડયા રહેવું એ કર્તવ્ય, કે બાહુ બળથી કમાઇ ખરા પરસેવાના પૈસા મેળવી ખાવું તે કર્તવ્ય ? કદાચ તેઓ બધું અન્ન નહિ ખાતા હોય મીઠાઇ મેવા નહિ ઈ-

ચ્છતા હોય પરન્તુ કંઈક ફળાહાર તો જોઇતો હશેજને ? કન્યા સારૂ પણ યાચના તો કરવી પડતી હશેને ?

એ બધું કરવા કરતાં ઘરમાંજ રહી પિતાનો અથવા પોતાનો પૈસો વાપરી બહુ સાદી સાધુ રીતે ન રહેવાત ? ને એમણે એવું મ્હાન કામ આત્મભોગ આપી કર્યું પણ કીયું ?"

સુરેશે દલિલો ચાલુજ રાખી ને દેવીતો છક્ક થઈ ગઇ. મ્હારા મ્હોટાભાઇ છે એટલે હવે વધારે શું કહું ? પરન્તુ એમના મત ને હમારા મત વિશે કંઇ સાંભળવું હોય, અને કાંઇ મ્હારી જાણ જેટલું પ્રભુના વિષયનું ત્હમારે જાણવું હોય તો કાલ સ્હવારમાં આવશો એટલે સ્હમજાવીશ." અને બાલિકાએ પોતાની નાજુક ડોક ધુણાવી હા કહી. એમની વાતોમાં મોહીની પાણી લઈ કયારની આવી ઉભી હતી તે બન્નેના લક્ષમાં પણ ન્હોતું. પ્હેલાં મોહીની ચ્હીડાઇ, પગ પછાડ્યા, પણ ભાઇનું લક્ષ વાતમાં ખરેખર ચોટેલું જોઇ એ દૂર સ્હામે ઘાસ ઉપર બેસી ગઈ. વાત પુરી થતાં ભાઇએ બ્હેનને બોલાવીને પાણી પીતાં પ્રશ્ન કર્યો. " આજે શશિકુમાર ચિત્ર કહાડવા નથી આવ્યા કે શું ? " બ્હેને ના પાડી.

" સુરેશ ભાઇ ! મ્હને ગમતું નથી. ચાલો કંઇક રમીએ. " અને એટલી વારમાં શશીકુમાર આવી પહોંચવાથી ચારે જણ ચોપાટ રમવા બેઠાં.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

" પ્રભુનું સત્ય સ્વરૂપ. "

સુરેશના કહેવા પ્રમાણે દેવી પોતાના પિતાની આજ્ઞા લઇ ધર્મશાળા તરફ ગઇ. પિતાને હવે પુત્રી તરફનું દુઃખ ઓછું થતું હતું. કારણકે યશોધરા હવે પાછી ધીમે ધીમે અસલ સ્થિતિએ આવતી હતી. શશિકુમારને પણ કૉલેજમાં રજા હોવાથી હરિદ્વાર આવ્યો હતો. અને ઘરમાં સર્વ સંતોષથી રહેતાં હતાં. ધર્મશાળાના દ્વાર આગળજ દેવીને સુરેશ મળ્યો. બન્ને મકાનમાં દાખલ થયાં, અને પોતાની બ્હેનને હાક મારતો સુરેશ દેવીને લઈ ઉપર અગાસીમાં ગયો. નિચે જાજમ ને ગલીચો નંખાવી ત્યાંજ બેસવા ગોઠવણ કરી હતી. બન્ને જણ બેઠાં, મોહિનીને આવતાં જરાવાર થઈ એટલીવારમાં સુરેશે પુછ્યું " શિક્ષણ લેવા કહ્યા પ્રમાણે આવ્યાં તો ખરાં, પણ તમે ધારો છો એવો હું હુંશિયાર નથી. "

" જેટલું ત્હમને આવડતું હશે તેનાથી હજારમા ભાગનું પણ મ્હને નહિ આવડતું હોય એટલે મ્હારે મનથી તો ઘણાજ હુશિયારને ? વળી ત્હમે જે શીખવો તે મ્હારે માન્ય છે. " બાળાએ શરમાતાં શરમાતાં કહ્યું.

" જો. જો. હો ! મ્હારૂં દરેક શિક્ષણ કબુલ રાખવું પડશે. " યુવકે સ્મિત કરતાં કહ્યું.

" કબુલ છે. શિક્ષણ લેતાંજ ત્હમારી પાસેથી શીખી એટલે પછી શું નહિ માનું ! "

" ત્યારે અત્યારે પ્રભુ વિષયિક ગંભિર બાબત આવે છે, ને તે પ્રમાણે ચિત્ત સ્વસ્થ રાખી સાંભળો. ત્હમે તો અત્યંત ગંભિર છો પણ જુઓ આ મ્હારી ગાંડી બ્હેન આવી, તે કયાં સ્થિર મને સાંભળે તેમ છે ? " અગાશીમાં દાખલ થતી મોહિની તરફ ફરતાં સુરેશે કહ્યું, અને બ્હેન ચીડાઇ.

" તે હું શું એવી અસ્થિર મનની છું કે શું ? એકવાર એમ કહો કે આ ગંભિર વિષયિક છે તે સ્વસ્થ થઈ સાંભળ તો હું પછી જરાપણ ગરબડ કરૂં છું કે ! એ તો મ્હારી શાખ એવી પડી " મોહિનીએ યશોધરા પાસે બેસી જતાં કહ્યું.

" નહિ ! નહિ ! ત્હને એમ હવે નહિ ચ્હીડવું. ચાલ હવે હું મ્હારૂં કામ શરૂં કરૂં. વખત જતાં પણ કયાં વાર લાગે છે ? " ભાઈએ બ્હેનને પટાવી લેતાં કહ્યું. અને યશોધરા સ્હામું જોઈ શરૂ કર્યું. " દેવી ! મ્હારે બે ત્રણ સવાલ તહમને પૂછવા છે. ખુલ્લા મનથી કહેજો. " પ્હેલીજવાર અચાનક પોતાને પોતાના મીઠા બે શબ્દના ટુંકા નામથી બોલાવતાં સાંભળી કુમારિકાના સુંદર ગાલપર લોહી ધસી આવ્યું. ને " હાજી કહીશ " એટલો નિચી દૃષ્ટીથીજ ઉત્તર દીધો.

" મ્હને હર્ષદભાઈ કહેતા હતા કે તહમે એમ કહોછો કે પ્રભુ નજીવાં સારાં કામથી ખુશી થતા નથી. ને એને ખુશી કરવા તો બહુ મ્હોટાં આત્મભોગનાં કાર્ય કરવાં પડે છે. ખરૂંને ! " બાળાએ ડોકી ધુણાવી હા કહી.

" વારૂ ત્યારે મ્હને લાગે છે કે તહમારા મત પ્રમાણે તો આંધળાં, માંદાં, પાંગળાં, અથવા કાચાં પોચાં, અને નરમ હૈયાંના માણસો સારૂ તો પ્રભુ ને પ્રભુ પ્રાપ્તી બંધ થઈ જાય છે ? નહિ ! નહિ ! એવું નથી પ્રભુ તહમે ધારો છો એવો નથી. તે મહાન્ સર્વેશ્વર સદા દયાળુજ છે. ભગવત્ગીતામાંજ કહેલ છે કે—

पार्थनैवेहं नामुत्र विनाश स्तस्य विद्यते ।

नहि कल्याण कृत्कश्चि दुर्गति तात गच्छति ॥

(અર્થ—હે પાર્થ ! અહીં વા ત્યાં તેનો નાશ થતો નથી કેમકે કલ્યાણ કરનાર (મનુષ્યો) હે તાત ! કદી દુર્ગતિએ નથી જતા.)

આનો અર્થ તહમે સમજ્યાને ? પ્રભુ અમસ્તાં સારાં કાર્યોનો પણ બદલો આપ્યા વિના રહેતો નથી તો વચમાં પ્રભુને રાખીને, ત્હેને નિમિત્ત બનાવી કરનારને માટે પ્રભુ કયાં છુપાય. અરે ! અરે ! એવો ખ્યાલ પણ કેમ આવે ? પ્રભુ એવો ક્રુર નથી, સમજ્યાં ? મ્હને તો શું પણ દરેક આસ્તિકને પૂછશો તો એજ જવાબ મળશે કે એક સહેજ સારૂં કામ પણ પ્રભુ પ્રાપ્તિની સીડીનું એક ન્હાનું પગથીયું ચ્હડાવે છે, ને એને ત્યાં ગમે તે સારૂં કામ નોંધાય છે. સુરેશે કહ્યું, અને બોલતાં બોલતાં એના મ્હોં ઉપર દૈવી તેજ ઝળકવા માંડ્યું. પ્રભુ વિષયિક વાત કહેતાં એ પોતે આજુબાજુનું સર્વ ભૂલ્યો, અને પોતાની બે નાજુક શ્રોત્રીઓને પણ ભૂલાવ્યું.

" વળી તહમે કહો છો કે પ્રભુને પ્રાર્થના વ્હાલી નથી, ને એનું મુલ્ય એને ત્યાં નથી, અરે ! ખરી ભક્તિથી એક પાંદડું પણ પ્રભુને ધરો અથવા મનમાં ત્હેને અર્પવા ઇચ્છા કરો તો તે પણ પ્રભુ હોંશે હોંશે સ્વીકારે છે.

ગીતાજીમાં પણ કહેલ છે કે;

पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ।

तदहं भक्त्यु पहृत मश्नामि प्रयतात्मनः ॥

(અર્થ—જે મ્હને પત્ર, પુષ્પ, ફળ, જળ ભક્તિવડે આપે છે તે ભક્તિવશ થઇને પ્રયત્ને કરીને સેવનારનું (અર્પેલું) ખાઉંછું.

સમજ્યાં એનો અર્થ ? પ્રભુ કેટલા સુલભ છે તે હવે લહ્યું ? હમે તો એને માતાની

પણ ઉપમા આપીએ છીએ. એ કેટલો વાત્સલ્યવાન છે ? હર્ષદભાઇને પ્રભુઉપર આવી અગાધ પ્રીતિ ને ત્હમને આવો વિરક્તિ માર્ગ ક્યાં પ્રાપ્ત થયો ? વળી ત્હમે એમ માનો છો કે પ્રભુને ભક્તિ કરતાં વિરક્તિ વધુ વહાલી છે તો તે વિશે સર્વ આસ્તિકોને પૂછતાં જણાશે કે શું વહાલું છે ? મુસલમાન, ક્રીશ્ચીયન, પારસી, યાહુદી અને જગતની બીજી સર્વ વસ્તિમાં વિશેષ પ્રચલિત શું છે ? સર્વ એકે અવાજે એમજ કહેશે કે ભક્તિ. જગતનાં દુઃખથી કંટાળી, પ્રભુ વિષે પુરૂં ન પારખવાથી, પ્રભુને બરોબર ન ઓળખવાથી ઘણાને સર્વ જગતની વસ્તુનો ત્યાગ કરી સન્યાસ લેવા વૃત્તિ થાય છે.

પણ તેવી નબળાઈ બતાવવા કરતાં સ્થિરતા રાખી પ્રભુને ઓળખવા તથા તે કૃપાળુની કૃપા સમજવા યત્ન કરીએ તો પછી મનને શાન્તિ મળતાં વાર શી ?

એની મેળે પગે લાગતી મનની શાન્તિ મનમાં પાછી આવે. ભક્તિ સારૂ ગીતાજીમાં પણ કહેલ છે કે—

तेषां ज्ञानी नित्य युक्त एक भक्तिर्विशिष्यते
प्रियो हि ज्ञानिनोत्यर्थ महं सच मम प्रियः ॥

(અર્થ—ત્હેમાં નિત્યયુક્ત જ્ઞાની એક ભક્તિમાન હોવાથી વિશેષ ગણાય છે. હું તે જ્ઞાનીને અત્યંત પ્રિયછું અને તે મ્હને પ્રિય છે.)

સર્વ કરતાં વધારે પ્રિય ભક્તિમાન જ્ઞાની કહ્યા. પ્રભુને પ્રાર્થના અને ભક્તિ જેટલું તો કાંઇ બ્હાલું છેજ નહિ. ત્હમે સમજુ છો ને આટલી દલીલથી ત્હમારા ધ્યાનમાં ઉતર્યું હશે કે આ વિશ્વમાંનું સર્વ પ્રભુને ભૂલાવનારૂ નથી કે ત્યાગવૃત્તિથી તેને ત્યજવું જોઇએ ! પરન્તુ તેમાંથીજ પ્રભુને ઓળખવા. ને એણે બનાવેલ તણખલાનું પણ ઉપયોગીપણું શોધવા, એનીજ બનાવેલ વસ્તુ છે માટે ત્હેમાંથી પણ આનંદ લેતાં શીખવા સારૂ છે. ત્હમે ઘણું સાંભળ્યું હશે ઘણું વાંચ્યું હશે પણ આજે હું કહેવા ઉપર ચ્હડયો છું તેથી કહીશ. પ્હેલાં મેં આપણા ધાર્મિક વિષયમાંથી સમજાવ્યું હવે એક અંગ્રેજ કવિના વિચાર વાંચી તે પરથી મ્હને થયેલ કલ્પના હું કહું છું. જગતમાં શા સારૂ ભય રાખવો પડે ! જીંદગીના આખા ગાળામાં શિખવા જેવું ઘણું છે. ત્હેમાં પણ ઘડપણ સૌથી સરસ સમય છે. પ્હેલાં તે સર્વ શક્તિમાન છે તેટલુંજ ભાન થાય છે પણ જરા વિશેષ અવલોકનથી તે પ્રેમથી પૂર્ણ છે એમ સમજાય છે. પ્રભુનું કરેલ સર્વ પૂર્ણ છે. અને તે સમજી શકું તેવી મનુષ્ય જાતીમાં મ્હને જન્મ મળ્યો તેથી હું ત્હેનો જેટલો ઉપકાર માનું તે ઓછો છે. કારણ જો હું જનાવર થયો હોતતો ત્હેની આટલી ખુબી ક્યાંથી જાણી શકત ! મ્હને પ્રભુના કાર્યમાં પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. અને એના કરવામાં કાંઈ ગૂઢ ભાવ હોવોજ જોઇએ. એમ હું માનું છું. કદાચ મારી મુક્તિ આ જન્મે ન થાય તો પણ મ્હને ભય નથી, કારણ બીજા જન્મમાં હું પ્રભુને વધારે ઓળખીશ ને ત્હેના વિષયક વધુ જાણીશ. સચિત્ વસ્તુમાં ગમે તેટલા ફેરફાર થશે પણ આત્મા ને પ્રભુ નિત્ય છે પછી ભય શો ! હું પ્રભુના ઉપયોગમાં આવું એવો થવા કાં ન પ્રયત્ન કરૂં ? બનેલા બનાવો સ્મરી નિચી ને નિચીજ નજર રાખી દુઃખી થવા કરતાં, ઉંચી દ્દષ્ટી કરી, પ્રભુની સ્હાયને સારૂ પ્રાર્થતાં એનેજ સંભારતાં ઉંચાં થવા શા સારૂ ન મહેનત કરવી !

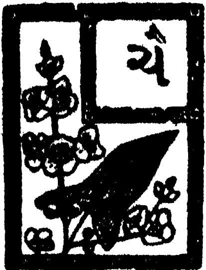
દેવી ! મ્હને પ્રભુનો એટલો ભરૂંસો ને પ્રેમની ખાત્રી છે કે મ્હને હવે મૃત્યુનો પણ ભય નથી. યુવાની જાય–મ્હારી જીંદગીનો ઝરો વહેતો બંધ થાય પણ હું પ્રભુના વિશ્વાસમાંજ સંતોષથી ને સુખથી મરીશ. હું જાણું છું તેમાંથી કંઈક સાર રૂપે મ્હેં ત્હમને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

પ્રભુ ત્હમારા મનમાં એ ઉતારશે એવી મ્હારી ખાત્રી છે. હજી જો રોજ સ્હવારે થોડો વખત શીખવા આવશો તો હું શીખવીશ. અને મ્હારામાં જે કાંઇ હશે તે ત્હમારામાં ભરીશ. ત્હમારી બુદ્ધિ ચાલાક છે. ત્હમારો અભ્યાસ પણ સારો છે એટલે મ્હને કાંઇજ મહેનત નહિ પડે. અહા! પ્રભુની વાત કરતાં કેવો આનંદ આવે છે! એનું સત્ય સ્વરૂપ સમજતાં હૃદયમાં કેવો દીવ્ય અનુભવ થાય છે! ખરેખર! એ મહાન્ શક્તિવાન દયાળુ પ્રેમીનાથ જો યાચના કરીએ તો કોઇને કશી ખોટ કે બાકી રહેવા દેતો નથી. "સુરેશના મુખ ઉપરતો શું પણ શરીરના એક એક અંશમાં દીવ્ય પ્રકાશ ઝળક્યું. આ દેવી યુવક બોલતાં હર્ષથી દીપી રહ્યો, અને કુમારી આ નિહાળતી પાંચ સાત મિનિટ સુધી ચૂપજ બેઠી. મોહિનીએ ગંભિરતા તોડી. "ભાઇ! આજ સુધી મ્હને તો કાંઇ આમાનું કહ્યું નથી! ભાગ્ય વંચાવતા પણ તે તો અર્થ સમજાવી ચલાવે જતા!"

"મ્હારી લાડકી! તું હજી બાળક છે. બે ત્રણ વર્ષ પછી ત્હને પણ એ શીખવીશ ને બરોબર સમજાવીશ. મ્હારાં વ્હાલાંને મ્હારી સાથેજ રાખવાની ઇચ્છાથી હું જે જાણું છું તે રસ્તે ત્હેમને પણ કેમ નહિ લઇ જાઉં!" યુવકે દેવી સ્હામી દૃષ્ટિ કરતાં બ્હેનને ઉત્તરમાં કહ્યું. દેવી સમજી અને એણે નજર ઢાળી નાંખી. થોડીવારે તે ઉઠી અને હું રજા લેઉંછું "એમ બોલતી ઉભી થઇ," હા જાઓ, તનથી રજા પણ મનથી નહિ "સુરેશે માર્મિક શબ્દોમાં રજા આપતાં કહ્યું ને "કાલ જો બનશે તો સ્હવારે ને નહિતો સાંજે તો જરૂર આવીશ." એમ મોહીનીને કહેતી દેવી ત્યાંથી ચાલી ગઇ. અને પછવાડે અગાશીમાં યુવક આ પ્રભુની અકળ કળાને સૌંદર્યનો—એક નમુનો જોતો ત્હેમાંથી પણ પ્રભુની પ્રશંસા કરતો ઉભો.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

" લગ્ન. "

ત્ર શુદ પૂર્ણિમાની સુંદર રાત્રી હરિદ્વારમાં અપૂર્વ સૌંદર્ય ફેલાવતી હતી, આખી અવનીએ રૂપેરી પટ પ્હેર્યો હતો, નદીનું પાણી બહુ મંદ ગતિથી વહેતું, અને એની ઉપર ચન્દ્રનાં કીરણો નૃત્ય કરી એની શોભા વધારતાં. જળ વચમાં કોઇ કોઇ કુમુદીની ખીલી, પોતાનું મુખ ચંદ્ર ભણી કરી હાસ્ય કરી રહી હતી. શાન્તિ દેવીએ પોતાનું રાજ્ય કરી લીધું હતું, અને સર્વ કોઈ સૂવાની તૈયારી કરતાં હતાં. ઉંચાં વૃક્ષો ચાંદનીમાં બહુ ભવ્ય જણાતાં અને વાયુ જરા જરા ત્હેમની શાખાઓ પોતાના બળથી હલાવતો. તેવે સમયે નદી કીનારે બે જોડાં બેઠાં હતાં. એક સુરેશ અને યશોધરાનું જોડું હતું. અને અન્ય શશિકુમાર અને મોહિનીનું હતું. પ્રથમ જોડું બહુ ગંભિર વાતોમાં ગુંથાયેલ હતું. જ્યારે અન્ય કંઇક ચિતરવામાં, અને તે કરતાં એક બીજાને ચ્હીડવવામાં રોકાયેલ હતું. બન્નેની વચમાં દસથી બાર વારનો અંતર હતો. "દેવી! હવે હમારે જવાના દિવસો સમિપ આવતા જાય છે. અને બે ત્રણ દિવસમાં તો હમે કોણ જાણે કયાં હઇશું!" સુરેશે લગાર ગંભિર અવાજથી કહ્યું.

"ના! ના! એમ ન કહો, છુટા પડવાનું નથી ગમતું, કાંઇક રસ્તો કહાડો?" બાળાએ કાલાવાલા કરતાં વિનંતી કરી.

"હું ઉપાય બતાવું છું, પરન્તુ તું તે ના પાડે છે."

"કોઇ રસ્તે મ્હારા મનની એ માન્યતા દૂર કરી, મ્હને કાંઇ વિવાદથી સમજાવી પછી ઉપાય કરો." કુમારિકાએ ઉત્તર દીધો.

" તું સ્પષ્ટ બોલતી નથી એટલે હું શું કરૂં ? " સુરેશે લગાર નાખુશ થતાં કહ્યું.

" સુરેશ ! મ્હારા વ્હાલા મિત્ર ! મ્હારી માન્યતા એવી છે કે ખરો અપૂર્વ પ્રેમ હોય, ત્હેને સારૂં લગ્ન નથી, સતત ધારાથી વ્હેલી પ્રીતિને કોઈ પણ બંધનની જરૂરીયાત નથી. હું ખરા શુદ્ધ સાત્વિક પ્રેમની વાત કરૂં છું. જરા પણ સ્વાર્થવાળા પ્રેમની વાત નથી. જરા પણ કોઇ જાતનો સ્વાર્થ અથવા સ્પૃહા એમાંથી એકમાં હોય તોજ લગ્ન થઇ શકે. લગ્ન થયેલ જોડામાં પછીથી વિશુદ્ધ નિસ્વાર્થ પ્રેમ રહેતો નથી. અને હોતો પણ નથી. આપણા બેની પ્રીતિ અપૂર્વ છે, નિસ્વાર્થ છે એમ હું માનું છું પછી લગ્નથી એમાં કાંઇ વિઘ્ન નાંખવા હું કેમ ઇચ્છું ? " બાળાએ પોતાના વિચિત્ર વિચાર ખુલ્લા જણાવ્યા.

" વિશુદ્ધ દેવી ? તું એ કહે છે તે ખરૂં છે. હું એ માનું છું પણ જગતમાં એનું શું મૂલ્ય છે! જો મ્હારી સંગતિને શિક્ષણ હેઠળ ત્હારે કાયમ રહેવું હોયતો લગ્નથી બંધા, કારણ કે તે વિના આપણાથી આ જગતમાં તો સાથે રહી શકાયજ નહિ. આપણે સાથે હઇશું તો પ્રભુની કેટલી જાતની સેવા કરીશું ? બે એક સાથે મળેલાં બળથી જેટલું કામ થાય તેટલું બે જૂદાં જૂદાં બળથી થાય ?

ત્હને પ્રભુ પર આવી આસ્થા બેઠી છે, ત્હારા શુદ્ધ હૃદયને તે કૃપાળુએ પોતાની હાજરીની ઘણી સાબીતીઓ આપી છે. એ મહાન્ શક્તિમાનનો તું દીવ્ય અનુભવ લે છે તો એની પ્રેરણાથી તું કેટલું કરી શકીશ ! ત્હારા જેવી જ અન્ય સ્ત્રીઓ થાય સર્વને પ્રભુ પીછાન થાય ખરા પિતાને સર્વ ઓળખતાં શીખે ! અને એના ઉપકારને જાણતાં શીખે એવી ત્હારી ઇચ્છા નથી થતી ! તું એકલી ત્હેમાંનું થોડું ઘણું કરીશ કે ! પરન્તુ હું ત્હને કાયમ એ બાબતની વૃત્તિ જગાડી સ્હાય કરૂં, કંઇ જોઇતું સમજાવું, આપણે સાથેજ પ્રભુ પ્રાર્થના કરીએ, વિષયનું વાંચીએ, અને બીજા હુન્નરો વિદ્યાના ગ્રંથો જોતાં આપણો કાળ વ્યય કરીએ એમ શું ત્હારી અંતર વૃત્તિ નથી થતી ! પવિત્રતાની પ્રતિમા ! બોલ મ્હને ઊત્તર દે. " સુરેશે દેવીને સમજાવતાં કહ્યું.

" પરન્તુ આપણી આવી દૈવી ને નિર્દોષ પ્રીતિ લગ્ન પછી ન તુટે, તે આપણો સમય હાલના જેવાજ નિસ્વાર્થ આનંદમાં ગુજારીએ એવી મ્હને સાબીતી મળે તો જગતના બાહ્ય દેખાવ ખાતર મ્હારે લગ્નથી બંધાવા કોઇ પણ જાતનો વાંધો નથી." દેવીએ જરા સમજતાં જવાબ દીધો. અને એને વળતી જોઈ સુરેશને બહુ આનંદ થયો.

" સાત્વિક પ્રેમની મૂર્તિ ! અત્યારે પ્રભુ હાજર ગણી ! ત્હેને મ્હારો સત્ય શાક્ષી ગણી હું પ્રતિજ્ઞા લઉંછું કે લગ્ન પછી ત્હારી ઇચ્છાનુંસાર સર્વ વર્તન થશે. " બાળાના મ્હોં ઉપર અત્યંત ખુશાલી પ્રકટી અને ત્હેણે બે નાજુક હાથે યુવકનો હાથ દબાવીં ઉપકાર માન્યો, હજી એમની પ્રતિજ્ઞાની વાત પુરી ન થાય ત્યાં સ્હામેથી ચિત્ર કહાડતાં શશિકુમાર અને મોહિની કાંઇ તકરાર પડવાથી નિર્ણય કરાવવા આવ્યાં ને વાત અટકી.

" સુરેશ ભાઇ ! સુરેશ ભાઇ ! જુઓને આ શશિકુમાર મ્હને કહે છે કે મ્હારા કરતાં એમનો ચન્દ્ર સારો ચિતરાયો છે. હું ના પાડું છું એટલે મ્હને ચ્હીડવે છે કે " ત્હને ચિતરતાં આવડે છે પણ ક્યાં ? એતો મ્હોટા માણસની દીકરીને બ્હેન એટલે સહુ વખાણ કરે. " આવું સાંભળતાં મ્હારો તો મિજાજ બહુ ગયો હવે ત્હમે હમારા બન્નેનાં ચિત્રો જોઇ ખરૂં કહોતો!" મોહિની એકે શ્વાસે પોતાની ફરયાદી નોંધાવી ગઇ ને શસિકુમાર સ્હામે હસતો હસતો ઉભો સુરેશ અને યસોધરા બન્ને મિત્ર જોવા વળ્યાં એટલામાં મોહિનીની દૃષ્ટિ કુમાર ઉપર પડી, અને એને હસતાં જોઇ બાલિકાએ પાછી બૂમ પાડી. "જુઓ તો આ કુમાર હજીતો જાણે મ્હને મ્હીડવવાનું બાકી હોય તેમ સ્હામા ઉભા ઉભા હસે છે !" બન્ને જણે ચિત્રમાંથી ઉંચું જોયું અને

સુરેશે બ્હેનને પજવવાના હેતુથી કહ્યું. "ત્હારે દુનિયામાં કોઈની જોડે બને છે ખરૂં! જેની ત્હેની જોડે તકરાર નથી બનતું ત્યારે આખો દિવસ શશિકુમારની સાથે જ કેમ ગાળે છે! જરાકે દૂર તો જતી નથી!" બ્હેને પોતાની સુંદર ન્હાની ભ્રમરો ચ્હડાવી અને જરા કોપ કરતાં કહ્યુ. "તે મ્હારે ને શશિકુમારને નથી બનતું એવું છેજ નહિ. સમજ્યાને? એ તો હમે આનંદ સારૂ એમ લ્હડીએ. બાકી શશીકુમાર એક દહાડો કહેતા હતા કે મ્હને ત્હારા જેટલું કોઇ વ્હાલું નથી." ભોળી બ્હેને ભખી કહાડયું ને ભાઇને અચાનક વિચાર થયો. આજ સુધી લેશ ખ્યાલમાં પણ ન આવેલ તે ત્હેને સુજ્યું અને પોતાની લાડકી રમતીયાળ બ્હેનનો વિવાહ આ સુંદર રમતીયાળ યુવક સાથે કરવા મનથી ધાર્યું. એણે પ્રભુ ઉપર ભરૂંસો રાખ્યો હતો, અને યોગ્ય સમયે પ્રભુએ ત્હેનો બદલો આપ્યો એમ ત્હેને લાગ્યું.

"મોહિની બ્હેન! તમારૂં ચિત્ર મ્હારા કુમારભાઇ કરતાં બહુ સારૂં છે હોં? એમણે તો મ્હોટી મ્હોટી પીંછીઓ લગાવી દીધી છે, ને તમે તો બહુ સંભાળથી રંગ પુર્યા છે. એ તો બૈરાં જેવી ચોખાઇ પુરૂષના કામમાં હોયજ નહિ." જરા અભિમાન લેતી દેવીએ ભવિષ્યની નણંદીને કહ્યું.

"જોયું હું જીતી ને તમે હાર્યા" કરતી નિર્દોષ કુમારિકા બે હાથે તાળી પાડી કુમારને એક હાથે ધસકતી દૂર ચાલી ને "તું મ્હને સદા સારૂ જીતીજ ગઈ છે." એમ મનમાં બોલતો શશિકુમાર પછવાડે ચાલ્યો.

* * * * * * * * * * *

"માશીબા! હવે હું ઠેકાણે પડયો ને ન્યાતીલાઓ હવે તમને કંટાળો નહિ આપે માટે સંતોષથી નિવૃત્તિથી રહેજો હોં!" સુરેશે પરણીને તરત પ્રથમ પોતાનાં માશીને પગે લાગતાં હસતાં હસતાં કહ્યું. પોતાના ધાર્યા પ્રમાણે કાંઇ ન થયું તેથી લગાર નારાજ માશીબાને ઉપરથી હસવું પડયું, અને "હા ભાઈ સુખી રહો" એમ ધીમેથી બોલ્યાં. પરણેલ જોડું તરતજ, કન્યાદાન દઇ ઉભા થએલ હર્ષદકુમાર પાસે ગયું, અને બન્ને બહુ નિચાં નમી પગે લાગ્યાં. "પ્રભુ તમને બન્નેને બહુ સુખી રાખે, ને પ્રભુની સેવામાંજ તમારૂં જીવન જાઓ" એમ પ્રથમ આશિષ દઇ હર્ષદકુમારે ચક્ષુમાં ઉભરાતાં અશ્રુ લ્હોતાં સુરેશને કહ્યું, "મ્હારા શાન્ત વિદ્વાન પ્રભુ ભક્ત સુરેશ! મ્હેં મ્હારૂં રત્ન તને આજે સોંપ્યું છે. એ મ્હારી પ્રતિમા બહુ સાચવજે." અને પુત્રીને છાતીએ દાબતાં ત્હેના માથાના વાળપર એક પ્રેમનું ચુંબન લીધું. "હું અહીંજ અલ્હાબાદમાં હવે મ્હારૂં રહેઠાણ ફેરવીશ. કારણ કે હરિદ્વારમાં મ્હારૂં કોણ? મકાન છે તે જઇશ આવીશ ખરો. વળી શશિકુમારને મોહિનીનાં લગ્ન થશે પછી મ્હારે ઘરમાં વસ્તી થશે." હર્ષદકુમારે કહ્યું. હર્ષદકુમાર જરા દૂર ગયા અને આ પ્રેમાળ જોડું છેક એકલું પડયું, બાલિકાએ મુખ ખોલ્યું. "લીધેલ પ્રતિજ્ઞા યાદ છેને?"

"મ્હારી શુદ્ધ સાત્વિક દેવી! પ્રભુની સાક્ષીથી લીધેલ પ્રતિજ્ઞા ભૂલાય? મ્હારૂં તે ત્હારૂં જીવન પિતાજીના આશિષ પ્રમાણે પ્રભુની સેવામાંજ પૂર્ણ થાય એ મ્હારૂં યાચવું છે. અને પ્રભુ તે આપશે એમ દ્રઢ વિશ્વાસ છે." અને દેવીએ વધાર્યું "જીવન અન્ત પછી એક સાથેજ પ્રભુના નિત્ય દીવ્ય ધામમાં રહી, એનીજ સેવા કરવી, અને એનાં એક સરખાં પ્રિય થવું એ મ્હારી ઇચ્છા છે તે પણ પૂર્ણ થશે એમ મ્હને ભરૂસો છે."

"**તથાસ્તુ**" યુવકે કહ્યું.

ૐ શાંતિઃ! શાંતિઃ!! શાંતિઃ!!!

સંપૂર્ણ.

એક અપૂર્વ પુસ્તકની જાહેર ખબર.

— उपनिषदार्थ —

સકળ શાસ્ત્રોમાં શ્રેષ્ઠ અને માનનીય "વેદ" છે. તેમાં પણ વેદાન્ત એ સાર છે કે તે પણ "ઉપનિષદો" કહે છે. તેમાં અનેક ગ્રન્થમાંથી દશ ઉપનિષદ, તેમાંની મુખ્ય બ્રહ્મવિદ્યાનો, ખાસ [illegible] પૂર્ણ [illegible] ચિત્તસ્વરૂપ ને સુખાયમાન [illegible] કરી શકાય તે માટે મે. રા. રા. અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ વૈષ્ણવે જેવી રીતે શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા અર્થ વિવેચન સાથે ગુજરાતીમાં બહાર પાડેલ છે. તેવીજ રીતે બહુ ખુલાસાવાળા વિવેચન પૂર્વક શ્રીમદ્ ઉપનિષદર્થ નામે પ્રકાશ કરમાના પાકા ગોલ્ડના પુંઠાવાળા પુસ્તકની કિમ્મત રૂ. ૧-૮-૦ રાખી છે. પોસ્ટ ખર્ચ સાથે રૂ. ૧-૧૧-૦ મોકલનારને ઘેર વી. પી. થી મંગાવનારને તરતજ મોકલી આપવામાં આવશે.

❀ श्रीमद्भगवद्गीता ❀

(પદ અર્થ અને વિવેચન સાથે)

શ્રીયુત **મહાત્મા અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ વૈષ્ણવ** કૃત **શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાની** પ્રતો સિલિકમાં હવે જુજ રહી છે. થોડાજ વખતમાં બીજી આવૃત્તિ થવા સંભવ છે. લગભગ ૧૪૦૦ પ્રતો તો ઉપડી ગઈ! એજ તેની મહત્તા કહી આપે છે.

કાચા પુંઠાની કી. રૂ. ૧-૦-૦ પાકા ગોલ્ડના પુંઠાની કિ. રૂ. ૧-૪-૦ પોસ્ટેજ રૂ. ૦-૩-૦

"આનંદ" પત્રમાં આવી ગયેલ **ચોવીસ આખ્યાન.** સારી માંગણીથી છપાવેલના કિ. રૂ. ૧—૧૨—૦ તથા **"શ્રી રાઘવેન્દ્ર અને રમાદેવી"** ની અપૂર્વ વાર્તા કિ. રૂ. ૦—૮—૦ એ બેનું પોસ્ટ ખર્ચ જુદું. પ્રતો સિલિકમાં જુજ છે. **વહેલો તે પહેલો!**

પાટણ—ગુજરાત. **અધિપતિ—આનંદ.**

❀ दक्षिणयात्रा ❀

(લખનાર બ. સૌ. સુમતિ લલ્લુભાઇ શામળદાસ.)

કિમ્મત રૂ. ૧—૦—૦

છતાં

આનંદ પત્રના ગ્રાહકોને માટે આઠ આના.

પોતે પોતાના પ્રતાપશાળી પવિત્ર પૂજ્ય પિતાશ્રી સાથે છેક રામેશ્વર સુધી યાત્રા કરી તેની રાખેલ નોંધપોથી સચિત્ર સુંદર પુંઠાં અને ઉત્તમ કાગળોપર છપાવી કે જેનું નામ **દક્ષિણયાત્રા** રાખવામાં આવ્યું છે. એ અપૂર્વ પુસ્તક અતિ ઉદારતાથી આનંદ પત્રના ગ્રાહકોને **અરધી કિમ્મતે** આપવાનું અમને જણાવવાથી આ જાહેરખબર આ પત્રમાં આવી છે. આશા છે કે અમારા સુજ્ઞ ગ્રાહકગણ તેનો લાભ લેશે. પોસ્ટ ખર્ચ જુદું. મંગાવનારે વી. પી. થી મંગાવવાની કૃપા કરવી. અમારી આનંદ ઓફીસમાંથી મળી શકશે.

પાટણ—ગુજરાત. | **દશરથલાલ ગંગારામ વ્યાસ.**
આનંદ પત્રની ઓફીસ. | **અધિપતિ—આનંદ માસિક પત્ર.**